

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

ROČNÍK X. TŘÍDA I. ČÍSLO 2.

HYNOVO DUŠESLOVÍ.

PŘÍSPĚVEK K HISTORII POČÁTKŮ PSYCHOLOGIE ČESKÉ.

NAPSAL

FRANTIŠEK ČÁDA.

(PŘEDLOŽENO DNE 14. BŘEZNA 1902.)

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1902.

TISKEM ALOISA WIESNERA
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

OBSAH ANALYTICKÝ.

Předmluva V

I. Historie spisu: . . . . 1—33

Životopis Hynův: str. 1. — Tieftrunk o knize Hynově: 2. — Šafaříkovo dobré zdání: 3. — Jednání ve Sboru: 4. — 1. dopis Jungmannův: 5. — Rozhodnutí Sboru, o zaslané předmluvě Hynově: 6. — 2. dopis Jungmannův: 6. — Příčina nevytištění předmluvy: 10. — Výtky dra Čejky: 11. — Změny Hynovy: 15. — Menší změny: 22. — Honorář a dopisy Jungmannovy o tom: 25. — Palackého návrh na soustavnější pěstování kritiky v Časopisu Musejním: 26. — Vrťátkova kritika knihy Hynovy: 28. — Čuprova recense Hynova Dušesloví: 29. — Povšechné její ocenění: 31.

II. Prameny díla Hynova: . . . . 34—77

Prameny Čuprovi známé: 34. — Prameny úvodu Hynova spisu: 35. — Rozbor I. dílu § 10.—15.: 40. — Rozbor § 16.—35., nauky to o počitcích smyslových a představách: 41. — G. E. Schulzeho filosofie a »Psychická Anthropologie«: 42. — Rozbor § 36.—57.: 45. — Nástin logiky (§ 57.—66.) a jeho pramen, Krug: 46. — Rozbor kapitoly o citu: 51. — Rozbor kapitoly o snaživosti: 52. — Část druhá o činnostech duše nadsmyslných a její originaly: 54. — Dílu II. Hynova Dušesloví úvod: 57. — Burdach jako pramen Hynův: 58. — Rozbor 1. kapitoly »Soustava nervová«: 60. — Druhá kapitola pracována opět podlé Burdacha: 61. — Rozbor 3. kapitoly »o spánku«: 62. — Jak. Bedř. Fries: 63. — Rozbor 4. kapitoly »o neduzích duševních«: 65. — Poslední kapitoly díla Hynova: 67. — Hynovo dílo kontaminováno: 69. — Směr filosofický auktorů, kterých Hyna užíval: 69. — Lichtenfels: 70. — Celkový ráz Jacobiovský Dušesloví Hynova: 72. — Speciální otázky: Užíval Hyna díla či přednášek Lichtenfelsových?: 73. — Které vydání Schulzovy Anthropologie učinil si Hyna základem?: 74. — Kapitola o řeči čerpána z I. vydání Schulzova: 75.

III. Rozbor věcný: . . . . 78—111

Jest Dušesloví Hynovo empirické?: 78. — Rozdíl v pojímání psychologie mezi Hynou a Lichtenfelsem: 79. — Vědomí podle výkladu Hynova: 80. — Rozvržení díla Hynova: 81. — Klassifikace činností duševních: 82. — Theorie mohutností duševních: 83. — Poměr mohutností a činností psychických: 84. — Klassifikace jevů psychických Lichtenfelsova a Hynova: 84. — Rozdělení představivosti: 86. — Hynův

nákres aesthesiologie: 87. — Associace a reprodukce představ: 90. — Druhy »obnovlivosti«: 92. — Um, rozum: 94. — Nástin logiky: 94. — Klassifikace věd podle Hyny: 95. — Theorie citu: 95. — Speciální část o citech: 97. — Hynovo pojímání snaživosti: 97. — O pudech: 97. — Poměr člověka ke zvířeti podle Hyny: 98. — Nadsmyslno a činnosti duševní nadsmyslné: 101. — Svoboda člověka: 103. — Náruživosti: 105. — Citlivost nadsmyslná: 106. — Vášně: 107. — Díl druhý Hynova Dušesloví a jeho rozvrh: 108. — Soustava nervová: 109. — Psychologie věku rozličného: 109. — Spánek, snění a somnambulismus: 109. — Neduhy duševní tak řeč.: 110. — O letorách: 110. — Řeč a písmo: 110. — Psychologie individuální u Hyny: 111.

IV. Terminologická stránka spisu: . . . . 112—116

Sloh Hynova spisu: 112. — Nesnáze ocenění terminologie Hynovy: 112. — Kolísání Hynovo v terminech: 113. — Výrazy odborné nově utvořené: 114. — Hodnota Hynovy tvorby terminů: 116.

V. Závěr: . . . . 117—131

Poměr díla Hynova k předchůdcům u nás: 117. — Překážky vzniku a rozvoje filosofické literatury české v nové době: 117. — Povaha počátků filosofické produkce literární u nás: 119. — Ant. Marek: 120. — Originálnější práce filosofické před Hynovým Dušeslovím vyšlé: Amerling: 121. Klácel: 121. Palacký: 122. Purkyně: 122. Zahradník: 122. — Nástin počátků psychologie české až do Hyny: Nejedlý, Tomsa atd.: 123. — Palacký: 125. — První nástin psychologie u nás: 125. — Dušesloví Campeho: 126. — Ant. Jungmann: 127. — Zahradníkovo Dušesloví: 127. — Purkyně o prostorozoru: 127. — Klácelovy články psychologické: 129. — Poměrná hodnota spisu Hynova: 130.:

Obsah III

Ukazatel jmen a věcí 133

PŘEDMLUVA.

Budiž mi dovoleno povědět několik slov o podnětu, rázu a účelu studie, kterou tuto předkládám. Nemůže býti pochybno, že, má-li dnes kdo napsati třebas jen nástin historie filosofie české, úlohu svou může splniti jen nedokonale, a to především pro veliký nedostatek důkladných specialních prací, které by byly věnovány jednotlivým pracovníkům našim na poli filosofie. Dokavad však tyto nutné předběžné studie nebudou vykonány, bude stále nebezpečenství, že historik filosofie naší přestane na některých povšechných charakteristikách o dílech filosofů našich, charakteristikách, které již pro obecnost svou málokdy vystihují věc správně, anebo aspoň dosti úplně a zřetelně. Že pak nákres vývoje filosofie u nás, takto založený, stěží může odpovídati skutečnosti, jest patrno. Není tu jiné pomoci, leč nejprve monograficky probrati aspoň hlavní pracovníky filosofické od počátků filosofie až po naši dobu, aby pak historikovi bylo možno na podkladě takovýchto studií nastíniti správný a jasný obraz vývoje, jakým se filosofie rozvíjela od prvních počátků až po dny nejnovější.

Rád bych k tomuto cíli přispěl podrobnou studií o Hynově »Dušesloví zkušebném«. Neobávám se výtky, že dílo jeho samo o sobě nemá té ceny, aby bylo zasluhovalo rozboru důkladného. Jednak zajisté již to samo sebou padá na váhu, že spis Hynův jest *první české soustavné kompendium psychologie vůbec*, a mimo to »fata libelli« jsou tak spletitá a zajímavá, že bylo věru nutno jedenkrát přesně a podrobně je vylíčiti. Touto stránkou, tuším, pojednání naše může zajímati nejen filosofy, ale také literární historiky naše. Jak se samo sebou rozumí, nepřestal jsem snad na historicko-literární stránce díla, nýbrž hlavní pozornost věnoval jsem obsahu jeho s hlediska filosofického. Tu bylo nutno nejprve s hlediska dynamického, jak jest termin Comteův, probrati otázku pramenů, jimiž Hyna při práci své se řídil; podařilo se mi k otázce té dáti odpověď co nejúplnější. Po druhé však »s hlediska statického« bylo oceniti jádro, obsah psychologický díla sama. Že jsem při tomto druhém rozboru jeho leckde vykročil z úzkého rámce thematu vlastního a naznačil, pokud mi ovšem spis k tomu poskytl

příležitosti, jak se na některé otázky psychologické sám dívám, nebude snad mi vykládáno ve zlé. Na omluvu asi postačí: Nevím, zdali bych brzy nalezl příležitost o některých těch věcech pověděti své mínění jinde, a pak kdekoli zde jsem to učinil, učinil jsem tak, co nejstručněji, abych z předmětu daleko nevybočoval. Posléze bylo třeba ukázati, jaké místo přísluší Hynovu spisu ve vývoji české filosofie, ukázati k poměru jeho k dílům předchůdců na poli filosofie u nás a k ovzduší, za něhož dílo vzniklo. Tento moment naznačen jest již v titulu pojednání našeho přídavkem, že jde o příspěvek k historii počátků psychologie české. Filosofický rozbor pramenů a obsahu spisu poskytuje zajisté pevný základ k správnému *absolutnímu* odhadu hodnoty díla; má-li však i *relativní* hodnota jeho vysvitnouti, jest třeba, jak řečeno, vytknouti místo jeho v rozvoji filosofie české, jest nutno míti na paměti, jaké byly u nás dřívější práce a pokusy v oboru psychologie, a zdali (či pokud) kniha Hynova jest proti nim pokrokem. Proto podán (v posledním odstavci) náčrtek vývoje filosofie a specialně psychologie české od její novodobých počátků až po r. 1844, kdy vyšlo dílo Hynovo. Náčrtek ten obsahuje v leckterých věcech odchylky od dosavadních nástinů historie filosofie u nás přes to, že mnohou podrobnost jsem tu za příčinou stručnosti vynechal a dovolil si i některé věci prostě, jaksi dogmaticky přednésti (na př. poznámky o originálech spisů). Zdůvodnění takovýchto výroků úmyslně jsem tu potlačil, aby hlavní cíl této kapitoly závěrečné se neztrácel v rozmanitých jednotlivostech. Nicméně čtenáři jest dosti zřetelně naznačena cesta, jak by se o pravdivosti i podobných výroků mohl přesvědčiti. —

Na konec konám milou povinnost, vzdávaje srdečné díky p. prof. dru *Otak. Hostinskému*, jenž nejedním cenným pokynem přispěl k zdokonalení této studie.

V Praze v únoru 1902.

I.

Historie spisu.

Bývá i pro pochopení díla sama, nerci-li z jiných příčin, radno seznámiti se nejprve se životem auktorovým, předeslati jeho biografii. Avšak u Hyny to, co o životě jeho nám známo, velmi málo přispěje k účelu našemu, proniknouti jeho dílo. Co se dovídáme ze životopisných črt[1]) o něm, jsou jen vnější celkem věci, jež stručně takto lze shrnouti: Karel Ferdinand Hyna narodil se 2. srpna 1802 ve Lhotě Kácovské (u Kácova, okr. Vlašim). Studoval v Benešově a Praze, r. 1828 byl vysvěcen na kněze a působil jako kooperator ve Zbečně, Nezabudicích a Nížboru. V Nížboru (u Nové Huti) stal se zámeckým kaplanem kníž. Fürstenberga, r. 1835 správcem fary a posléze vikářem okresu Křivoklátského. Jako vikář měl na starosti také inspekci škol obecných svého vikariátu a v této funkci sepsal učebnice: »Uvedení k počítání na triviálních školách« (1835), »Malý katechismus« (1835, 2. vyd. 1842) a »Katechismus pro lid i odrostlou a dospělejší školní mládež« (1839). Vikářem zůstal do r. 1870, kdy pro churavost svého úřadu se vzdal. Po smrti Prokopa Horčice, r. 1872, jmenován byl kapitulním děkanem v Staré Boleslavi. Pro šlechetnou povahu vážen byl a oblíben u svých spoluobčanů, a ani vyznamenání od představených se mu nenedostávalo; tak stal se čestným radou kníž. arcibiskupské konsistoře, jmenován byl rytířem řádu Františka Josefa atd. Dožil se velikého věku; zemřel 3. dubna 1881 sešlostí věkem.

R. 1844 vydal v »Malé Encyklopaedii« dílo, o kterém nám jest jednati, »Dušesloví zkušebné«. Vydání této knihy nešlo hladce, nýbrž narazilo na rozmanité, nepředvídané překážky, jichž vylíčení nás přivede již blíže k rázu a povaze spisu sama.

[1]) *Jungmann*, Historie literatury české (2. vyd. str. 569.) (a podle jeho dat:) *V. Zelený* v Osvětě 1881, str. 763. Anonymus v *Urbánkově* Věstníku bibliografickém II., 1881, str. 115.; článek v *Riegrově* Slovníku Naučném (III., str. 1007) a *Ottově* Slovníku Naučném (XI., str. 1033 n.). Podobně i příslušný odstavec pojednání dra. *A. Krecara* (Progr. Slanského c. k. gymnasia za škol. r. 1892/3 str. 5.)

Dosavad nejúplnější vylíčení osudů knihy Hynovy bylo podáno K. Tieftrunkem,[1]) jenž použiv protokolů Sboru »Matice České«, načrtl obrázek toho, jak »pochodil« Sbor vydáním spisu onoho. Nemohu nyní, kdy probral jsem všecky dostupné zprávy a především dílo Hynovo samo, leč i toto vylíčení Tieftrunkovo prohlásiti za nepřesné a neúplné a pro naše účely za nedostatečné. Tím nečiním výtku spisu Tieftrunkovu (neboť účel jeho byl jiný, podati totiž přehledné dějiny Matice České), nýbrž chci jen konstatovati, že pro monografické vylíčení osudů Hynova díla a pro rozbor jeho co do pramenů z vylíčení Tieftrunkova málo bychom mohli čerpati.

Tieftrunk zaznamenal o Hynově spise toto:

»Týž úkol (jako Markův spis) mělo vykonati Ferd. Hyny *Dušesloví zkušebné či psychologie*. Ale se spisem tím Matice méně dobře než s Markovým pochodila. Jeden recensent rukopisu vytknul mnohé chyby, mezi nimi také tu, že spisovatel neuvedl ani žádných pramenů, z nichž čerpal. Ale podivným způsobem kniha byla vytištěna, aniž spisovatelem potřebné opravy učiněny byly. Také Hyna sám potom navrhoval jisté změny; z té příčiny daly se některé listy znova tisknouti, které zakladatelům spolu se Základní filosofií Markovou vydávány býti měly, protože kniha sama již mnohým do rukou se dostala. Přes to však Hynův spis ostře kritisován v Časopise Musejním; vytýkáno mu mimo jiné také to, že byl uveden jako práce původní, kdežto prý jest chatrná kompilace z rozličných spisů cizích. Jungmann chtěje věc mírným způsobem ukončiti, doložil pod onu kritiku několik slov na omluvu: Sbor Musejní že přijal a vydal knihu Hynovu, třeba ne ve všem dokonalou, ale vždy užitečnou, zvláště proto, že posud nic lepšího v češtině nebylo; ale na důkaz své nestrannosti že i tuto přísnou úvahu o ní přijímá a vydává. Ke konci že spisovateli o vychování mládeže a o český jazyk dobře zasloužilému sluší to svědectví dáti, »že on v pravdě předmluvu napsal a v ní všecky od recensenta vytčené i mnohé jiné prameny udal; ale že předmluva ta tiskem nevyšla, poněvadž vydava-

[1]) *Dějiny Matice České.* Z uložení užšího Sboru Musejního pro řeč a literaturu českou. Spisů Musejních čís. XXIV. V Praze 1881, str. 94 n. — Jiné, většinou stručné zmínky o Hynově knize jsou tyto: Prof. *J. Durdík*: Über die Verbreitung der herbartischen Philosophie in Böhmen (Zeitschrift für exakte Philosophie 1883, str. 324); dr. *Gustav Zába* ve známém díle Grundriss d. Geschichte d. Philosophie od Überwega-Heinzeho, 9. vyd. Berl. 1902 str. 570 (mimo to i v ruském překladě Kolubovského staršího vydání téže historie filosofie); týž v Ottově Slovníku Naučném VI., str. 327 (a XI., str. 1033 n.), zvláště pak v Památníku České Akademie na oslavu 50.letého panovnického jubilea cís. a krále Františka Josefa I. (v Praze 1898, oddělení »Filosofie« str. 7,); *R. Falckenberg*: Dějiny novověké filosofie, přelož. Dr. *Fr. X. Procházka* (V Praze 1899 str. 748). Nejobšírněji dosud o Hynově díle psal dr. *Fr. Čupr* v kritice své, o níž dále více bude promluveno (uveřejněné v Časopise Čes. Musea, XX., 1846, str. 516 nn. a 627 nn.) a pak prof. dr. *A. Krecar* v pojednání: Česká literatura psychologická (Program c. k. vyš. gymnasia ve Slaném 1892/3 zvl. str. 5—8.); Čuprovo však líčení omezeno jest rámcem recense, Krecar pak ani osudy ani prameny atd. díla se neobírá.

telům (totiž Matici) později o několik dní dodána byla, kdežto zatím z náhodného nedorozumění kniha se prodávala a na mnohé strany rozeslána byla.«

Tieftrunk výslovně dovolává se pro své sdělení o recensování knihy Hynovy před vydáním její protokolů Matičných. V pravdě věc se měla poněkud jinak. Že mohu vylíčiti věc co možná úplně a přesně podle zápisů původních, děkuji sl. Sboru Musejnímu, jenž žádosti mé, aby mi přístupny byly učiněny protokoly Matice, ochotně vyhověl. Rovněž tak vzdávám srdečné díky zejména bibliotékáři p. A. Paterovi, jenž s nevšední ochotou pomohl mi shledati nejen denník Sboru Matičného z let čtyřicátých a padesátých, ale i koncepty úředních dopisů Jungmannových, jakož i některé posudky, knihy Hynovy se týkající. Bohužel přes veškeré hledání nepodařilo se mi najíti některé a to důležité dokumenty: posudek Jungmannův o knize Hynově, recensi Dr. Čejky, kterou chystal do Časopisu Čes. Musea a kterou přečetl v sedění Sboru dne 1. září 1844, stížnost Hynovu na korrekturu jeho díla a rukopis Hynovy předmluvy. Snad některé z těch listin nalézaly se v pozůstalosti Jungmannově, ale dopíditi jsem se jich nemohl. Ostatně za první dva dokumenty máme jakousi náhradu v záznamech protokollárních ze dne 1. dubna a 1. září 1844. Za to však pro naši otázku těžká je ztráta předmluvy Hynovy knihy; neboť byla by osvětlila záhadný jeden bod v celém jednání Hynově, o tom ani nemluvíc, že by mně byla usnadnila valnou měrou hledání pramenů díla Hynova.

Postup jednání než došlo k tisku knihy naší a i později po něm byl tedy tento:

Na počátku roku 1844 zadal Hyna rukopis svého »Dušesloví«, jež tehdá označeno bylo jako »*Empirická psychologie*«, prostřednictvím Šafaříkovým, Sboru Musejnímu se žádostí, aby byl vydán v »Malé Encyklopaedii«. Šafařík předložil rukopis ihned censuře a dostav tu záhy povolení k tisku, předložil jej 20. února 1844 ve schůzi Sboru za »předsedění« dozorce Sboru ryt. Jana z Neuberga a za přítomnosti Lva hrab. Thuna, Palackého, Presla, Hanky, Dr. J. Fryče, Dr. Staňka a J. Jungmanna[1]) i doporučil jej k vydání tímto dobrým zdáním[2]):

Slawný Sbore Musejní!

Podepsaný, jemuž spis: *Empirická psychologie*, od pana spisowatele Karla Ferdinanda Hyny, zámeckého kaplana w Nižboru, pro Malou Encyklopaedii nauk dodán byl, nemešká předložiti dotčený spis, a sice již censurowaný a powolený, Slawnému Sboru s tou žádostí a prosbau, aby, ač bude-li jinak za hodný uznán, nákladem Matice české na swětlo wydán byl. Bohatství, nerci-li auplnost předmětůw w tomto díle obsažených, soustawné

[1]) Protokol Matice ze dne uvedeného str. 63.
[2]) Otiskuji je dle originální listiny.

a při tom předce snadné a srozumitedlné o nich pojednáwání, sloh čistý, plynný a správný, názwosloví z wětší částky welmi podařilé a mnohé jiné chwalitebné wlastnosti dodáwají spisu tomuto nemalé ceny i slibují, že bude užitečným; pročež jest podepsaného osobní zdání, že toho, aby do Malé Encyklopaedie nauk přijat a nákladem Matice české na světlo wydán byl, auplně zasluhuje.

W Praze dne 19 Unora 1844.

Pawel Jos. Šafařík.

Vyslechnuv toto doporučení, Sbor rozhodl, aby k posouzení byl dán tehdá právě zvolenému jednateli Sboru, Jos. Jungmannovi, »s tím, aby kde potřebí, terminologii s p. Markowau w swornost uwedl.«[1]) Již 1. dubna téhož roku mohl Jungmann pak ohlásiti ve Sboru, že »Dušesloví p. Karla Hyny, jak o sobě výborné, tak s páně Markovou terminologií srovnalé jest««[2]) a Sbor uzavřel dáti je tedy tisknouti v 1500 exemplářích. Korrektura svěřena, jako při jiných dílech, i tu professoru Josefu Chmelovi, ale honorář nestanoven hned, nýbrž mělo se o něm jednati až po vytištění díla. O tom, že dílo se hodí do »Malé Encyklopaedie«, podal — nejspíše Šafařík[3]) — již před onou schůzí zprávu auktorovi.

Spis tištěn byl v c. k. dvorní knihtiskárně synův Boh. Haase zároveň s Markovou Filosofií základní, Výborem z literatury a Preslovým Wšeobecným rostlinopisem i mohl Jungmann oznámiti v sedění Sboru 3. srpna,[4]) že Dušesloví »zcela až na předmluvu dohotoveno«. Nejspíše asi za tisku anebo právě v tomto sedění vyslovil některý z členů »Sboru« (Dr.Čejka?[5])

---

[1]) Protok. Matice uv. m. str. 63.

[2]) Protok. Matice z 1./4. 1844 str. 67.

[3]) V protokole uv. praví se obecně: »Pánu Hynowi již dáno náwěští, že kniha přijata«, a nepraví se od koho. U Jungmanna však nenalezl jsem nijaký koncept podobného dopisu, i soudím z toho, že asi redaktor Malé Encyklopaedie. Šafařík, zvěděv souhlasný soud Jungmannův, neotálel sděliti jej auktorovi spisu.

[4]) Srv. protok. z uved. dne str. 81.

[5]) Tieftrunk (na uv. m. str. 95.) praví, jak uvedeno svrchu, že »*jeden recensent* rukopisu vytknul mnohé chyby, mezi nimi také tu, že spisovatel neuvedl ani žádných pramenů, z nichž čerpal.« Zdá se mi, že tu Tieftrunk buď měl nějaký dokument, dnes více nepřístupný, anebo — a to skoro jest pravděpodobnější — že tu nepřesně pověděl o celé věci. Recensentem rukopisu jmenován byl Jungmann, mimo něj podal dobré zdání, jak uvedeno svrchu, Šafařík. V Šafaříkově dobrém zdání není nijaká taková výtka a také v Jungmannově — ač lituji, že právě toto dobré zdání jsem nemohl dostati k nahlédnutí — asi sotva taková výtka byla, poněvadž by jinak aspoň kratičká zmínka o tom byla také v protokole ze dne 1 dubna 1844. Nejspíše však to byl některý ze členů Sboru, jenž dostal do ruky buď rukopis anebo vývěsní archy a čta poněkud v nich, snad vypozoroval, že tu jest asi přejímáno odjinud i přál si, aby auktor v předmluvě vyčetl prameny své. I dohaduji se, že to byl dr. Čejka, protože, jak dále bude vyloženo, Čejka to byl, který ukázal na hrubé nedopatření v knize Hynově, učiněné zběžným užíváním pramene nějakého; ale Čejka *nebyl* »recensentem rukopisu« Hynova spisu. Ovšem ve schůzi dne 3. srpna 1844 Dr. Čejka *nebyl*, ale to

přání, aby byla přidána ke spisu předmluva, ve které uvedeny býti měly spisy, jichž Hyna při spisování díla svého použil. Sbor — tolik jest dle protokolního zápisu jisto — usnesl se, »aby se počkalo s vydáním, až by předmluva napsána byla« a Jungmann jako jednatel nemeškal a napsal Hynovi o usnesení Sboru následující list, jejž tuto (jako všecky následující dopisy) ve věrném přepise podávám, připojuje v poznámkách všecka slova, která v konceptu jsou přetržena anebo opravena nějak.[1]) List onen zní:

Welectihodný,[2]) wysoce wážený Pane![3])

Sbor musejní pro wědecké wzdělání literatury a jazyka českého, jehož péčí sepsané od Wašnosti *Dušeslowí* již celé tištěno jest, projewil žádost, aby se líbilo Wašnosti nějakau, třeba kratičkau předmluwu napsati, w níž by na prameny se ukázalo, z kterých to wýborné dílo čerpáno bylo. Tuto žádost[4]) Wašnosti předkládaje s prosbau, abyste co možná brzo ji naplniti a mně předmluwu tu k dalšímu obstarání přislati ráčil, zůstáwám s hlubokau uctiwostí

Wašnosti oddaný

J. Jungm.,
Sboru dotčeného sekretář

W Praze 4 Srpna 1844.

NC 749/II

Až potud vydání spisu Hynova šlo hladce, bez překážek, ačkoli již začínala kritika nalézati na díle jednak — nepůvodnost, jednak některé nemilé chyby; mimo to Hyna sám jednak si přál, aby vytištěna byla dedikace jeho knížeti Fürstenberkovi, jednak si stěžoval, že korrektor mu měnil na vymezení slov »um« a »rozum« a nad to změnu svou ani důsledně neprovedl, posléze pak zaslal některé nezbytné dodatečné opravy. Když pak předmluva k dílu od Hyny po delším prodlení konečně byla poslána, k vytištění její — nedošlo, příhoda to, která měla v zápětí nemilé následky i později, kdy napsal Dr. František Čupr svou kritiku. Na snadě jest otázka, proč předmluva ta nebyla dána do tisku, když přece výslovně si jí dříve Sbor přál, jak jsme slyšeli. Věc jest dosti spletitá i bude zajisté nejlépe, když nejprve uvedeme, co protokollárně o tom zaznamenáno. Za tím účelem

by domněnce naší příliš nevadilo, poněvadž mohl některý z přítomných za něho tlumočiti toto přání.

[1]) Dopis tento i následující jsou vypsány z originálních konceptů Jungmannových, jež si činil jako jednatel Sboru do zvláštního sešitu, nadepsaného takto: »XVIII. *Dopisy* jednatele při Matici České 1844.« Opisy podávám proto věrně a v poznámkách dodávám všecky korrektury, slova přetrhaná atd. prostě proto, že *leckdy* v nich bývá zrnko zajímavé buď v té nebo jiné příčině.

[2]) Nad tím přetržena slova: »Welebný Pane!«

[3]) Přetrženo za tím: »Wlastenče!«

[4]) Skrtnuto: »s prosbau«

dovolím si uvésti znění protokolu ze dne 1. září 1844.[1]) pokud má vztah nějaký k dílu Hynovu:

3. Jednatel oznámil, že Hýnowo Dušeslowí dotištěno, Markowé filosofie 18 archůw, Wýboru z lit. staré 16 arch. Rostlináře 35 archůw tištěno, Slowesnost k tisku podána.

Wzato k wědomosti.

4. P. Palacký četl posudek p. Dra. Čejky, w němž Dušeslowí z chyb jistých proti fisiologii atd. kárá.

Poněwadž později p. Hýna též důležité oprawy potřebny býti ukázal, daly se listy některé znowa otisknauti, kteréž zakladatelům spolu s filosofií p. Marka wydáwány budau, poněwadž již kniha mnohým do rukau se dostala.

5. Jednatel tázal se, co spisovateli a korrektoru Dušeslowí dáti na počest?

Uzavřeno z strany Hýny jednati s p. Bezděkau, poctu za korrekturu nechati až bude wydána filosofie.

6. Sazeč Dušeslowí žádal náhrady za korrektury.

Dle nawržení p. Palackého promluviti o tom s faktorem dříwe. Což učiněno, a faktor toho nepřipustil, by se mu co dalo.

7. Jednatel oznámil, že předmluwa a dedikací od p. Hýny později přišla, než kniha wydána.

Poněwadž předmluwa nic důležitého neobsahuje, a dedikací od knížete Fürstenberka podepsána nebyla, nemohlo se míti na ně ohledu, tím méně, že kníže Fürstenb., knihu již maje, panu prof. Koubkovi swolení k tomu nedal.

Nejlepším komentářem ke zprávám tu, zvláště sub 4. a 7, obsaženým jest obšírný dopis Jungmannův, z něhož nejen rozličné důležité podrobnosti se dovídáme, ale který i v jiných stránkách a sděleních jest neobyčejně zajímavý. Koncept jeho doslova[2]) zní takto:

Témuž p. Karlu Ferd. Hýnowi.

Welebný[3]) wysoce wážený Pane!

Wydání Wašnostiného Dušeslowí potkalo se s náhodami jak W^ti tak komitétu Musejnímu welice nemilými, jemuž na tom, aby wěc takowá zpráwně wyšla, neméně než samému spisowateli záleží.[4]) Psal jsem byl

[1]) Matiční protokol str. 85.

[2]) Dle uv. »Denníku« Jungmannova str. 1—3.

[3]) Původně nadepsáno bylo »Welectihodný«, ale pak opraveno: Welebný.

[4]) Přetrženo za tímto slovem: »A kterýž slib«.

W[ii] žádost, abyste kratičkau předmluwu poslati ráčili. Kniha ležela u Házů tištěna, a neměla se wydati, ažby předmluwau opatřena byla. Čekáno 3 neděle.[1]) Najednou přinesen mi wázaný exemplář a wzkázáno, že kdosi od komitétu wydáním přispíšiti kázal pro nedočkawost některých literatury milowníků. Byl to pan P.[r], kterýž náhodau nebyw při poslední schůzce o našem aumyslu[2]) newěděl. Některý[3]) den na to dodal mi p. Bezděka předmluwu s dedikací. Poslední nebyla od knížete pána podepsána, ta měla jíti zpět k podpisu, obojí pak[4]) teprwe později do censury. Newěděl jsem sobě žádné rady, a darmo hledal několikrát pána Bezděku w bibliothéce,[5]) jehož jsem nalezti nemohl. Tak to až posud stojí. Nedlauho na to zadal k Časop. Mus. M. D.[6]) kritiku ostrau, kdež částku knihy fisiologickou a chymickou nemilosrdně tříbil. Wyznám, že že mne nemálo mrzela ta jeho stať,[7]) ale chladně wěc rozwážiw, uznal jsem, že prawda na jeho straně, toliko nešetrně pronešená. Hlawně wytýkáno, že se odstaupilo od názwů w anatomii p. Stankowě přijatých, a že mnohé tam[8]) chyby fisiologa urážející[9]) ku p. popsání oka na str. 35. že[10]) cele neprawé.[11]) Nahledl jsem do rkp. a tam to samé;[12]) zdá mi se, že[13]) chyba ta již w překládání překsočením (sic!) některých řádkůw a slow se wlaudila. Já zkrze p. D[r.] Staňka to zprostředkowal, že p. D[r.][14]) Č uwolil se chyby a omyly jím nalezené w krátkosti sepsati, tak aby, poněwadž kniha již w rukau mnohých milowníkůw jest, oprawy na zwláštním[15]) listu neb listech[16]) spolu[17]) k[18]) newydaným exemplářům se přiložily,[19]) zakladatelům pak Matice s p. Markowau[20]) metafysikau do rukau[21]) podaly;[22]) tak sobě každý může listy ty co errata[23]) ku knize

---

[1]) Přetrženo: »Zatím«.
[2]) » : »o celé wěci« a »přítomen nebyl«.
[3]) » : Druhý.
[4]) » : »měla jíti«. Na straně pak připsáno: »ta měla jíti zas zpět k podpisu« a označeno jako vložka.
[5]) Slowo: »w bibliothece« rozmazáno.
[6]) Přetrženo za tímto písmeno: »Č«.
[7]) » : »ale chladně wěc rozwážiw uznal jsem«, načež napsáno znovu.
[8]) » : neprawdy.
[9]) » : »se wlaudily«.
[10]) » : »cele«, ale pak zase napsáno.
[11]) » : Já. Zdá se mi, že jste ráčili.
[12]) » : »nalézá«.
[13]) » : »překládajíce popis ten asi dvě řádky rozličné jste«.
[14]) » : »N.«
[15]) » : »tištěným, tištěném«.
[16]) » : »zdarma čtenářům se daw«.
[17]) » : »Markowau filosofií«. — [18]) »na prod«. — [19]) Přetrženo: »kládaly« »mimo to«.
[20]) Následující: »*filosofií*« přetrženo.
[21]) se dostáwaly (vedlé přetrženo).
[22]) Sotwa to, aby (» »).
[23]) ku ku do » ».

dáti přiwázati nebo wlepiti. Sotwa to ujednáno,[1]) přišla Wašt[ina] stížnost mnohem důležitější, a owšem sprawedliwá.[2]) Komitét mus. přihlédá hlawně k tomu, aby co jeho snažením wychází,[3]) we zpráwném slohu a jazyku wycházelo,[4]) w systemích a domněních učeneckých nechce míti podílu.[5]) Wida pak, že wědecký jazyk náš příliš germanisují, nemůže než žádati, aby[6]) se wíce obracel zřetel spisowatelů k etymologii jazyka.[7]) Jisté formy myšlení jsou arci owšem člowěctwu obecné a měniti se nemohou k. p.[8]) prostor, čas, čtvero kategorií atd., ale jsou mnohé wýměry a rozwrhy na etymologii slow založené a libowolné, kamž práwě počísti[9]) mohau se slowa naše *um* a *rozum*[10]) mající jiný obsah nežli něm. Verstand a Vernunft,[11]) kterýmž aby odpowídala násilně do Prokrustowa lože wtěsnána býti musejí.[12]) Jelikož duše naše wždy celkem účinna jest, wšecka oddělowání mohutností jejích jsou pauze ideální,[13]) školská. Kdo z hlubiny jazyka slowanského[14]) wytočí, wyměří, wyswětlí, ten národní filosof bude. Z toho[15]) hlediště patřil[16]) p. korrektor na ta dwě slowie, když jim jiný[17]) poněkud okres wytknauti se osmělil, ač nešťastně, že toho

---

[1]) Pod tím přetrhnuto: ukončeno

[2]) Následujících 11 řádků přeškrtáno: »Komitét mus. bez winy jest. On vznesl na mne co jednatele, abych k tomu hleděl, by názwy užité s P. Markowými se srownáwaly. Již zběžný pohled ubezpečil mne, že to Wtí samým učiněno; pročež odewzdal jsem korrektorowi jinak pilnému a zběhlému grammatikowi, rkp., aby [jej z strany od neologismůw a jiných, našel li by jaké, nesprávností slohových pře] jej do tisku dal a při korrektuře [neologism] na zpráwnosti jazyka pozor měl, zůstawiw sobě druhau korrekturu, při kteréž nemaje rkp. u ruky nemohl jsem wěděti, co od spisowatele a co od korrektora pochází, [mimo to takowá korrektura] mimo to nemaje přehledu celé wěci nemohl jsem odpory tak snadno znamenati, pozornost swau wíce na tiskařské omyly obraceti maje. (Slova v [ ] jsou ještě zvláště v celém odstavci přetrženém přeškrtána.)

[3]) Škrtnuto: co možná.

[4]) » o systém, systémy.

[5]) Následující 4 řádky přetrhané: [Uwážiw] [To wšak] Bohužel [přit] upírati se nemůže, že i lepší spisowatelé naši na rozličných nezpráwnostech slohowých lpějí, jmenowitě wědecký náš sloh [ne] zhola německý jest, ač každý jazyk má [i má míti] swou zwláštní grammatiku a logiku. My obojí teprwe hledáme.

[6]) se brala wíce (škrnuto).

[7]) »třebas bychom se ne we wšem o něm [začátek slova nečitelného] než se posud děje« (přetrženo).

[8]) ponětí (přetrženo).

[9]) může se (přetrženo).

[10]) Um není německým (přetrháno)

[11]) jimž (přetrž.).

[12]) An (přetrž.).

[13]) scholastická (přetrž.)

[14]) oddíly ty ustanowí (přetrženo).

[15]) nepochybně (škrtnuto).

[16]) náš (přetrž.).

[17]) okres (přetrženo).

důsledně nedowedl.[1]) Já myšlénku tu w celosti jinak než schwalowati nemoha,[2]) w částečném přehlížení druhé korrektury, kdež na[3]) omyly tiskařské[4]) wšecku téměř pozornost upírati dlužno, odporů těch[5]) neznamenal.[6]) Není jiné pomoci, než aby se s těmi oprawami jich jako[7]) s hořejšími naložilo. Prosím tedy Wašnosti o brzké přislání[8]) jak opraw, tak jestli posud to žádost Wašnostina o dedikací podpisem kníž. p. opatřenou. Předmluwu[9]) již snad nebudau tisknauti, jmenují se tam pramenowé w Rakousku ne celé dowolení a Matice musí se zákonné cesty co nejpřísněji držeti. (W metafysice nám censura sotwa Kruga powolila.) Neračte se na nikoho zazliti, nebyla u nikoho zlowolnost. Korrektor jen w tom chybil, že s dobrau wůlí dále šel, nežli měl. Nesnadno jest takowau knihu co do slohu oprawowati, nesnadno wůbec ji psáti, aby se každému líbila. Našel se tu takowý filosof, který celau práci p. Marka i Wašnostinau ještě ji nečta zawrhl, sám zajisté nejsa s to, aby aspoň w češtině, něco jen prostředního na swětlo wydal. Já se těším srdečně jak páně Markowě metafysice, tak Wašnostinnému Dušeslowí, mají oba spisowé mnoho, welmi mnoho dobrého, a uwedli nás k[10]) swatyni libomudrctwí o weliký krok blížeji. O Wašnosti naději máme, že nahoře dotčenou žádost swým časem naplniti ráčíte. Hodilo-li by se a W[t] budoucně[11]) pomoc (sic) Mus. wydati[12]) račte sobě hned wymíniti[13]) prwní korrekturu, pak se nic podobného přihoditi moci nebude.

[14]) Ostatně komitét Wašnosti za udělení toho wýborného spisu[15]) díky složiti mi nařídil[16]) žádaje Wašnosti skrownau poctau uznalost swau

---

[1]) Ani pak (přetrženo).

[2]) Slova »jinak než schwalowati nemoha« připsána jsou po straně; pod celým řádkem jest přetrháno: »w základě, w zásadním domnění jeho samo sebou srozuměn já nechtěl, srownáwaje se.«

[3]) Přetrženo: chyby tu.

[4]) » víc nutnoť.

[5]) » bohužel jsem víc také

[6]) » Již se stalo. Není jiné pomoci, než aby se listy ty chybné oprawily, spolu s oněmi pana Dr. Č. přetiskly a w exempláře, které zde ještě jsau, a jen již swázané we«

[7]) s hořeními (přetrženo).

[8]) opraw (přetrženo).

[9]) Slova: »Předmluwu ... powolila« jsou poznamenána jako k vepsání určená po straně.

[10]) Přetrženo »do« a »swatyně opraveno na »swatyni.«

[11]) Zkrze komitet mus (přetrženo).

[12]) »bude to« (přetrženo).

[13]) »jeda« (»).

[14]) »Račte p« (»).

[15]) »povinné« (»).

[16]) »a rád by« (»).

oswědčiti; račte tedy laskawě poukázati, jakau cestau[1]) líbí se, aby W^ti^ přislána byla. Také-li několik exemplářů wyjímati si ráčíte?

Zůstáwám s hlubokau uctiwostí

Wašnosti oddaný[2])

J. J.

W Praze, 11. Září 1844.

Probéřeme nyní podrobněji ony věci, o nichž se z obou těchto důležitých dokumentů dovídáme:

1. Především dočítáme se, že Hyna s posláním předmluvy otálel tři neděle, takže mezitím *kdosi*, chtěje uspíšiti vydání knihy, způsobil, že kniha vyšla *bez předmluvy*. Že Hyna právě nemíval »na spěch« s odpověďmi k dopisům, toho doklad uvidíme i později. Liknavost jeho způsobila, že předmluva došla zkrze skriptora Sboru P. Františka Bezděku k Jungmannovi o nějaký den později, než kniha byla vydána. Vydání její urychlil »kdosi od komitétu« »pro nedočkavost některých literatury milovníků«. Kdo to byl? V konceptu Jungmannově čte se nedosti zřetelně »P^r^«, ale dle dalších slov, že onen muž »náhodou nebyl při poslední schůzce« a »nevěděl o úmyslu« Sboru, souditi lze, že to byl *Palacký*[3]) a že zkratka ona jest nejasné P^ý^.

Zdálo by se, že právě pro toto urychlení, resp. opozděné dodání nedošlo k vydání předmluvy Hynova díla, jakož ani k vytištění dedikace knížeti Fürstenbergovi. Vskutku také později Jungmann vykládal pro foro publico proti Čuprovi nevytištění předmluvy jejím opozděním,[4]) a rovněž protokol uvedený svrchu ukazuje, že se prý upustilo od vytištění předmluvy, která došla pozdě, poněvadž beztoho »nic důležitého neobsahuje«. Že dedikaci neuveřejnili, pochopujeme (z protokolu); kníže nestvrdil svým podpisem, že ji přijímá, i nemohla přirozeně dříve býti vytištěna. Avšak k otisku dedikace *později* přece — došlo a list s ní[5]) dodán členům k dodatečnému vlepení; nestalo se to však s předmluvou, takže již to samo

[1]) »Wti se zaslati« (přetrženo).

[2]) »služebník« (přetrženo).

[3]) V sedění 3. srpna 1844 přítomni byli jen: Čelakovský, Šafařík, Hanka, Wocel, Dr. Podlipský (jako host), Dr. Václav Staněk a Jos. Jungmann.

[4]) Časop. Č. M. XX., 184, str. 661.

[5]) Dedikace ta má následující znění:

Jeho Jasnosti
Wysoceurozenému
Pánu, panu
MAXMILIÁNOVI
KNÍŽETI Z FÜRSTENBERKA,
Welkowéwodskému Rytmistrowi Bádenskému w pluku dragonském Jeho Králowské Wýsosti Welkowéwody panujícího a t. d.
s hlubokau uctiwostí
obětuje

Spisowatel.

sebou ukazuje, že asi nebyla hlavní příčina netištění předmluvy *jen* její opozdění. A tu prozrazuje pravou příčinu Jungmannův přípisek in margine v uvedeném listě, podávaje nám zajímavý obrázek tehdejších literárních poměrů. Uváděly se v předmluvě prameny v Rakousku tehdá ne cele dovolené, takže censura buď je nepovolila [1]) anebo aspoň Sbor se obával, že by je vytisknouti nepovolila, maje smutnou zkušenost, kterak při tisku Markovy Filosofie censura dělala obtíže i ve příčině *citování* Kruga!

2. Druhá věc, o níž musíme podrobněji promluviti, jsou výtky *Dra Jana Čejky*. Čejka nebyl (jak jindy) ustanoven za referenta o *zadaném* spisu Hynově, ale patrně, když již kniha byla vytištěna, dostal vývěsní archy, anebo snad některý z prvních exemplářů a tu čta, shledal rozličné odchylky od lékařské terminologie, kterou (podle knih především Dra Staňka) Sbor sám snažil se učiniti základodatnou, jednak nalezl — a to arci více padalo na váhu — některé i hrubé nesprávnosti a nepřesnosti ve výkladech fysiologických. Čejka chystal se je vytknouti v recensi do Časopisu Č. Musea určené, ale neváhal svěřiti se dříve Palackému s nimi a ten je přednesl, jak vidíme z protokolu uvedeného, v sedění Sboru. Bylo pak přijato, aby Dr. Čejka všecky tyto poklésky sepsal a aby se podle toho opravené listy příslušné daly tisknouti a dodatečně zakladatelům a členům Matice zaslaly, by si je na místo vadných dali při vazbě vlepiti.

Které to byly chyby, to z části při bedlivější četbě již na poprve může každý znalejší věci postřehnouti (tak především str. 35 n., o které se zmiňuje Jungmann a kde chyba patrně spěšnou prací Hynovou byla zaviněna), z části možno mně je bylo zjistiti, když podařilo se mi dostati exemplář spisu Hynova opravený. [2]) Podám tedy v následujících řádcích všecky tyto změny vyvolané kritikou Čejkovou, poněvadž k ocenění práce Hynovy jest třeba je znáti, a kritika, resp. výtky Čejkovy se nedochovaly.

Nejhrubší nedopatření bylo na str. 35.; nejen počet svalů oka chybně udán, ale o bělnatce a duhovce na př. ani zmínka neučiněna a, jak již v Jungmannově dopise připomenuto, přeskočením asi 2 řádků, umístěna byla pupilla do — cévnatky! Ostatní chyby a nepřesnosti vyniknou čte-

---

[1]) Jestli totiž Jungmann, resp. někdo ze Sboru ji censuře vskutku již předložil; ze slov Jungmannova dopisu to určitě nevysvítá.

[2]) Neopravených exemplářů jest s dostatek, jak v knihovnách veřejných (na př. exemplář v universitní knihovně, 2 exempláře v knihovně Čes. Musea, z nichž jeden pochází z bibliotheky Palackého) i soukromých, tak v knihkupectvích (resp. antikvářích). Naproti tomu exemplářů obsahujících opravené takto listy (spolu s dedikací Fürstenbergovi) jest, co vím, velmi málo; z veřejných knihoven, pokud jsem je mohl prohlédnouti, jedině v knihovně král. Českého Musea mají 3 exempláře takové a vesměs pocházejí z bývalých bibliothék soukromých (totiž z knihovny Šafaříkovy, Fesslovy a Vrťátkovy). Pro tuto věc, jakož i abych uspořil práci tomu, kdo by znovu probíral se celou touto otázkou, otiskuji tuto úchylky pozdějších výtisků. K vůli stručnosti označuji pak exempláře různých těch 2 skupin krátce jako »I. a II. vydání«

náři, položíme-li vedle sebe odstavec onen v obou vydáních, při čemž ležatým písmem naznačujeme difference mezi textem původním Hynovým a opraveným podle kritiky Čejkovy:

I. vydání:

Budiž okolek *abcd* oko. Oko podobá se kuličce takměř okrauhlé, a jest *čtyrmi* swaly (Muskel) obklopeno, z nichžto dwa *r*, *s*, okem na horu a dolů, jiné dva wprawo a wlewo krautí. Okolek oka *a b c d* jest *kůže* neprůhledná, *rohowině podobná*, *anaž proto rohowkau neb bránicí rohowau* (*Hornhaut*) *slowe*. Přední část její mezi *a* a *b* průhledná jest, a poněkud wynikací. Pod *rohowicí* nalézá se *kožka* jiná, tmawobarewná, wně černá, ustanowená k tomu, aby odraz swětla u wnitř oka zamezowala. Tato *žilowicí* (Aderhaut) se nazýwá. W té nalézá se otwor okrauhlý, *otwor totiž oka* (Pupille). *Záze umístěna jest* zřetelnice, částka totiž oka čočce podobná, a co hlať swětlá; pročež také *šocowicí hlatní* (*křišťálowau*) ji zowau. *Zřetelnice dělí oko we dwě komnaty*, *z nichžto přední wodowau tekutost*, *zadní pak látku průhlednau*, *sklenau jako wlhkost w sobě zawírá*. Nejzáze nachází se *kožka jako síť naskrze protkaná*, *již pitewci za nerwowau mají a bránici nerwowau neb síťowicí* (Netzhaut) nazývají (o m). S tauto pojí se nerw zrakowý (Sehnerve) mezi *d* a *c*. Čára *Nd*, otworem oka a *šocowicí* jdaucí, osy jméno nese.

II. vydání.

Budiž okolek *abcd* oko. Oko podobá se kuličce takměř okrauhlé a jest *šesti* swaly (Muskel) obklopeno, z nichžto dwa okem nahoru a dolů, jiné dwa wprawo a wlewo krautí. Okolek oka *abcd* jest *blána* neprůhledná, *twrdá*, *bílá*, *bělnatka* (*membrana sclerotica*) *nazwaná*, *jejíž přední část rohowině podobná*, *anaž proto rohowkau neb blanau rohowau* (Hornhaut) slowe. Přední část tato mezi *a* i *b* jest průhledná a poněkud vynikající. Pod *bělnatkau* nalézá se *blána* jiná, tmawobarewná, ustanowená k tomu, aby odraz swětla u wnitř oka zamezovala. Tato *cewnatkau* (Aderhaut) se nazývá. *Za rohowkau leží duhowka či blána duhowá* (*Iris*), *tenká*, *měká*. W té nalézá se otwor okrauhlý, *zřetelnice* (Pupille). Záze umístěna jest částka oka čočce podobná, a co hlať swětlá; pročež *čočowicí hlatní* (*krystalowau*) ji zowau. *Duhowka* dělí oko we dwě komnaty, *tekutinau wodowau naplněné*. *Za šocowicí jest látka sklená*. Nejzáze nachází se *blána nerwowá*, *sítnicí* (Netzhaut) zwaná. S tauto pojí se nerw zrakowý (Seenerve) mezi *d* a *c*. Čára *Nd*, otworem oka a šocowice jdaucí, osy jméno nese.

Na druhé (36) stránce vyměněného tohoto listu není nijaké změny proti vydání prvnímu (jedině v řádku str. 9. jest slovo »tvářnost«, opraveno potud, že také ležatým písmem vytištěno).

Ostatní výtky Čejkovy týkaly se patrně úvodu ke II. dílu Hynova Dušesloví, v němž chtěl podati jakýsi náčrtek tělovědy, ale opravy tuto

učiněné odnášely se většinou k terminologii; jen na třech asi místech bylo třeba měniti odstavec pro věcné nesprávnosti: [1])

Str. 223:

I. vydání:	v II. vydání změněna slova vyznačená takto:
Krew, jsauci *w nádobách krewních* (Blutgefässe) uzawřena, koluje v celém těle, a jelikož nelze, aby rychle wznikla na konci prwním a zmizela na druhém, potřebí, aby dotčený krwe oběh dál se jako w kruhu. Za tau příčinau působí w skutku nádobky krewní saustawu jako kruhowau, kteréhožto kruhu středem jestiť srdce, okolek	w cewách krewních čili w krewnicech
nádobky wlásečné (Haargefässe), pleteniny totiž	céwy wlásečné
žilek nejtenínčejších, paprsky posléze ode středu k okolku jdoucí (od srdce	céwek
totiž *k nádobkám wlásečným*) *žíly jsau, srdečnice totiž neboli tepny* (*žíly bicí*) *a krewnice neboli žíly krewné* (*Arterien, Venen*).	k céwkám wlásečným, jsau tepny (Arterien) a žíly (Venen).

Jak patrno, Hyna přeložil si německé Blutgefässe, Haargefässe zcela doslovně »nádoby« nebo »nádobky krewní« a pod.; ačkoli mu pak bylo to vytčeno a připomenuto, že již čeština má svůj výraz »cévy« a pod.' nechal přece v uvedeném odstavci řádek 5. »nádobky krewní«. Na téže stránce dále zase jednak vadná terminologie, jednak spletení »komor« a »síní« srdečních učinila nutnou změnu těchto vět:

Str. 223:

I. vydání:	II. vydání:
Jesti (srdce) wnitř duto a na části rozděleno, na *síň totiž prawau a lewau*, z nichžto jedna každá zase na dwě rozpadáwá *komory*. První sluje *síní odwodičnau*, (Vorkammer, Venenstock), druhá pak *komorau přiwodičnau* (Arterienkammer) se jmenuje. Tato žene krew do *srdečnic čili do přiwodic* (Pulsadern), onano ji *odwodicemi čili krevnicemi* (Blutadern) z těla se wracující přijímá.	Jestiť wnitř duto a na části rozděleno, totiž na *polowinu prawau a lewau*, z nichžto jedna každá zase na dwa *díly* rozpadáwá. Hořejší sluje *síní* (Vorkammer), dolejší *komorau* (Kammer) se jmenuje. Tato žene krew do *tepen* (Pulsadern), onano ji *žilami* (Blutadern) z těla se wracující přijímá.

[1]) Mimo to při tom též opraveny některé tiskové chyby (jako str. 221 ř 5. přinaležející, str. 228 (dvakrát) maje (místo: majíc), některé ovšem zase nově přiděláný: na př. str. 221. ř. 7.: í (místo: i).

A jako tuto »tepny«, »žíly«, komory«, »síně« atd. náležitě byly opraveny místo výrazů od Hyny, často velice nehezky utvořených, tak i v dalších větách a odstavcích opravy jsou téměř napořád terminologické a jednotlivých slov se týkají, totiž:

Str.	řádek	I. vydání.	II. vydání.
221	poslední:	prohledný	průhledný
223	24:	komor	dutin
223	32:	komory odwodičné	síně
224	1 a 2:	komora přiwodičná	komora
»	5:	srdečnic	tepen
»	6:	přední komora	siň
»	6 n.:	odwodicemi	žilami
»	8 n.:	komoru srdečnicowau	komoru
»	12:	Přiwodice čili srdečnice	Tepny
»	14:	w srdečnice	tepny
»	17:	přiwodice	tepny
»	21:	zoweme	zůweme
»	22:	žilowé	tepnové
»	22 n.:	srdečnice	tepna
»	25:	žil	tím
»	27:	srdečnice	tepny
	28:	prwní	jeden
»	30:	žíly bicí	céwy bicí
»	32:	žilečky	céwy
225	5:	W žilečkách	W cewičkách
»	11:	Žilečky	Cévy
»	14:	w rohowině	w rohowce
»	15:	žilečky	cewičky
»	17:	rohowině	rohowce
»	23:	žilečkami	cewami
»	26:	žilečkami	wlásečnicemi
»	28:	W žilečkách	We wlásečnicech
»	29:	ze žileček	z oněch
»	1:	w komoru	w síně
	4:	přiwodičné	(*vynecháno*)
»	8:	žilečky	wlásečnice
»	9:	žileček	wlasečníc (sic!)
»	11:	přiwodičné	(*vynecháno*)
»	12:	w srdečnici	w plícnici
»	15:	w žilečky	w cewičky
»	18:	komory odwodičné	síně
»	22:	srdečnice nebo:	(*vynecháno*)

Str.	řádek	I. vydání	II. vydání
225	28:	přiwodičné . . . odwodičné	(vynecháno)
»	9:	slinami asi ½ libry	»
»	12:	dutá	vydutá
»	28:	Jde pak syrowátečnost k ledwinám močními trubicemi	(*vynecháno*)
228	9:	Mázdra	Blána
229	1:	žilami	céwami
»	13 n.:	trubicí dýchací neboli chřtánem	hrtánem (larynx) a průdušnicí (trachea)
229	18 n.:	W plicích přemnoho *dychawic* (Luftwege) se nalézá, průlinek totiž	W plicích přemnoho *sklípků plícních* (Lungenbläschen) se nalézá, bublinek totiž
231	3:	branicí	sklípkowinau
»	27:	w oko co síť, již branicí nerwowau zowau,	w oku co blána již *sítnicí* zowau,
232	31:	Kyslíčný kostík	Kostan wápničitý

Oprav tedy, jak jasno, bylo nutno z důvodů věcných i zvláště terminologických učiniti hojně, a to ještě přec sem tam zůstala původní neshodná nebo nepřesná terminologie neopravena, na př. žilečky (225, 17) odwodice (225, 29), w srdečnici (256, 5), w žilečkách (227, 1, 2) a j.

3. A přece bylo nutno učiniti ještě řadu jiných změn, pro něž nezřídka i nové listy nutno bylo tisknouti a dodatečně je vlepovati na místo původních listů textových. Myslím na změny, které nebyly zaviněny auktorem, nýbrž jeho korrektorem, tedy nejspíše prof. Jos. Chmelou. Z dopisu Jungmannova slyšíme o jakési »stížnosti« Hynově a ačkoli následující slova dopisu jsou pro nás dnes, kdy nemáme stížnost auktorovu dochovánu, nejasná sama o sobě, přece s největší pravděpodobností můžeme srovnáním oněch dvou druhů exemplářů či »vydání« spisu Hynova si je vysvětliti a a to asi v tento smysl: Hyna v duchu filosofie Jacobiho (s Lichtenfelsem) rozlišil Kantovské pojmy »Verstand« a »Vernunft« českými slovy »um« a »rozum«; kterak, to vysvitne ihned z vlastních jeho slov, jež níže uvedeme. Korrektor, vida, že auktor »rozum« (Vernunft) pokládá za jakousi mohutnost vyšší než um, ale neporozuměv vlastnímu vymezení ponětí »umu« anebo maje za to, že slovo to má býti jinak vymezeno, pojal je jako něco nižšího než »rozum«, co však jest v protivě k »rozumu — Vernunft«. Naproti tomu Hynovo pojímání vrcholí v tom, že »rozum« má protivou »smysl« a »um« jaksi uprostřed obou se nalézá. »Rozum-Vernunft« — podle Hyny a jeho vzoru — jest právě tak jako »smysl« (= smyslnost; äussere Anschauung Lichtenfelsova!) pramen, z něhož čerpáme poznání, jenže rozumem postřehujeme *z vnitra* »nadsmyslně« a bezprostředně jiné poznatky, krátce intuitivně, kdežto smysl *z vnějšku* »smyslně«, ale také bezprostředně čerpá. Krátce řečeno: Hyna, jako jeho vzory, má dvojí svět: smyslný

a nadsmyslný, a k dvojímu světu mohutnosti naše duševní — představivost, citlivost, snaživost — se mohou odnášeti a podle toho také dvojího jsou druhu (představivost smyslná a nadsmyslná atd.). Představy o světě smyslném poskytuje nám »smysl«, o světě nadsmyslném »rozum«, ale oba bezprostředně. Naproti tomu »um« *zpracovává* představy ať rozumem ať smyslem poskytnuté, jest tedy proti nim *druhotný*, a to, co tvoří a spolu ve vztahy uvádí — pojmy —, jest *odvozené*, nikoli bezprostředně nabyté, jako tomu u rozumu a smyslu. — Jak řečeno, korrektor asi neporozuměl základnímu tomuto názoru a stanovisku Hynovu a veden jsa asi snahami především, aby vystihl se termin *německý* »Verstand« — »Vernunft« (nikoli termin ten *v duchu a smyslu určité metafysiky a psychologie*) nejen v rukopise upravil výklad těch slov podle svého mínění, ale i zaměnil slova ta (na př. v § 67), takže nejen myšlénku auktorovu porušil, ale ani důsledně svých změn neprovedl; srv. zvl. str. 119, řádek 19., 27., 29., 30. a j.[1]) Ba »korrekturami« jeho vznikla i taková nesrovnalost, že na př. na str. 120 praví se »*Jako jsme zvířatům ponechali* ***obdoby umu***«, ale na místě, na které jedině tu mohla by býti narážka, totiž v § 67., tak jak původně vyšlo z rukou tiskaře a korrektora, není nijaké zmínky o nějaké »obdobě umu«, již by bylo přiřknouti zvířatům. Že však Hyna opravdu v rukopise podobný výklad měl, to potvrzeno jest mimo tuto revokaci také opraveným exemplářem, kdež str. 115 zřetelně »přiříká se zwířeti *obdoba umu* (Analogon des Verstandes)«, patrně tak, jak původně auktor napsal.

Když takto korrektor, třebas s nejlepším úmyslem, učinil jisté nepřípadné změny v díle Hynově, nebudeme se diviti, že auktor si stěžoval a rád asi uvítal usnesení sboru, aby jeho opravy (spolu s opravami, jichž žádala nutně kritika Dra Čejky) byly provedeny tak, aby některé listy znova se vytiskly a k dodatečnému napravení a zaměnění členům Matice zaslaly. Kde stačilo opraviti jediné nějaké slovo (na př. místo »um« »rozum« a podobně), tam přestalo se na tom, že věc vpočtena byla mezi »Oprawy« na konci knihy vytištěné; čímž se stalo, že v I. vydání »Oprawy« zabírají asi polovici stránky, kdežto v II. skoro půl druhé stránky. Pokud správného poměru terminů »um« a »rozum« (a odvozenin z nich) se týče, jsou *takto* opraveny stránky: 121 (dvakráte), 154 (dvakráte), 155, 173 (dvakráte), 181, 185, 211 (dvakrát), 257, 274 a 327. Jinde, kde buď na obou stránkách listu bylo radno měniti tyto výrazy, aneb kde i jinou nějakou věc doporučovalo se opraviti, vytištěn znovu celý list náležitě zlepšený, jak to vysvitne z následujícího přehledu srovnání obou vydání. První a podstatná změna týká se § 56, jenž podává právě definování pojmu »umu«

[1]) Nejhůře snad asi str. 119, ř. 29, kde oba terminy převrátil: »*Rozumu* následowně nikoli *přímé* (anož jen *umu* náleží), anobrž *nepřímé* toliko a *záporné* poznání nadsmyslného jestiť pozůstaweno.« Jiná spletení jsou na př. str. 121, 154, 155, 157, 158 173, 181, 185, 211, 257 atd., jak ještě dále bude úplněji podotčeno.

a »rozumu«. Ten v I. vydání (patrně po úpravě korrektorově) zní na str. 92 takto:

Úkon umu (intellectus, Verstand) jest ponímání aneb upostředěné představowání, ježto danau rozmanitost představ w jednu jedinau představu spojuje, kteráž pak představau umowau anebo pojmem čili ponětím (conceptus, notio, Begriff) slowe. Činnost tato umowá, jakožto původ představ rodowých, obecné ze zwláštního odtahující a w jeden pojem slučující, pojímawostí (Begriffsvermögen) slowe.

Když bylo vyhověno auktorově stížnosti, tištěny listy strana 91 n. (a ovšem i str. 93 n.) znovu tak, že užilo se jiného, trochu hustšího písma; konec § 54. a celý § 55. tím poněkud sraženy a na str. 91 ještě vešlo se 5 řádků z opraveného § 56., jenž zněl pak:

»*Um* (Verstand) jest mohutnost mysliwá, kteráž *mysliwostí* (Denkkraft) se nazýwati může, a sice proto, že um *pojmy* wesměs se zanáší (myslí), buď že pojmy twoří (*pojímawost*, Begriffsvermögen) buď že pojmy porownáwá a sice je aneb w poměr stawí (*saudnost*, Urtheilskraft) aneb jeden pod druhý bere (*rozsudnost*, Schlusskraft). *Rozum* (Vernunft) jest pojímawost nadsmyslná aneb mohutnost představ nadsmyslných čili *wid* (Ideen).«

Zastavme se tu na chvíli a učiňme si otázku, zdali tato podoba § 56 jest táž jako byla původně, t. j. zdali prostě Hyna dal vytisknouti odstavec ten, jak jej původně napsal, či zdali napsal jej nyní jinak. Otázku tu ovšem určitě zodpověděti nedovedeme, nemajíce již původního rukopisu knihy. Nemožné by arci nebylo si mysliti, že prostě tu učiněn návrat k původnímu napsání auktorovu. Viděli jsme, že korrektor dovedl také škrtnouti věci a změniti výklady, na něž se přece děje později revokace, tak že ono místo (str. 115 II. vydání) zajisté bylo již původně tak napsáno a stilisováno, jak je máme nyní v II. vydání Dušesloví. Avšak zdali platí to také o místě, o kterém teď jednáme? Pochybuji; pravdě daleko podobnějším se mi zdá, že auktor poznav, že nebylo výkladu jeho o »umu« porozuměno, místo to *přepracoval* a hned také vymezení pojmu »rozum« na srovnanou dodal. Tomuto mínění na podporu mohu uvésti dvě věci:

a) K § 56. (na str. 92) v II. vyd. jest dodána následující terminologická vysvětlivka, které v I. vyd. není:

»*Pozn.* Liší se um od smyslu a rozumu swau postředností, jelikož smysl i rozum představy bezpostřední nám poskytují, onen smyslné, tento pak nadsmyslné: um ale bawí se představami obnowenými a sice rodowými či pojmy. Umu to jedno, kým se mu látka podáwá, smyslem-li anebo rozumem, on wždy úkon swůj wyplňuje t. z látky smyslem anebo rozumem sobě podané twoří pojmy, je porownáwá, w poměr stawí aneb jeden pod druhý béře. K. p. Rozum poskytuje mnoho představ jednotliwých o Bohu, z kterýchž pak um wytwořuje pojem o té nejwyšší bytosti.«

Svrchovaně jest pravděpodobno, že tato poznámka přičiněna byla teprve v II. vydání a že v rukopise díla Hynova jí nebylo. Neboť, kdyby byl býval toto vysvětlení o poměru »umu — rozumu« prof. Chmela anebo dokonce Jungmann četl v rukopise, při zřetelnosti výkladu, tuším nebyli by na pojímání auktorovu ani na jeho terminologii nic měnili. Ale právě, že ani poznámky té nebylo ani § 56. nebyl tak jasně formulován původně, proto mohlo dojíti bona fide k »nešťastnému« korrigování. [1])

b) Avšak mohlo by se namítnouti: Poznámka uvedená jest opravdu pozdější elaborát, uchystaný k II. vydání; z toho však neplyne, že také § 56. jest rovněž v novém spracování otištěn. Než tu máme jiný, pádnější ještě důvod, jenž nasvědčuje pozdějšímu změnění tohoto paragrafu. Hyna v něm naznačuje trojí druh činnosti »umu« či »myslivosti« totiž: »pojímavost, soudnost a rozsudnost,« druhy to činnosti zřejmě podle kategorií elementární logiky obyčejné stanovené. A vskutku také hned § 57. v II. vydání označuje záhlavím »*α*) *Ponímavost*« (čehož v I. vydání není), a dále § 59. nn. označuje: *β*) »Saudnost« (kdežto v I. vydání tu nadepsáno: *α*) »Saudnost«). Avšak třetí druh činnosti umové nadepsán zase: *β*) »Rozsudnost« (poněvadž příslušné listy nebyly přetištěny), kdežto podle § 56. měl býti nadpis ten: *γ*) »Rozsudnost«. Tato na první pohled nepatrná věc ukazuje, že Hyna původní své mínění o třídění činnosti umové změnil a to potvrzuje také zcela určitě »Obsah« knihy a »Přehled« na str. 164 ř. 4. n. zdola, které v I. vyd. i při II. vydání znějí stejně:

b) Mysliwost
α) Saudnost
β) Rozsudnost

a neobsahují tedy kategorii »Ponimavosti«. Z toho zřetelně, tuším, vychází na jevo, že Hyna původní výklad svůj prohloubil a že tedy i § 56. přepracoval, takže v II. vydání máme zajisté již *třetí* znění tohoto odstavce, lišící se jak od prvního auktorova, tak od druhého (v I. vydání obsaženého), korrektorem nějak upraveného.

Dále bylo nutno učiniti změnu s § 59., poněvadž po novém zpracování § 56. stal se jednak nesouhlasným jednak i zbytečným. V II. vyd. proto také prostě celý tento paragraf vypuštěn, a z bývalého § 60. klidně učiněny paragrafy dva: první polovice jeho učiněna novým § 59. s nadpisem, jak připomenuto: »*β*) *Saudnost*«, druhá pak označena jako § 60.; jinak tyto odstavce oba i následující § 61. na str. 98 začínající nechány úplně beze změny,[2]) ač list 97. n. byl znovu tištěn. —

[1]) Kdo by chtěl, mohl by i jinou maličkost uvésti. V I. vydání užívá Hyna veskrze formy »wzdy«, zde však v této poznámce zřetelně »wždy« tištěno, což snad by také prozrazovalo pozdější její původ; ale na tuto maličkost nekladu nijak váhu.

[2]) Jedině opraveno slovo (str. 98, ř. 3., I. vyd.): »*rozličui*« v *rozliční*, a přidělána nová tisková chyba (str. 98, ř. 28.) »*níc*«.

Největší změna však stihla § 67., jednající o otázce, zdali zvířata nadána jsou rozumem jako člověk čili nic, a zdali sluší přiřknouti jim aspoň jakýs takýs um. Jisto jest, že tu korrektor svým mylným pojetím významu slov »um — rozum« způsobil změny, jež vedly až ku zkomolení mínění auktorova v té příčině; velice však pravděpodobno mně aspoň se zdá rovněž, že Hyna ani tu nerestituoval prostě partii tu, jak ji původně napsal (leda druhý odstavec paragrafu toho), nýbrž že chtěje, aby o věci této, jak jest samo sebou zřejmo, dosti choulostivé pro auktora — kněze, nebylo pochyby, co soudí, přepracoval aspoň první odstavec znovu a co možná určitě pověděl, jaké stránky intellektu a pokud přikládá zvířeti. Neboť jinak nedovedu si vysvětliti tak značné odchylky mezi I. a II. vydáním; že by byl provedl je samostatně korrektor, zdá se přece těžko myslitelné. A když uvážíme, že v druhém vydání obou odstavců prvních nalézáme třídění činností umu trichotomické, totiž v pojímavost, soudnost a rozsudnost, a vezmeme v úvahu s tím, co o § 56., myslím, s velikou bezpečností jsme vyšetřili, stává se téměř jistým, že alespoň první odstavec od Hyny znovu předělán byl a uveden právem v souhlas s definicemi a klassifikacemi paragrafu 56.

Celý paragraf 67. str. 113—116 skládá se ze tří odstavců: první tedy, jak právě vyloženo, jest asi nově vypracován; o druhém svědčí okolnost připomenutá na str. 16., že spíše přiléhá k původnímu stilisování Hynovu (není-li dokonce téměř prostým restituováním jeho), třetí odstavec pak v obou vydáních jest zcela tožný až na změnu (v 1. řádce toho odstavce) »rozum« v »um«. Třetí tedy odstavec nebylo třeba měniti; nicméně poněvadž § 67. celý v II. vydání jest *delší*, bylo nutno při novém tisku těchto listů užíti jiného, hustšího písma a tak původní str. 113—115 octly se na str. 113—116, a II. vydání pokulhávalo za I. vydáním stále asi o 2 řádky a teprve na str. 119 zase vše vyrovnáno.

Přepracované dva odstavce uvedeme nyní, aby čtenář sám mohl posouditi poměr obou vydání, při čemž *shodná* slova v obou textech — jestiť jich méně než neshodných — naznačena jsou ležatým písmem.

§. 67. v I. vyd. (str. 113 n.):

Z toho, o čemž w §§. předcházejících pojednáno, stanowiti nám nyní možno: Zdali zwířata rozumem (Vernunft, ratio) *nadána jsau, čili nic? — Jsauť, jížto zwířatum* rozum *přičítají; jsauť i, kdož jim jej odpírají. My* držíce se toho, co w §. 56 o umu řečeno, jakož o mohutnosti, kterau duše, jsaucí pomoci smyslů předměty wnějšími dojata, představy buď jednoduché sobě oswědomuje, buď rozmanité w jedno pojímá a tudy představy čili pojmy rodowé sobě činí, wyznati musíme, že mohutnost tato jak člowěku tak zwířeti wíce méně společná jest. Nebo zwíře, jsauci podnětem jakým dojato pomocí čidel swých, netoliko hlas, wůni, chuť, studeno i teplo, líbost i nelibost, ale i znaky čili podoby jednotliwých

předmětů a částek jejich w témže, jak se smyslům jeho naskytují, pořádku pojímá a samočinností swau přirozenau w jedno spojuje či snímá. To, že zwíře skutečně činí, důkazem toho jest, že celé předměty zná; cožby nemohlo, kdyby smyslem nabytých jednotliwých a rozmanitých znaků jistého předmětu, k. p. člowěka, w jedno neslučowalo a sobě buď jen nohu, buď jen ruku z něho, a nikdy jeho celého (we wší jeho znaků spojenosti) w mysli sobě nepředstawowalo. — I nedosti na tom, že zwíře znaky předmětůw pojímá a rozmanitost jejich w jednu předstawu, w jeden obraz slučuje, nébrž i tau mohutností nadáno jest, že smyslem neboli od smyslů pocházejícím zwědem (Wahrnehmung) nabyté předstawy čili obrazy sobě oswědomuje, že za delší čas we swědomitosti swé podržuje (pamatuje) a jiné ze swědomitosti zmizelé zase w mysli sobě obnowuje čili na pamět si uwodí, k. p. hlas lidí domácích a známých, rozličnau dobau slýchaný, nebo cestu jistými místy konanau po předmětech na ní jsaucích poznáwá čili zase w mysli si obnowuje. Z toho tedy widěti, že zwíře jak umem či ponímawostí, tak i přirozenau duše samočinností neboli obrazotworností odtahowací, pamětí a obnowliwostí čili wzpomenliwostí tak jako člowěk wíce méně nadáno jest.

Než předstawy ty, ježto zwíře pomocí umu si činí, musejí předměty wnějšími (a posteriori) působeny býti, a tu rozchází se um (Verstand) od rozumu (Vernunft), kterýmž toliko člowěk bez pomocí předmětů wnějších pauhau wnitřní činností duše swé (a priori) předstawy sobě působiti, je rozjímati a rozbírati, z příčin následky wywoditi, widy odtažité, k. p. o ctnosti, nesmrtelnosti atd. si twořiti a tudy u wyšší míře mysliti může. Poněwadž tedy wyšší stupeň myšlení rozumu se připisuje, kterýmžto pauze a jediné člowěk pojmy odtažité, a tudy i slowa, ba i celau řeč twořiti si může, z toho patrně wyswitá, proč zwířata rozumu nemající, třeba i některá z nich zwuky článkowitými poněkud obdařena byla, z nedostatku wyššího myšlení řeči žádné wůbec zrozumitelné schopna nejsau.«

Přepracován jest tento díl § 67. ve II. vydání (str. 113—115) takto:

»*Z toho, o čemž w §§ předcházejících pojednáno, stanowiti nám nyní možno: Zdali zwířata* umem *nadána jsou, čili nic? — Jsauť, jižto zwířatům* um *přičítají; jsauť i, kdož jim jej odpírají. My* díme: Jeden každý i nejmenší žiwočich jest čitím zároweň s člowěkem nadán (§ 17); názor nepřináleží sice wšem, a wšak přece přemnoha zwířatům opět zároweň s člowěkem, ano některá zwířata tím neb oním smyslem člowěka dokona předčí, n. p. orel zrakem, pes čichem (§ 18—28). Obnowiwost jednotnickau (obraznost = pamět + obrazotwornost, ano i obrazotwornost odtahowací) rowněž na mnoha zwířatech jako u člowěka spatřujeme; a obnowiwostí jednotnickau wyniká sice člowěk nad zwířata některá, nikoli ale nade wšecka (§ 54). A wšak obnowiwost rodowá či um jesti to, čímž člouwěk (sic!) stupněm již (dem Grade nach) wyniká nad wšeliké zwíře.

(Že člowěk rozumem a swobodností podstatně (dem Wesen nach) od zwířete jest rozdílen, wiz Dílu I. Část II.). Obrazotworností odtahowací wytwoří zwíře tak dobře jako člowěk předstawu powšechnau (Gesammtvorstellung), a z předstaw powšechných obraz rodowý (Gemeinbild); a wšak z obrazů rodowých nemůže již wytwořiti předstawu rodowau (allgemeine Vorstellung) neboli pojem (Begriff), jako to může člowěk. Tak n. p. zwíře patře (sic!) na určitého člowěka (swého pána) wytwoří nejprwe předstawu powšechnau ($\alpha\beta\gamma\delta\varepsilon\zeta\eta$), wida (sic!) na něm znaky: hlawu (α), dwě oči (β), dwě uši (γ), dwě ruce (δ), dwě nohy (ε), tělo, směr a chod wzhůru (ζ), dejme tomu, že i řeč (η). Jindy widí člowěka s těmiže znaky, a wšak místo znaku ε (dwě nohy) widí m = jednu nohu. Po třetí člowěka s týmiže znaky, ale místo δ, widí p = jednu ruku. Znaky tyto obraznotworností (sic!) odtahowací přemítá, různé (p, m) wypauští, n. p. jednonohý, jednoruký, weliký, malý atd., společné slučuje, a wytwoří takto rodowý obraz (Gemeinbild) člowěka $\alpha\beta\gamma\delta\varepsilon\zeta\eta$, kterýmž pak ne již určitého člowěka (swého pána), alebrž jednoho každého člowěka si předstawuje. Nyní ale není již s to, aby z tohoto rodowého obrazu člowěka wytwořilo dále ještě pojem (Begriff) o člowěku, aneb není s to, aby wymísilo přemítkau znaky člowěka nutné (nothwendig) a jestotné či podstatné (wesentlich) ze znaků náhodných (zufällig); není s to, n. p. aby postihlo již nutného a podstatného znaku člowěka x = rozumný (§ 57), y = swobodný (frei) atd. Zwíře tedy nepředstawuje si člowěka pojmem (rozumný, smyslný twor), nébrž obrazem rodowým ($\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta\ \varepsilon\ \zeta\ \eta$). Za tauto příčinau, an zwíře totiž znaků nutných a podstatných ode znaků náhodných w předstawě powšechné a w obrazu rodowém odmísiti a pojem wytwořiti nemůž, stanowíme, že zwíře pojímawostí není již nadáno jako člowěk. Nemůže-li ale zwíře pojmů twořiti, tehdy jich také dále nemůž porownáwati, t. j. není již schopno k určení poměru mezi pojmy stanaucího, t. j. nemá saudnosti; aniž jest schopno k podboru pojmů t. j. ono nemá rozsudnosti, jako člowěk. Pojímawost ale, saudnost a rozsudnost jsou činnosti umu. Zwíře, pojímawostí, saudností a rozsudností nejsa (sic!) nadáno, nemá umu, a člowěk wyniká umem nad wšeliké zwíře, již stupněm.

Nic wšak méně widíme na zwířeti duševné činnosti, které nemalau nesau podobu s umem člowěka. N. p. člowěk odměšuje umem znaky nutné a podstatné od znaků náhodných, onyno slučuje a twoří pojmy — zwíře odměšuje obrazotworností odtahowací znaky shodné od znaků ruzných, onyno slučuje a twoří obrazy rodowé. Totě podoba pojímawosti člowěcké. Člowěk určuje umem poměr mezi pojmy stanaucí, zwíře určuje obrazotworností odtahowací poměr mezi předstawami jednotliwými, powšechnými a obrazy rodowými. Totě opět podoba saudnosti. Člowěk bere umem pojem jeden pod druhý, a wšak i zwíře bráwá obrazotworností odtahowací jeden obraz rodowý pod druhý, aneb jednu powšechnau předstawu pod druhau atd. Totě zase podoba rozsudnosti. (O wšem tom ze zkušenosti přeswědčiti se může každý.) Pro tuto podobu činností obrazo-

twornosti odtahowací u zwířete s činnostmi umu u člowěka náleží a přiříká se zwířeti obdoba umu (Analogon des Verstandes).«

Nejznačnější a věcná odchylka mezi textem I. a II. vydání jest tedy v této partii v tom, že v I. vydání připouští se i u zvířat »um« jako u člověka, kdežto ve II. vyd. upírá se *vlastní* »um« zvířeti naprosto, a připouští se u něho jen jakási *obdoba umu*, něco, co jest lidskému umu analogické, ale nikdy s ním tožné, — tak jak právě s tím ve shodě ku konci § 69. konceduje se zvířeti jakási »*obdoba poznatkův*« — avšak nejen ve II., nýbrž již i v prvním vydání! Že v tom prozrazuje se nedůslednost korrektora I. vydání, zároveň však že to důkazem, kterak již v původním textu, v rukopise Hynově, asi podobné nazírání na věc bylo, *třebas nebylo vyjádřeno těmi slovy jako později v II. vydání*, podotkli jsme již svrchu.

S uvedenou úpravou místa jest v příčinné souvislosti změna textu, ačkoli ne tak, jako předešlá, pronikavá, v § 104., úvodu to k II. části prvního dílu, pojednávající o »činnosti duše nadsmyslové«. První věta této části, rekapitulující, že člověk od zvířete neliší se co podstaty, nýbrž jen graduálně, ponechána i při novém tisku listu str. 167 n. nezměněna. Za to dvě následující věty mají se k sobě takto:

Vyd. I.	Vyd. II.
Weškery jeho činnosti, o kterých posawad promluweno, jsau buď *smyslowé neboli umowé*, *jako ponímawost, čití, názor*, *pud*, *žádost, cit atd.*, *buď nadsmyslowé či rozumowé*, *jako saudnost, rozsudnost*, *wolnočinnost*, *saucit atd.* Onyno se zwířetem zarowěň má člowěk, a nad zwíře jimi nevyniká; těmito, jelikož o stupeň jsau wyšší, *bezprostředně smyslowými* wyniká též člowěk poněkud nad zwíře, a tudy stupněm od něho se liší.	Weškery jeho činnosti, o kterých posawad promluweno, jsau buď *smyslowé*, *jako čití*, *názor*, *pud*, *žádost*, *cit nižší atd.*, *buď umowé jako poniwawost*, *saudnost*, *rozsudnost*, *saucit atd.* Onyno se zwířetem zárowěň má člowěk, a nad zwíře jimi newyniká; těmito, jelikož o stupeň jsau vyšší *bezpostředně smyslných*, wyniká též člowěk poněkud nad zwíře, a tudy stupněm se od něho liší.

Tím také vyčerpali jsme podstatnější a rozsáhlejší změny, které podle přání Hynova byly učiněny. Ostatní změny, jakkoli i k vůli nim některé listy znovu byly tištěny, jsou zase jen malé a týkají se z veliké části jen jednotlivých slov. Jen tři ještě změny jsou trochu obsáhlejší, zabírajíce několik řádků textu. Předně pozměněn začátek § 68. První věta (»Rozum tedy slowe wyšší ta mohutnost duše, kterau člowěku mysliti dáno«) vynechána a druhá upravena v úvod takto: »Myšlení býwá tím dokonalejší:« další pak výklad ponechán úplně beze změny.

Po § 71. na str. 123 pak přidán jest přehled »myslivosti«; ten arci bylo radno uvésti nyní v souhlas (co do klassifikace umu) s § 56. a proto vypadá takto ve

vyd. I.:	ale ve	vyd. II.:
Přehled.		Přehled.
Mysliwost:		*Obnowiwost rodowá:*
1. Rodowá	= Um.	1. Čistá = Um, umnost či mysliwost.
2) Čistá	= Rozum.	α) Ponímawost
a) Saudnost	= Úsudek.	β) Saudnost
b) Rozsudnost	= Rozsudek.	γ) Rozsudnost
3) Upotřebená	= Poznáwawost.	2. Upotřebená = Poznáwawost.
		α) Přesažitá (transcendental).
		β) Zkušebná.

A třetí změna, která byla učiněna a k vůli níž celý list nově byl tištěn, týkala se nesprávné věty o nauce Herbartovské, jejížto nesprávnost *snad* chybou tisku byla zaviněna. Na str. 19. totiž bylo původně vytištěno: (Herbartovci praví, že) »představy *nemají* do sebe moci, kterou by se samy zachovávaly« a to ve II. vyd. změněno takto: (duše) »představ nabývá a tyto že *mají* do sebe moc, jíž se pak samy zachovávají«, čímž chyba hrubá aspoň poněkud byla napravena, třebas ne docela.[1])

Ostatní změny téměř veskrze jsou opravy »um« v »rozum« (a odvozeniny jejich) nebo naopak, a vedlé toho změny výrazu »vidina« ve »vida«:

Str.	řád. sh.	Vydání I.:	Vydání II.:
119	4 n.	nebo-li *nadsmyslowým*	(vynecháno)
»	12	nadsmysloweho	nadsmyslného
»	19	rozumu	umu
»	27	rozum	um
»	29	Rozumu	Umu
»	30	anož jen umu	kteréž jen rozumu
120	5 n.	Neměloliby zwíře umu, následowaloby z toho, že by ani pravých poznatků vytwořiti nemohlo.	Nemáli zwíře umu, následuje, že ani prawých poznatků vytwořiti nemůže.
157	8	Pomocí rozumnosti	Pomocí umnosti, dílem i rozumnosti
»	20	Na stupni rozumnosti	Na stupni umnosti i rozumnosti
158	14	W rozumnosti	W umnosti a rozumnosti
»	21	rozumnosti	umnosti
159	1	rozumnosti	umnosti
169	21	za widinu (Ideal)	za widu (Idee)

[1]) Srv. o tomto místě Čupr v Čas. Č. M. XX., str. 524 n.

Str.	ř. sh.	I. vydání:	II. vydání:
169	26	widinau	widau
»	30	widinau	widau
173	31	rozumowými	umowými
»	32	rozumná	umná

Jiné menší podobné záměny a nepřesnosti, jak pověděno, Hyna vložil mezi opravy; nicméně sem tam i na listech nově tištěných mu ušlo slůvko některé, jež mělo býti souhlasně opraveno; srv. na př. str. 158 ř. 26, kde i ve II. vyd. zůstalo neopraveno »rozumnosti« (místo: umnosti) a str. 170 ř. 1., kde necháno »widině« (místo: widě). Nezměněn zůstal také — »*registřík*«, který sestavil prof. Chmela[1]) (str. 357—370), ač pro II. vyd. by byl zasluhoval řadu oprav.

Přehlédneme-li nyní po pořádku, které to listy k vůli jednak výtkám Čejkovým, jednak opravám Hynovým znovu byly tištěny, shledáme, že jich jest slušná řada, totiž:

str.	19 n. t. j. tištěn znovu	1 list[2])
»	35 n. t. j. » »	1 list[2])
»	91 n. t. j. » »	1 list[2])
»	97 n. t. j. » »	1 list[2])
»	113—120 t. j. tištěny znovu	4 listy
»	121—124 » » »	2 »
»	157—160 » » »	2 »
»	167—170 » » »	2 »
»	173 n. t. j. tištěn znovu	1 list
»	221—233 t. j. tištěno znovu	6 listů.

Celkem tedy znovu tištěno a v pozdější exempláry vpraveno, resp. členům Matice dodáno k vlepení 21 listů mimo list s dedikací![3]) Nevím, kolik nakladatelů by dnes auktorovi něco podobného koncedovalo; Sbor Musejní však nejen ochotně přistoupil na tisk nových těch listů,[4]) nýbrž na dotaz jednatelův usnesl se dne 1. října 1844,[5]) aby auktorovi »poctou

[1]) Že jej sestavil prof. Chmela, není sice v knize nikde pověděno, ale jest zaručeno konečnými slovy *Jungmannovými* v předmluvě k *Markově* »Základní filosofii« (V Praze 1844 str. VIII. Novoč. bibliotéky čís. 4.)

[2]) jenž pak přilepen prostě k listům předchozím.

[3]) Pro úplnost měl bych ještě připomenouti, že patrně ještě v archu 12. (str. 137 až 144) vinou sazeče byly některé stránky chybně číslovány, takže pro některé exempláře i tento arch náležitě opravený byl dodán. Takový exemplář na př. nalézá se v universitní knihovně; správně stránkovaný arch jest tu vevázán ke konci.

[4]) Svrchu uved. protokol str. 86.

[5]) Protok. Mat. str. 89.

dalo se na penězích« 100 zl. konv. měny a 20 výtisků spisu.[1]) Jungmann oznámil ono usnesení Sboru spisovateli tímto dopisem [2]):

Konečně jednau wytištěn do oprawdy i přípis, který nás o celý týden zdržel. Posílám tedy Wašnosti 18 wýtisků[3]) lehko sešitých s oprawkami, které[4]) knihwazač při wazbě na tuho ke každému exempláři nechať wloží. Dwa wýtisky podle rozkazu W[tina] dal jsem pěkně wázati do čerwených[5]) desek, a odewzdal panu Ebertowi, by jich knížeti mladému i starému doručil. Přiložených zde 100 zl.[6]) Sbor čili Komita (sic!) musejní posílá Wašnosti jakožto[7]) malý důkaz swé wděčnosti[8]) a skládaje[9]) powinné své díky, Matici naši další přízni Wašnostině poraučí. Prosím, byste mi kratičkau kwitancí[10]) obdržení peněz těch doswědčiti ráčili.

Zůstáwám s hlubokau uctiwostí

Wašnosti oddaný ctitl (sic)

W Praze, 20 Října 1844. JJgm.

Avšak Hyna nespěchal s odpovědí k tomuto dopisu a ani stvrzenku za obdržené peníze neposílal. Proto Jungmann dopsal mu znova takto:

Témuž.

Minulého dne 20 Října[11]) poslal jsm [sic] Wašnosti 18 wýtisků Dušeslowí a 100 zl. C M. a žádal o potwrzení, že jste jich[12]) dostati ráčili, dílem pro jistotu, že tak se stalo, dílem že sám se Sboru musejnímu wykázati musím. Poněwadž pak již čtwrtý týden běží, a posud odpowědi W[tiny] jsem neobdržel, nucena se widím W[t] zprawením toho[13]) toho prositi. Ostatně podle dosvědčení p. prof. Kaubka kníže pán exempláře[14]) hned dostal a radost zřejmau projewil.[15]) Zůstáwám Wašnost. s hlubokau[16]) wážností

oddný

15 Listop. 1844. JJngm.

[1]) Korrektoru, prof. J. Chmelovi za korrigování Hynova Dušesloví a ještě dvou jiných spisů (Markovy Filosofie a Komenského Didaktiky) určeno (podle téhož protok.) 60 zl. konv m.

[2]) Denníku str. 3.

[3]) Přetrženo »bros s« (patrně chtěl napsati »brošovaných«).

[4]) » »sobě každý«.

[5]) » čerweného safianu

[6]) » Sbor komita

[7]) » »slabé, nepat«

[8]) » »a pros«

[9]) » »winn«

[10]) » »do«.

[11]) Přetrzeno. b. r.

[12]) » při.

[13]) » o brzké uwědoměni.

[14]) » řádně bez odkl.

[15]) » Byli také pěkně wázáni

[16]) » uct

Po tomto novém připomenutí Hyna *nejspíše* — dokladů určitých pro to nemám — poslal konečně žádané stvrzení o přijetí honoráře, a zdálo se, že celá záležitost přivedena jest ke konci; ale nebylo tomu tak. A aby neutuchlo jednání o ní, k tomu nepřímo přičinil — Palacký svým návrhem na soustavné pěstování kritiky v *Časopise Musejním.*

Palacký již dříve usiloval zvýšiti přísnost kritik v tomto Časopise. V letech třicátých i čtyřicátých vskutku u nás kritika pěstována nebyla ani v řádném rozsahu ani s náležitou, objektivní přísností. Přiznává to upřímně *J. K Chmelenský* v »Slovu o kritice«[1]) a probíraje rozličné časopisy, tehdá vycházející, dochází k resultátu, že jen dva z nich, totiž Časopis Musejní a Časopis pro katolické duchovenstvo, jsou to, »v nichž by se kritiky ujmouti a dobré ovoce přinášeti« mohly; i velebí nadšeně Palackého právě jako znamenitého kritika a jest pln dobré naděje pro slib Palackého, v předmluvě k témuž XI. ročníku daný, že Časopis Musejní »od nynějška v domácích (zprávách) ostřejší nežli posavád kritiky šetřiti v oumyslu má.« A Palacký reaguje na výklady Chmelenského, napsal mu po návratu svém z Říma téhož roku (10. října 1837) v dopise z Prahy[2]) takto: »Zprávami svými ve předešlých ročnících tohoto Časopisu o literatuře naší podávanými, anobrž i »Slovem o kritice« letos napsaným, popudil ste veliký počet literatorů československých proti sobě. Hlas náruživosti jejich ozval se neladně a surově zvláště v Moravě a v Uhřích, ač se zdá, že to byl jen ohlas, původně z Čech pocházející. Litoval jsem toho velice, ne tak pro Vás, jehožto cti hana vášnivá dotknouti se nemůže, jako raději pro literaturu naši, v nížto, ač ještě chudičká jest, přece vždy více horka nežli světla se vyskytuje. Zastával bych Vás, milý příteli, kdybyste mně přílišnou a neslušnou pochvalou práva k tomu byl neodjal. *Jest to na obě strany chyba naše, že sobě sami ze sebe a z přátel i krajanů svých modly, z literárních odpůrců vrahy strojíme, že pronese-li kdo soud odporný našemu, hned k osobě jeho, ne k soudu samému a k důvodům hledíme. Jak pak může prospívati literatura naše, jestliže nikdy vyšší míry přikládati, ale vždy jen po strejčkovsku vše chváliti budeme, cokoli sobě nedospělí a chudí duchem libují?* . . . Náruživosti mají zvláštní logiku svou. *I nenít potom divno, jestliže některé důležité knihy v Musejníku jen se oznamují, ale důkladněji se neposuzují,* když přední mužové v literatuře naší, bojíce se mrzutostí osobních, na posuzování ovšem vydávati se nechtějí, já pak, ač bych si jich nevážil, sám předce ke všemu stačiti nemohu.«

Avšak úsilí Palackého nebylo korunováno ihned zdarem znatelnějším. Po osmi letech proto znovu učinil pokus, aby kritika děl českých pěstovala se v Časopise Musea i úplněji a, což hlavní bylo, soustavněji. Poněvadž věc sama i jinak jest zajímavá i pro osudy Hynova díla důležitá, a poněvadž nevím, že by mimo krátkou zmínku u Tieftrunka[3]) tiskem byla

[1]) Čas. Čes. Mus. XI, 1837, 263—279.
[2]) Otištěn v Čas. Č. Mus. XI, 1837, str. 473 - 479.
[3]) Dějiny Matice Č. str. 123.

bývala sdělena významná slova, Palackého úsilí o vědeckou kritiku tak charakterisující, dovoluji si otisknouti tuto ve vhodné souvislosti s naší otázkou doslova záznam z řeči Palackého v sedění Sboru Musejního dne 31. prosince 1845.[1]) Palacký tehdá pravil: »Až posud nebylo kritiky anebo jen na mále; n. p. co Čelakovský a Winařický napsali, zasluhuje uznání, ale nepostačuje, poněvadž to o samotě zůstává. Kritika jest potřebná, máli se dáti literatuře dobrý směr, spisovatelstwo ostnem pobádáno a obecenstwo oswíceno býti. Dokawad se Sbor toho neújme, nebude u nás kritiky. K tomu cíli mohl by p. Tomek[2]) od schůzky ke schůzce wésti poznamenání knih wyšlých, o nichž by se pak rokowalo, komu by posouzení jich swěřeno býti mohlo. Ty kritiky byly by stálým článkem Musejníka a musely by k warowání všech nemilých okolností, nejprwé sboru k uwážení předloženy býti: My čítáme v Časopise tom obšírné zpráwy o jinoslowanských literaturách, ale o swé wlastní české nalézáme tam leda jen katalog spisů tu neb tam tištěných, s nepatrnými wýjimkami. I důstojenstwí Sboru i wěc sama žádá, aby se to naprawilo, což se jen tenkráte stane, jestli se členowé zawáží, že alespoň dwě kritiky za rok každý z nich napíše. Což když by nestačilo, aby se požádali mužowé specialních wědomostí skrze p. sekretáře, by se ku posouzení spisu propůjčili. Poněwadž ale toto literární odwětwí k nejdůležitějším, spolu ale též k nejtěžším náleží, musel by honorář co možná nejslušněji zwýšen býti.« K návrhu Palackého přidal se celkem Šafařík a pravil: »Kritika je teď u wšech národů w bídném stawu, poněwadž se saudných hlaw nedostáwá. Něco jiného jest knihu napsati, něco jiného ji řádně posauditi. Dobré by bylo, abychom zkaušku učinili a přeswědčení nabyli, zdali se nám bude spisowatelů k tomu se hodících dostáwati, jelikož posauzení takowé wždy raději wniterním puzením než dožádáním zroditi se musí a to zwláště pro nemilé následky. Kritika nebyla zwláštní směr Sboru našeho, a wěc ta žádala by změnu statut, kdyby se Sbor proměnit měl takořka w ‚kritický orgán'«.

Tak tedy ve Sboru rokowáno a konečně uzawřeno, »aby se učinila zkauška u wedení pořádné a stálé kritiky w Časopise Musejním pod dohledem a odpowídáním redaktora samého. Sbor bude pomocí a pracemi wšemožně přispíwat a redakcí podporowat, a sice poradau, wyzýwáním pp. spisowatelů skrze p. sekretáře a určením honoraru na 24 f. za arch tištěný, s tím doložením, že se každá wýtečností swau wynikající kritika také w celku mnohem wýše honorowat může.«[3])

[1]) Dle protokolů Matičních str. 147 n.

[2]) Tomek byl tehdá sekretářem Sboru.

[3]) S tímto zvýšením honoráře za kritiky měl patrně později redaktor Časopisu Musejního potíže, takže neopomenul v sedění 1. května 1846 ptáti se, zdali oněch 24 zl. stř. za arch má býti placeno za *každou* či jen za některou (vynikající) kritiku, načež věc vysvětlena tak, že oněch 24 zl. přísluší jen kritikám, ke kterým buď re daktor sám někoho vyzve anebo vůbec které by Sbor za hodné tohoto honoráře uznal. Nicméně přál si redaktor (Wocel), aby toto usnesení Sboru bylo oznámeno také v Časo-

Pokus Sboru zavésti v Časopise pěstování kritiky domácí literatury se brzy začal ujímati a zasáhl také spis Hynův. Jak jsme slyšeli, již dříve Čejka chystal podobnou recensi do Musejníka. Jungmann dále v listě svém, svrchu uvedeném na str. 9., zmiňuje se o jakémsi filosofu, jenž knihu Hynovu ihned odsoudil. Na koho Jungmann naráží, nelze bezpečně dnes rozhodnouti. Snad již tehdá nějak *Dr. František Čupr* ústně se vyjádřil odmítavě o hodnotě spisu Hynova, jak o něm později recensi publikoval; snad to byl *prof. Josef Vinohorský*, jenž také o psychologii pracoval, jehož spis »Základové dušesloví prostovědného«, byl Sborem zamítnut;[1]) konečně nebylo by nemožno, že to byl pozdější bibliotékář Musejní, *A. J. Vrťátko*. Že Vrťátko mohl (ústně) také již tehdá podobný odsudek pronésti o knize Hynově, tomu nasvědčuje odsouzení jeho, které později (v dubnu 1846) referuje o Klácelově »Dobrowědě«, zároveň Hynovu dílu uštědřil. Napsaltě do slova takto:

Porownáme-li Hynowo Dušeslowí s Dobrowědau p. K-wau, nalezneme mezi oběma spisy tu podobnost, že jeden spisowatel jako druhý s jakau takau povrchní ledabylau známostí ostatních částí filosofie do spisowání se pustil. O auplném zažití předmětu a přiměřené formě ani zmínky . . .

Politika a pedagogia zakládají se na výkonné filosofii jednak a jednak na dušewědě. Filosofie Náboženstwí očekáwá od wykonné filosofie jednak swého stwrzení jednak oprawy; z wykonné filosofie béře filosofie náboženstwí ideu božstwa. Kdo bude chuti míti, aby úlohy tyto pomocí Hynowa Dušeslowí a p. Klácelowy Dobrowědy rozluštil? . . .

Takowými ledabylými spisy jako Dobrowěda a Hynowo Dušeslowí nejen nic se nepřispěje k probuzení studium filosofického, nýbrž naopak chuť k filosofování se umrtvuje a wěda sama w powržení uwádí.

Ti, co w prawdě filosofií se obírají a jednak i naši literaturu znají, nechtěli nám posud wěřiti, žebychme [sic] filosofických spisů měli; a žeby po wyjití p. Kl-owy Dobrowědy jiného přesvědčení nabyli, tomu já newěřím.[2])

Ostrá slova Vrťátkova ukazují zajisté zřejmě, že jest myslitelno, aby se byl snad již tehdá, kdy Jungmann psal Hynovi, nějak s despektem o »Dušesloví« vyslovil. Arci přece pravděpodobnějším by se mi zdálo (hledím li k dalším slovům Jungmannovým,[3]) že onen »jakýsi filosof« jest Vinohorský a že Vrťátko svůj přísný soud napsal již pod dojmem kritiky Čuprovy, kterou asi již před publikací její poznal.[4])

pise a proto opětně (3. října 1846) interpelloval; ale odpověděno že Sbor trvá na původním vysvětlení a že nevidí se mu potřebí, aby věc byla ohlášena také v Časopise, nýbrž aby jen redaktorovi bylo vydáno dle protokolu oné schůze usnesení Sboru, aby je »pp. spisovatelům mohl sděliti«.

[1]) Viz protok. Mat. ze dne 26. února 1846 str. 152.

[2]) Otištěno podle originální listiny.

[3]) »Sám zajisté nejsa s to, aby, *aspoň w češtině*, něco jen prostředního na swětlo wydal«. Pro vadnou stránku jazykovou především spis Vinohorského byl zamítnut, ačkoli vlastní příčina nepřijetí jeho byla jiná. Dnes jeho rukopis již jest ztracen.

[4]) Když byla totiž v některém zasedání Sboru předložena, o čemž více dále.

Dr. František Čupr, jenž v té době hlásil se (v psychologii aspoň) k názorům Herbartovým a Herbartova psychologická učení — to svědectví sluší mu vydati — osvojil si a pochopil, jak z jeho současníků u nás snad žádný, jediného Exnera, učitele Čuprova, vyjímajíc, zaslal recensi knihy Hynovy do Musejního Časopisu, kdež ji ovšem redaktor, Wocel, podle intencí Sboru, o nichž jsme právě mluvili, uveřejnil r. 1846.[1]) Kritika Čuprova dopadla pro spis Hynův svrchovaně nepříznivě. Nejen že vytkl spisovateli, že tam, kde podává vlastní výklady, výklady ty většinou jsou nepodařené a nesprávné, ale hlavně odsoudil spis Hynův proto, poněvadž není původní, nýbrž daleko z největší části jest pouhým překladem, po případě jakýms takýms spracováním dvou německých pramenů: díla *Lichtenfelsova*[2]) a pak *přednášek* Herbartovských na pražské universitě konaných. V podrobnostech Čupr vytkl toto:

§ 1.—10. spisu Hynova jest prý překladem »explik Herbartovských, na zdejší universitě konaných,« a to »první paragrafy s větší změnou, 6, 7, 8 s menší změnou a 9, 10 doslovně až na podivné rozvrhnutí Dušesloví na dva díly, na odvislosti od tělesného ústrojí spoléhající — jakoby činností duševních také mimo tělo bylo« (str. 522).

§ 10., 11., 12. 14. doslovně přeloženy jsou z Lichtenfelsova spisu § 6., 7., 10., 11.

§ 16., 17., 18. jsou »svobodně dle explik nadřečených, co se temnosti představ (čití) týče dle Lichtenfelsa vzdělány.«

§ 19.—51.: »vyjmouc nevhodně uvedené vypočítávání kyvů vzduchových (§ 22.), rozluštění několika otázek fysiologických (§ 23 ku konci), *výborné* vysvětlení moci sebezachovací představ (§ 37.), rozvrh obnovlivosti (§ 41.—43.), za doslovně z explik přeložené udáváme — ba i ty samé příklady voleny.«

§ 52.—53. prý dle Lichtenfelsa »urovnány«.

§ 54.—66. »dle přednášek na zdejší universitě přistřihnuty jsou.«

§ 67. »cosi původního do sebe má.«

§ 68.—71. »K psychologii nepatřícími, otřenými rozvrhy z návodství a Kantovými kategoriemi se baví.«

§ 72.—9'. »pojednání o citu obsahují, které jako i následující o snaživosti a nadsmyslném, stručněji a původněji uspořádáno jest.«

O části druhé dílu prvního, která probírá činnost duše nadsmyslnou, Čupr poznamenal, že »dle Lichtenfelsovy psychologie zdělána a dílem doslovně přeložena jest« (§ 127. jest založen — připomíná podrobněji z této části Čupr — na Lichtenfelsově § 124.)

[1]) V rubrice Čas. Č. Mus., nadepsané: »Úwaha«. Ferdinanda Hyny dušeslowí zkušebné. Od Františka Čupra, doktora filosofie (XX. svaz. 1846 str. 516–527 a 657. až 661).

[2]) Grundriss der Psychologie (Innsbruck 1824).

Druhý díl odbyl kritikou jen summární: »může velmi poučným býti, ale do psychologie, i zkušebné, zajisté nenáleží.« (str. 524).[1])

Kritika Čuprova, dříve nežli došlo k jejímu uveřejnění v Musejníku, nejspíše byla předložena ve Sboru a přistoupeno na to, aby byla na uvedeném místě publikována. V protokolech Sboru Matice sice nenalezl jsem o tom výslovné zmínky; jedině v protok. ze dne 20. července 1846[1]) jest zaznamenáno, že »Jungmann zjevil své přání, aby kratší články v časopise musejním, jako na příklad pana Čupra úvaha o Hynově dušesloví, nebyly zbytečně do kolika čísel rozdělovány«, načež »uzavřeno, aby pan redaktor požádán byl, by v tom učinil, co by bylo nejvíce možného.« Jungmannova interpellace patrně asi měla příčinu v tom, že Jungmann ke kritice Čuprově přidal poznámku, která však, jsouc na konec kritiky určena, po roztržení úvahy Čuprovy ve dva sešity opozdila se značně k malému asi potěšení těch, kdo fedrovali přijetí spisu Hynova do Malé Encyklopaedie. Z poznámky té také vysvítá zřejmě, co svrchu jsme naznačili, že kritiku svou Čupr (resp. redaktor Časopisu) asi Sboru dříve předložil a schválení dostal, aby byla vytištěna v Časopise Musejním. Poznámka ona,[2]) kterou snažil se Jungmann vysvětliti povahu knihy Hynovy a, pokud to šlo, auktora obhájiti, zní takto: »Prohlédaje k cíli sobě vytknutému Sbor musejní pro vědecké vzdělání jazyka českého knihu páně Hynovu, třeba ne ve všem dokonalou, ale vždy užitečnou a potřebnou, zvláště že posud nic lepšího v češtině nebylo, vděčně přijal i vydal, a na důkaz své nestrannosti i tuto přísnou úvahu její přijímá a vydává. Není jeho věc o knihu tu s p. recensentem v hádky se pouštěti, o kterouž její původce, muž o vychování mládeže a o český jazyk dobře zasloužilý, jestliže se mu toho potřeba uvidí, nepochybně sám se zastane; to však témuž původci jejímu povinni jsme dosvědčiti, že on v pravdě předmluvu napsal, a v ní všecky od recensenta vyčtené i mnohé jiné prameny udal, ale že předmluva ta tiskem nevyšla, poněvadž vydavatelům později o několik dní dodána byla, kdežto zatím z náhodného nedorozumění již kniha se prodávala a na mnohé strany rozeslána byla«.

Že by bylo Hynovi »se potřebno vidělo« odpověděti nějak k »přísné« úvaze Čuprově, není mně aspoň známo. A tak kritika Čuprova dosud nebyla oceněna, ale za to také kniha Hynova zapadla téměř tak, že mimo titul a faktum, že to byla naše »první učebnice psychologie«, málo kdo více as věděl. Všimněme si tedy kritiky té blíže.

---

[1]) Stručně svůj výrok o vzniku Hynova díla z Lichtenfelsa a Herbartovských přednášek *Čupr* opětoval ve sborníku svém: *Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen* (V Praze 1847 str. 76) takto: Die čechisch philosophische Literatur besteht a) aus zwei selbständigen Bänden, wovon . . . der zweite eine von Ferd. Hyna übersetzte Compilation von Lichtenfels' und Herbart's Psychologie enthält, wie sich nämlich letztere in den von Ihnen angedeuteten Heften vorfinden . . .

[2]) Protok. Mat. str. 167.

[3]) Č. Č. M. XX., 1846 str. 661.

Zkoumáme-li dnes podrobněji poměr Hynova spisu k jeho pramenům, nemůžeme leč uznati, že Čuprovi náleží zásluha, že první důkladněji ukázal k veliké *nepůvodnosti* spisu Hynova a jestli v té příčině jest Čuprovi *dnes* něco vytýkati, nelze vyčítati kritice jeho *s této stránky* »ostrost«, nýbrž leda dodati, že daleko všeho nepostihl. Jiná otázka ovšem jest, zdali měřítko, které *dnes* přikládáme na spisy, bylo oprávněno již za těch dob, kdy úsilí vlastenců a odborněji spisovatelsky činných mužů neslo se a *především* nutně také se nésti musilo k tomu, aby nauky jednotlivé byly také českým jazykem spracovány, aby byly učiněny přístupny českému obecenstvu a tak jednak potřebu vzdělání u probudilých Čechů ukájely, jednak literatuře české a uvědomění národnímu nové přívržence mezi dotud »neprobudilými« získávaly. Z toho ryze praktického účelu, jenž přirozeně v prvních dobách probuzení našeho převládal nade všemi ostatními účely a zřetely, plynulo nezbytně, aby se *řeč* česká obohacovala novými výrazy, obraty, tak aby schopna byla učení a výtěžky odborných věd sdělovati, jadrnosti a ryzosti své při tom nepozbývajíc. Odtud pochopujeme ono úsilí, které opět a opět jevilo se v pokusech o jakési encyklopaedie rozličných nauk u tehdejších vlasteneckých pracovníků (Malá Encyklopaedie, Palackého podnět k sepsání Naučného Slovníka, Čuprovo úsilí o »Počátky všenaučné« atd.), odtud pochopujeme oprávněnou snahu ustáliti a jaksi kodifikovati vědeckou terminologii Sborem (nebo některým členem Sboru) zavedenou, odtud pochopujeme, že při posudku každého spisu ke Sboru zadaného skoro nejpřednější váha klade se na správnost jazykovou a vůbec stránku formální, a že pro nedostatky v té příčině i zamítnuty byly některé spisy. Mnohem podružnější bývala tehdá otázka originálnosti spisu a vůbec věcné jeho výbornosti. Jest s dostatek známo a již tehdá bylo upřímně přiznáno, že Markova Filosofie základní jen tlumočí Kruga (a z části Jägera) a Jungmann, v němž jako jednateli Sboru musejního pro vzdělání řeči a literatury české soustřeďovalo se veškeré provádění oněch intencí Sboru Musejního, sám zřetelně častěji dotčené hledisko doznal; pokud se týče pěstování *filosofie* české, zvláště určitě výrokem [1]) z r. 1846 pocházejícím a také na Čuprovu kritiku Hyny narážejícím (pročež jej tuto uvádíme), to pověděl:

»Posavadní snažení Čechů na poli vědeckém bylo podáním některých potřebných slov připravovati cestu jakékoli povstati mohoucí české filosofii, nebo alespoň českému vzdělání věd a umění, kteréž vzdělání, jakož nyní věci stojí, bez nějakého vědeckého slohu a bez jistých názorů zdá se býti nemožné. Až potud to, co posud z logiky, metafysiky a *psychologie* vyšlo, jako počátek a proprava k dalšímu vzdělání věd doufáme, že není bez platnosti. A protož ten, kdo cestu našincům ukáže, kterou jíti bylo by nejlépe, více nám prospěje, než kdo sebe ostřejší kritiku na díla posavadní

[1]) Citován jest ve spise *Dr. J. Jakubce:* Antonín Marek (Praha 1846) str. 181 n.

hotoví a sám ničeho lepšího nedovede nebo dokonce všecko na brdo svého Herbarta nebo Hegela tkáti káže.«[1])

Hledíme-li k poměrům, za jakých tehdá literatura vědecká a tedy také filosofická se křísila či, lépe řečeno, znovu budovala, nebudeme se diviti, že nekladl se takový důraz na originálnost a věcnou hloubku spisu, jako na formální přednosti a především jazyk. Bylotě stanovisko toto, které s radostí vítalo jakýkoli spis, jen když česky podával nějaké zpracování oboru vědního, v tehdejších dobách zcela pochopitelno a omluvitelno. Avšak nesmíme zase zapomínati, že takové hledisko *nikdy* nemůže býti leč »zatímní«, dočasné, že bylo i tehdá potřebí na stanovisku tom neuvíznouti, nýbrž nad ně se hledět povznésti.[2]) A v tomto smyslu, opětujeme, v kritice Čuprově Hynova Dušesloví vykonán kus *důležité a záslužné práce*, ježto (asi jako z tehdejších pracovníků a kritiků zvláště Dr. Čejka a Palacký) nechtěl přestávati jen na formální správnosti a formálním významu spisu, nýbrž důrazně v popředí posunul otázku, jak *věcně* vyhovuje (či vlastně nevyhovuje) spis podaný a jak jest *původní.*

Arci pokud se týče *meritorní* stránky kritiky Čuprovy, *nelze ji uznati ve všech jednotlivostech za správnou.* Čupr neprozkoumal druhý díl Hynova spisu tak důkladně, jako první, nýbrž odbyl věc pohodlným odmítnutím summárním, že »do psychologie nenáleží«, Čupr upřílišňuje svůj závěrečný soud, řka, že »zbývá jedině posouditi § 13. a dílem § 32.« jako *jedině* samostatný — kdežto přece sám pravil před tím, že § 67. »cosi do sebe původního má« a §§ 72.—90. »stručněji a původněji uspořádány jsou« —, nezdá se dále, že *pokaždé* správně udal originál díla Hynova, Čupr posléze nepoznal všecky prameny, ze kterých Hyna své dílo sestavil, a to ani pramen, který jistě jest tak důležitý, jako oba jím uvedené, Lichtenfels a přednášky (jak uvidíme) Exnerovy. Jest tudíž nutno *otázku o pramenech* spisu Hynova znovu

[1]) Zcela souhlasná jsou slova Jungmannova v uvedeném dopise k Hynovi, když myslí, že »kdo z hlubiny jazyka slovanského vytočí, vyměří, vysvětlí (třídy jevů duševních), ten *národní filosof* bude«. A ještě i později opakuje, že snaha Sboru při vydávání děl filosofických nesla se především k zdokonalení *mluvy* filosofické: »Co od Museum v té věci posud činěno, vztahuje se pouze na vzdělání mluvy filosofské, v té naději, že svým časem národní mudrcové povstanou. Jest ale velice přáti, aby se toho ne systematičtí jedinověrci a cizími soustavami pomatení nedomudrci, nébrž bezpředsudně rozumující myslitelé pravoslovanští ujímali!« (Historie č. literatury, 2. vyd. str. 365 pozn.) Posledními slovy zajisté Jungmann zase naráží na Čupra a jemu podobné přívržence německých soustav filosofických.

[2]) Proto také zasluhuje pochvalného vzpomenutí, že Palacký již roku 1837 (Čas. Č. Mus. XI. roč. předmluva) ukazuje k těmto důležitějším a vyšším cílům pěstování vědy i u nás. »Posavad ohledy jazykové v díle našem nad jiné předčily . . . Nyní ale, když sme se, co do *jazyka*, téměř již na roveň s jinými vzdělanými národy dostali, nastává nám jiná práce a povinnost, abychom totižto *k věcem* samým hlavní zřetel svůj obraceli a s těmito národy zároveň a v závod o palmu skutečné osvěty, i vědecké, i krasocitné i průmyslové se snažili. Nyní tedy hleďme již šířiti, velebiti a dokonaliti obor nauk samých, a přinášejme čisté i bohulibé oběti své na oltář netoliko vlasti, ale i člověčenstva.« (Str. 7.)

hledět zodpovědět a to co nejdůkladněji. Neboť stanovisko naše *dnes* ke spisu Hynovu jest jiné, než přirozeně bylo u Čupra jako recensenta. Chceme znáti prameny, jichž používal Hyna ne proto, abychom dílu jeho upřeli původnost[1]) — to není po poznámce Jungmannově a mlčení Hynově přece nikterak již sporné —, ale proto je chceme znáti, abychom věděli, *kteří* to auktorové filosofičtí a psychologičtí tehdá u nás byli známi a *měli vliv na počátky psychologie u nás* před dobou Herbartismu. Jako to ve příčině logiky Markovy i metafysiky jeho máme jasně dosvědčeno Jungmannem, tak i u Hyny rádi bychom znali, koho se jako »vůdce« při spisování své knihy přidržel, kdo z hojných těch filosofů pokantovských u nás zasáhl účinně v počátky psychologie a filosofie české.

[1]) Ostatně k celé otázce »původnosti« za těch dob srv. uvedený spis *Jakubcův* (II. části 3. odd.).

II.

Prameny díla Hynova.

Čupr jmenuje, jak jsme slyšeli, dva prameny jakožto předlohy Hynovy, z nichž čerpal, někdy jen prostě překládaje, totiž »herbartovské přednášky na zdejší universitě« a Lichtenfelsův spis. Jest tudíž na snadě nejprve otázka, čí to byly přednášky, na které Čupr naráží; neboť spis *Lichtenfelsův: »Grundriss der Psychologie als Einleitung in die Philosophie«* (Innsbruck 1824) jest znám a mimo to i Hynou samým (krátce jen jako »Psychologie«) jednou byl citován (na str. 21).

Avšak odpověď k oné otázce také není nesnadná. Víme, že Herbartovskou filosofii k nám zavedl a v duchu její na universitě pražské přednášel *František Exner*. Poněvadž pak činnost tohoto muže, o veškeré školství rakouské zasloužilého, v Praze trvala od r. 1832—1846, jest na jevě že to byly jeho přednášky, ze kterých podle svědectví Čuprova Hyna kořistil.

Tím však není otázka pramenů nikterak vyřízena. I kdyby nebylo výslovného svědectví Jungmannova, podrobnější rozbor »Dušesloví« ukazuje, že pramenů tu bylo *více* než jen ony dva. Ale zjistiti tyto prameny jest práce dnes velice nesnadná; neboť předmluva Hynova, v níž byly vyjmenovány, jest ztracená, Hyna sám ve spise svém předloh svých necituje.[1]) kompendií a učebnic (německých) psychologie z oné doby před r. 1844, kdy vyšlo Hynovo »Dušesloví«, jest veliké množství, ale leckteré z nich,

---

[1]) A kde uvádí aspoň jméno nějakého auktora (na př. str. 270 Lichtenfelsa, str. 130 Schulzeho a pod.), pouhým jménem auktorovým jest ovšem málo zpomoženo, a nad to: jednak jsou to místa, k nimž originál jest — jakoby naschvál — zastrčený nějaký passus, jejž stěží lze jen stanoviti, jednak někdy takovýto »citát« jest z druhé ruky (na př. str. 168: citát ze *Sailera*, anebo str. 273 citát *Meister's* Urtheile in peinlichen und anderen Straffällen, a j.). Naproti tomu daleko na největší části míst, kde třebas doslovně jest něco odněkud vzato, není naprosto nijakého poukazu.

o nichž jsem se domníval, že *snad* byla pramenem Hynovi, jsem se přes všecko úsilí v bibliotékách nemohl dopíditi. Ani Čuprovo svědectví není *v jednotlivostech* dosti spolehlivé. Pokud se tkne Lichtenfelsa, lze arci snadno je kontrolovati, nikoli však ve příčině přednášek Exnerových. Nějaký »sešit« přednášek oněch jsem marně sháněl a Exner knihy o psychologii nevydal.[1]) Takž nezbývalo mi, než podle rázu herbartovského jistých partií knihy Hynovy uznati Čuprovo svědectví za správné, ač jsou místa, jak hned uvidíme, která bychom si spíše odvodili z *jiného* pramene *přes ujištění Čuprovo*, že jsou »z herbartovských explik«. Nicméně přese všecky vzpomenuté nesnáze, které arci způsobily, že několik málo paragrafů nemohl jsem dosud *určitě* co do původu jich stanoviti, podařilo se mi analysovati Hynův spis paragraf za paragrafem tak, že nejen můžeme říci, *kterých* děl *a kde* užíval (čili kdo na něho působil), ale i vpraviti se do způsobu práce auktorovy, *do quality jeho* — abych to řekl terminem u filologů obvyklým — *kontaminace*.

»Dušesloví zkušebné« Ferdinanda Hyny rozvrženo jest ve dva díly a před každým předesláno jest několik úvodních odstavců. Před oběma díly pak nalézá se »úvod« k celému spisu, jenž obsahuje vymezení pojmu dušesloví empirického, stručný přehled vlastností psychického dění (resp. vědomí či, jak Hyna říká, »svědomosti«), nástin tak řeč. pramenů psychologie, vylíčení nesnadnosti a prospěchu duševědy a posléze paragraf o druzích psychologie. Úvod ten sahá od § 1.—9. (str. 1—14) a podle Čuprova svědectví více méně doslovně jest přejat z přednášek Herbartovských na pražské universitě a to: § 1.—5. a § 9. doslovněji, § 6.—8. volněji. Jak jsem již pověděl, nemohu kontrollovati Čuprovo tvrzení v podrobnostech, nemaje oněch »explik universitních«; avšak tolik mohu dokázati, že jsou jisté shody mezi některými paragrafy tohoto úvodu a jiným pramenem, shody, které aspoň na mne činí dojem, jakoby ukazovaly, odkud bylo váženo. Tak hned § 2. nápadně souhlasí s § 1., 2. a 4. díla Lichtenfelsova. Aby čtenář mohl sám věc posouditi, položím mu text díla Hynova a příslušné části z uvedených paragrafů Lichtenfelsových vedle sebe.

Hyna § 2 str. 1 n.	Lichtenfels § 1. str. 1.
A wšak *na člowěku dwojí znamenati jest činnosti (Thätigkeiten)*, jedny časowé (zeitlich), druhé prostorowé (räumlich). — Časowé činnosti člowěka	Von den Thätigkeiten, welche wir am Menschen als Erscheinungswesen, d. h. so wie er in seiner vollständigen Entwicklung sich unserer Beobachtung

[1]) *Věcně* jakousi náhradu za »expliky« Exnerovy máme v Čuprově »Grundriss der empirischen Psychologie« (V Praze 1852); neboť Čupr sám v předmluvě vyznává, že vydává tu »Herbartova psychologická bádání, spořádaná podle výtečných Exnerových přednášek« a že spokojil se »jen školským spořádáním dulcžitčjších věcí z oněch přednášek«. Arci pro naše účely ze spisu Čuprova málo můžeme vytěžiti, poněvadž nevíme, do jaké míry *formálně* byl ve shodě s přednáškami Exnerovými

ty jsau, ježto pauze w čase působí, n. p. *zírání*, hmatání, *pocitowání toho, co příjemno i co nepříjemno jest, žádání, chtění, myšlení*, rozsuzowání atd. Myšlénka, cit, žádost atd. zaujímají jedno čas, prostor ale tu nižádného nemá místa, jelikož dotčené činnosti nemají ni délky, ni wýšky, ni šířky — *Prostorowé pak činnosti člowěka jsau ty, ježto nejen w čase, alebrž i w prostoru spolu se udáwají*, jako jsau: *Chůze, práce, dýchání, zažíwání* krmí, *mluwení* atd. Weškerým těmto činnostem prostoru potřebí jest.

darstellt, bemerken, gehen einige bloss in der Zeit vor sich; z. B. das Sehen, Riechen, die Empfindung des Angenehmen und Unangenehmen, das Begehren und Verabscheuen, das Denken, das Wollen, u. s. w. — andere dagegen gehen nicht bloss in der Zeit, sondern auch im Raume vor sich; z. B. das Gehen, das Sprechen, die Handarbeit, u. s. w. Eine Thätigkeit, welche blosz in der Zeit vor sich geht, heiszt »rein-zeitlich«; eine Thätigkeit hingegen, welche zugleich im Raume vor sich geht, heiszt »räumlich«, »materiell«, »körperlich«. Am Menschen findet also ein Unterschied statt zwischen Rein-Zeitlichem und Körperlichem . . .

Lichtenfels § 2. str. 1. n.

Nutno tedy stanowiti, že rozličné činnosti člowěka rozličné též předpokládají *zásady* (*Prinzipien*), na něž zpoléhají, z nichž jako ze zřídel plynau neb se wywíjejí. *Zásadu činností časowých duší, zásadu pak činností prostorowých tělem zoweme. Člowěk tedy sestáwá z duši a z těla.*

Es ist ferner Thatsache des Bewusstseins, dass wir die sämmtlichen rein-zeitlichen Thätigkeiten des Menschen diesem als Einem und demselben Subjekte beilegen . . . . Ein Subjekt rein-zeitlicher Thätigkeiten heiszt überhaupt »Seele« (oder »Geist« im weiteren formalen Sinne des Wortes — anima, $\psi v \chi \acute{\eta}$); der Mensch hat also — oder vielmehr er ist — eine Seele, ein psychisches *Prinzip*, er verrichtet Seelenthätigkeiten, psychische Thätigkeiten.

Ebenso wenig aber können wir umhin, unsere körperlichen Thätigkeiten, insoferne sie blosz räumlich sind (z. B. das *Athemholen*, das *Verdauen* u. s. w.), auf ein gemeinsammes räumliches (körperliches) Substrat zu beziehen, welches in diesem Unterschiede von der Seele »Leib« genannt wird. Der Mensch als Erscheinungswesen besteht also aus Seele und Leib.

Nyní wšak wěda *buď jediné tělo, buď jedinau duši za předmět swůj si může stanowiti.* Tudy wznikne wěda o tělu, a wěda o duši. *Onano těloslowím* (*Somatologie*), *tato dušeslowím* (*Psychologie*) se nazýwej. Člowěkoslowí nápodobně rozpadáwá opět w těloslowí a w dušeslowí. *Nám o člowěkoslowí, pokud dušeslowím jest, bude pojednati, ačkoliw pro přiúzký spolek obau zásad i tělozpytcům* (lékařům) *na dušeslowí, i dušeslowcům na těloslowí jest se odwoláwati.*

Lichtenfels § 4. str. 3. n.

Die Wissenschaft vom Menschen als Erscheinungswesen heiszt überhaupt Anthropologie . . . Diese beschäftiget sich entweder mit dem ganzen . . . Menschen, oder bloss mit dem psychischen oder bloss mit dem leiblichen Menschen . . . Im ersten Falle ist sie: Anthropologie im engsten Sinne — im zweiten: psychische Anthropologie oder *Psychologie* (»Seelenlehre des Menschen«) — im dritten: somatische Anthropologie oder »*Somatologie*« (sogenannte »Physiologie«) des Menschen — . . . Unser Gegenstand ist die psychische Anthropologie . . . Zufolge des engen Zusammenhanges der Seele mit dem Leibe versteht es sich jedoch von selbst, dass sowohl die psychische Anthropologie den Leib, als die somatische die Seele nicht schlechthin unberücksichtigt lassen dürfe, und dass daher der Unterschied beider eigentlich auf dem beruhe, was in jeder der beiden vorzugsweise behandelt wird.

Rovněž tak § 9, ve kterém pojednává Hyna o rozličných pokusech a způsobech tříditi psychologii, jest — mimo poslední odstavec, kde mluví o »nejnovějších libomudrcích«, kterýmžto výrazem naznačuje Herbarta a Herbartovce, a jenž asi napsán podle Exnerových přednášek — tak nápadná shoda s § 5. Lichtenfelsova Dušesloví, že možno užívati tohoto spisu za kommentář k odstavci Hynovu; Hyna totiž nejmenuje, *kdo* určitý způsob klassifikace psychologie učinil, kdežto Lichtenfels cituje pokaždé příslušného psychologa; posudky však klassifikace oné se úplně shodují, až na to, že Hyna proti Lichtenfelsovu třídění a rozvržení psychologie — polemisuje, ač, jak později ještě vyložím, v provedení svého spisu *fakticky* úplně ji podržel! — Na srovnanou postačí zajisté, uvedeme-li následující:

Hyna v § 9:

Jsauť, jižto dušeslowí zkusitelné dělí:

1. W rodowé (generalis), twarowé (specialis) a jednotnické (individualis).

Lichtenfels str. 9:

Carus gibt eine Universal-, Special- und Individual-Psychologie . . . Allein das Individuelle ist als solches nicht mehr Gegenstand der Wissen-

A wšak dušeslowí rodowé wezdy již zaujímá twarowé, jednotnické pak přestáwá již býti předmětem wědy, jelikož nemůže býti, leč žiwotopis. Budiž tedy dušeslowí jednotnické předmětem popisu aneb dějeprawy.

schaft, sondern nur der Beschreibung und Geschichte. In der That enthält seine Individualpsychologie nichts anderes als allgemeine Grundzüge der Biographik . . .

2. Jiní rozwrhují dušeslowí w skumné a wýkonné (theoretisch, practisch), a opět jiní w čisté a upotřebené (rein, angewandt). Čisté a skumné má býti nauka o duši, wýkonné pak a upotřebené má býti použití prawd onauno naukau wyzískaných. Pozorowati wšak tu dlužno, že wýraz: »Nauka o duši« jest obojetný, jelikož o duši dwojnásobným způsobem možno pojednati, aneb totiž z důmyslu, a to wěc prostowědy čili pauhowědy (Metaphysik) jest, aneb ze zwědu, a to wlastně úloha jest dušeslowí zkusitelného. Tudy člen dotčeného rozwrhu prwní neurčitý jest; co do členu druhého, podotýkáme, že upotřebení nauk o duši není nijak wědau již samostatnau. Upotřebení nauk o duši má n. p. místo w práwnictwí, u wychowatelstwí, w lékařstwí (§ 8) atd., proto wšak není ani práwnictwí, ani wychowatelstwí, nerciliž lékařstwí, ještě dušeslowím.

Lichtenfels str. 7:

Übrigens befassen wir uns zu unserem Zwecke (§ 4) nur mit der *reinen* Psychologie, und überlassen die *angewandte* dem Pragmatiker, dem Pädagogiker, dem Homiletiker, dem Aesthetiker, dem psychischen Heilkünstler, dem praktischen Rechtsgeehrten u. s. w. . . .

3. U jiných nalézá se rozwržení dušeslowí w zkusitelné, čisté a upotřebené. Čisté, rozumowé jest, a protož částka prostowědy; o upotřebeném platiž, co schwrchu uwedeno. Ani tento rozwrh není dosti úsečný.

Eschenmayer stellt eine »Empirische, reine und angewandte Psychologie« auf . . . Diese dem ersten Anscheine nach interessante Trilogie, ist aber näher betrachtet ganz unlogisch, denn sie gründet sich bloss auf die Doppelsinnigkeit des Namens »*reine* Wissenschaft«. Das »Reine« steht zwar dem Sprachgebrauche nach einerseits dem »Empirischen«, andererseits dem »Angewandten« gegenüber: aber in diesem doppelten Gegensatze hat es eben durch denselben auch einen zweyfachen Sinn, welchem zufolge es einmal die *Quelle* der Wissenschaft, das andere Mal aber ihr Verhältniss zu einer anderen (oder auch zum Leben) bezeichnet. Obige Coordination des Reinen überhaupt, mit dem Empirischen und Angewandten, ist also nur eine sprachliche Abkürzung zweyer verschiedener Eintheilungen in Eine, deren Glieder, da sie auf verschiedenen Theilungsgründen ruhen, sich nicht ausschlieszen.

4. Odtud již wyswitá, co sauditi o rozwrhu dušeslowí, w rozumowé a zkusitelné (rationale, empirische).

Str. 7:

»die psychische Anthropologie als (reale) Einleitung in die Philosophie (ist) sowohl *rational* wie *empirisch* . .

5. Rozdíl dušeslowí w žiwotozpyt (Physiologie) a w choroboslowí (Pathologie) jesti zcela lékařský.

6. Zajímawější zdá se býti rozdělení dušeslowí u wyšší a nižší. Wyšší jedná o činnostech, kterými jediné nadán jest člowěk; nižší pak o činnostech, ježto člowěku zároweň náležejí se zwířaty. Připomínámeť tu, že jsau owšem činnosti, jimiž člowěk nade zwíře wyniká, a kterých toto jest neschopno, jako jsau n. p. činnosti nadsmyslowé, swědomí, wůle atd.; přece wšak jsau i činnosti, kterými člowěk dle stupně toliko ode zwířat se liší, a kterýchžto obdobu (analogon) i u zwířat nalézáme n. p. činnosti umowé. — Wznikáť tu dále otázka: Kde o těchto činnostech bude pojednati, zda w dušeslowí wyšším, čili w dušeslowí nižším? — Mimo to jsauť ještě činnosti, při kterých w pochybu ubíháme, rozsuzujíce, zdali toliko člowěku, aneboli člowěku i zwířatům spolu mají se přiřknauti, an tu přísných neb úzkých mezí wytknauti nelze.

Str. 8:

»Da die sog. psychische Pathologie in die angewandte Psychologie gehört, so können wir hier . . . die Unterscheidung einer »Physiologie und Pathologie des menschlichen Geistes« (S. *Kiesewetter's* Erfahrungsseelenlehre S. 12, § 9) nicht zulassen«.

Lichtenfels § 4, str. 5:

»Zum Unterschiede von einer Psychologie der Thiere kann die psychische Anthropologie auch *höhere* Psychologie, *höhere* Seelenlehre heiszen.«

Nechci tu podrobně uvažovati o § 5. nn. Mohl bych leccos uvésti co zdá se nasvědčovati tomu, že bylo tu pracováno na základě spisu *G. E. Schulzeho*[1]) (o němž budu moci později určitě ukázat, že byl důležitým pro Hynu pramenem, jistě tak aspoň důležitým, jako spis Lichtenfelsův); tak na př. zdá se mi, jakoby § 5. Hynův byl *velice stručná a volná* reprodukce §§ 11., 12., 13., 14. z psychologie Schulzeho; Hynův § 6. upomíná [zvl. v *1. a)* a *2 a)*] na str 10. a 13. téhož spisu a z § 7. zejména první odstavec na str. 7. a 6. Schulzeho. Ale přece neodvažuji se tvrditi zde závislost, ponevadž není *dosti* hojnými shodami oprena a odchylek jest tu více, tak že rád připouštím tu jiný pramen.

To však nic nemění na dokázaném faktu, že některé (aspoň 2. a 9. §§) jsou brány patrně odjinud, než Čupr naznačil, totiž z Lichtenfelsa a nikoli z jakýchsi »přednášek Herbartovských«; neboť to, co svrchu jsem citoval, tuším, dosti zřetelně — přes některé úchylky — ukazuje, že Hynovy §§ ony

[1]) Psychische Anthropologie. Göttingen (2. vyd.) 1819.

jsou jakoby kopií §§ Lichtenfelsových. Když tomu však tak, jak souditi o tvrzení Čuprově? Zajisté nelze než uznati, že buď mylně Čupr tu tvrdil více, než mohl zjistiti (obzvláště, když praví, že dosti doslovně tu prý reprodukoval Hyna ony »expliky«), anebo — expliky ty pracovány byly samy dle uvedených statí Lichtenfelsových a Hyna přejímal v »úvodu« aspoň onyno odstavce z »druhé ruky«. Ovšem, *která* část alternativy jest správná, dnes, bez přednášek z té doby, nemohu naprosto rozhodnouti.

Jako Lichtenfels, i Hyna rozdělil si celý spis, jak podotčeno, ve dva díly; kdežto však Lichtenfels dělí si dušesloví v *obecnou* a *speciální* část Hyna rozdělil si — a arci nesprávně, jak dobře mu již Čupr vytkl — v I. díl: »o činnostech duševných, pokud jsou čisté aneb od ústrojí tělesného neodvislé« a díl II.: »o činnostech duševných, pokud jsou od ústrojí tělesného odvislé.« Před prvním dílem předchází několik úvodních odstavců totiž § 10.—15., v nichž dělí si činnost duševní podle látky a podle formy a tím dostává pak rozvržení celého dílu prvního, jak to přehledně v § 15. naznačil. Tento odstavec jest také vlastní a jediná tu práce Hynova; neboť polemický § 13. proti Herbartovcům (a v prvé části nejspíše proti Krugovi a pozdějšímu mínění Lichtenfelsovu) jest sice také »práce« Hynova, ale nemýlím-li se pod vlivem Schulzova § 58. (v oddílu 1.) a §§ 52. a 53. (v oddílu 2.) vykonaná; jenže Hyna asi nejen dobře Schulzovi neporozuměl ale i nad to neobratnou stilisací zavinil, že Čupr právem tento odstavec co do obsahu odsoudil. — Ostatní paragrafy, jak Čupr správně poznal, téměř doslovně přejaty jsou z Lichtenfelsa, a to:

Hynův	§ 10. =	Lichtenfelsův	§ 6.
»	§ 11. =	»	§ 7.
»	§ 12. =	»	§ 10.
»	§ 14. =	»	§ 11. (str. 21.)

Nesmím však opominouti mlčením, že v § 11. jest (především v posledním odstavci) odchylka, která pak podmiňuje odchylku v disposici celé I. části Hynova dílu prvního. Kdežto totiž Lichtenfels třídí všecko jsoucno (a věcno) v nepodmíněno (nadsmyslné) a podmíněno a podle toho také činnosti duševní ve *smyslné* (pokud se vztahují k podmíněnému) a ve vyšší, *nadsmyslné* (pokud k nepodmíněnému se odnášejí), třídí si však dále ono »podmíněné« v »das eigentlich Sinnenfällige« (Sensibile) a »das Unsinnliche« (Insensibile), takže konec konců dostává *trichotomii* psychických činností, totiž 1. činnost nadsmyslnou, 2. činnost intellektualní a 3. činnost smyslovou: Hyna, poněkud jinak aspoň v názvech a logickém poměru těchto činností k sobě si veda, ale také onu subdivisi podmíněného prováděje (totiž podmíněné »zaujímané *bezprostředně*« na př. názorem a »*prostředně*« na př. pojmem), třídí si činnost duševní člověka dichotomicky ve »smyslovou« (či, jak »v opravách« chce ji zváti, »smyslnou«) a »nadsmyslovou«, »smyslovou pak další subdivisí dichotomickou v »bezpostředně smyslovou«

a »postředně smyslovou«. Jak praveno, rozdíl není velký, nicméně ve výsledku logickým poměrem členů jest jiný a formálně v provedení celé části se obráží.

Díl první rozvrhl si Hyna, jak pověděno, ve 2 části, z nichž první smyslovou, druhá nadsmyslnou činností duše se obírá; poněvadž pak co »do formy« roztřídil si činnost psychickou na »představitost«, »citlivost« a »snaživost« [1]) rozděluje se mu každá část na 3 »hlavy« a z těch zase v 1. části každá hlava na dva oddíly dle bezprostřednosti a nepřímosti, s jakou odnáší se určitá činnost duševní k svému předmětu (»podmíněnému«). První hlava tudíž v oddílu A probírá »Představlivost bezpostředně smyslowau« zabírajíc § 16.—35. t. j. probírá část o počitcích (vjemech, názorech) a přímých (nereprodukovaných) představách (o associaci a zabavování představ).

O §§ 16., 17., 18., které obsahují obecné poučky o tom, co jest to čití, názor (představa temná a jasná), patero smyslů, čidlo a pod., dobře už Čupr naznačil, že jsou volné spracování »explik« zároveň s použitím Lichtenfelsových výkladů; vskutku § 16. Hynův na Lichtenfelsův § 16. a § 17. na § 26. [i § 18. (str. 27) na Lichtenf. § 43. pozn. 1.] v nejedné věci upomíná, ač zase není prostě z nich žádný přejat, ale patrné jsou stopy ještě jiného pramene, tedy — podle svědectví Čuprova — oněch přednášek Herbartovských.

Po té následuje psychologie smyslových čidel, jak se dnes někdy tato partie, jménem arci málo případným, označuje, t. j. výklad o hmatu (§ 19.), chuti (20), čichu (21), sluchu (22), zraku (23), po té (§§ 24.—28.) obecné výtěžky aesthesiologie (nauky o počitcích smyslových) a od §§ 29.—35. o spojování, sdružování a zabavování představ. Čupr o celé této části (a nejen o té, nýbrž o §§ 19.—51. vůbec) tvrdí, že doslovně jest přeložena z »explik« oněch mimo v § 22. vypočítávání vzduchových kmitů a konec § 23. [2]) Že §§ 29.—35. jsou zcela v duchu Herbartovské psychologie pracovány a že tedy chápeme původ jich z explik Exnerových, jest na první přečtení každému jasno. Rovněž tak ochoten jsem věřiti, že partie o smyslech (19—24) tamtéž originál má. Ale naproti tomu shledal jsem, že aspoň §§ 25., 26. a 27. odjinud pocházejí.

Odstavec 25. (až na poslední dvě větičky, které jsou z Lichtenfelsa) jest překlad ze spisu — *jehož Čupr jako pramen Hynův vůbec nepoznal* — jejž sepsal proslulý ***Gottlob Ernst Schulze: Psychische Anthropologie*** (2. vyd. Göttingen 1819).

G. E. Schulze [3]) (1761—1833) působil jako učitel filosofie ve Witten-

[1]) Tak znějí terminy ty dle »oprav« v I. vyd.

[2]) K tomu bych dodal, že se mi velice pravdě podobá, že i *přehledový* § 28. jest duševní majetek Hynův.

[3]) O G. E. Schulzovi viz *Kuno Fischer:* Gesch. d. neueren Philosophie V. svaz., nové vydání 2. str. 164. nn. *Überweg-Heinze* Grdriss d. Gesch. d. Philos. III. 1, str. 374 (9. vyd.), *Windelband,* Gesch. d. Philosophie str. 453 n. *R. Falckenberg* (v čes. překladu

berce, Helmstädtě a posléze v Gottinkách (kde také zemřel). První práce (latinsky psané) většinou obíraly se Platonem. Po nich následovalo dvousvazkové dílo, podlé přednášek učitele jeho *F. V. Reinharda*, »Grundriss der philosophischen Wissenschaften« (Wittenberg a Zerbst 1788 1790). Reinhard byl mezi prvními, kdo (třebas ne hned písemně[1]) jali se upozorňovati na odpory, které se tají ve filosofii Kantově, a vliv jeho na žáky, zejména také Schulzeho brzy se ukázal velice výrazně. Dvě léta po vydání onoho »nástinu filosofických nauk« uveřejnil Schulze anonymně proslulé své dílo, jež pro skeptický ton nadepsal: Aenesidemus oder über die Fundamente der von Reinhold gelieferten Elementarphilosophie, nebst einer Verteidigung des Skepticismus gegen die Anmassungen der Vernunftkritik (Helmstädt 1792).[2]) Spis čelil sice v první řadě proti Reinholdově »elementární filosofii«, jak byla publikována v jeho »Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens« (Jena 1789), ale v jádře a vlastně útočil na Kantovu metafysiku. Neboť Reinhold snažil se zachrániti základ Kantova učení tím, že hleděl ukázati, kterak oba druhy poznání, smyslné i apriorní, sjednoceny jsou v »mohutnosti představovací«. V každé představě jest spojeno cosi z předmětu, objektu, a zároveň cosi ze subjektu; ve vědomí každá představa jednak se rozlišuje ve vědomí představovaného (objektu) a představujícího (subjektu) jednak zase zároveň na oba činitele se vztahuje (str. 201 nn.). Z objektu pochází rozmanitost látky, ze subjektu jednotnost formy. Tudíž poznání naše nepostihuje ani objektů o sobě ani subjektů o sobě, nýbrž jen mezi oběma se nalézající svět představ.

Schulze podrobil tento stěžejní pojem Reinholdova učení, ono »Vorstellungsvermögen«, břitké kritice, která měla v zápětí následky nejen v metafysice, nýbrž i v psychologii. »Označí-li se to, co by mělo se vysvětliti, slovcem »mohutnost«, »síla«, praví Schulze, »není tím ani dost málo něco vyloženo.« Schulze připouští takovýto název, ale jen jako úhrnné označení podobných zjevů, nic více; činiti však z tohoto *pojmu* jakousi opravdovou »sílu«, jak to činila napořád »psychologie mohutnostní« od dob Leibnizo-Wolffovské filosofie, to značí traktovati psychologii mythologicky. Proto také Reinholdovo »Vorstellungsvermögen« nic nevysvětluje.[3])

V jiných hlavních námitkách Aenesidemus (jakož i pozdější »Kritik der theoretischen Philosophie« (Hamburg 1801) jinými slovy tlumočí námitku Jacobiovu proti Kantovu »kriticismu«, ukazuje, že kritická methoda si klade úlohu, jejíž rozřešení podle vlastních její výsledků jest nemožné.

Procházkově): Dějiny novověké filosofie str. 523. *Max Dessoir*: Geschichte der neuern deutschen Psychologie I, str. 183—187 (2. vyd. Berlín 1902).

[1]) Ostatně srv. jeho »*Kurze Vorstellung der Kantischen Philosophie*« teprve nedávno objevenou a uveřejněnou v *Kantstudien* II, str. 213 nn.

[2]) Odtud na rozlišenou od četných soujmenovců bývá označován G. E. Schulze také »Aenesidemus-Schulze«.

[3]) Schulze tu (Aenesidemus str. 105 n.), nač se často zapomíná, odbyl theorii mohutnostní před Herbartem a Benekem; ti kráčeli jen v jeho šlépějích v tomto odporu. O celé věci srv. W. Windelband, Geschichte der Philosophie str. 454.

Neboť kritická filosofie žádá, aby byly vyhledány podmínky, kterak jest zkušenost naše možná; ale tyto podmínky přece nejsou předmětem zkušenosti. Kritická filosofie tedy káže překročiti zkušenost, ale zase sama ukazuje, že nelze překročiti zkušenost, nemá-li se upadnouti v nějaký dogmatismus. Specialně pak ukazuje, že ponětí smyslového dojmu, affekce smyslové, z něhož vlastně celá Kritika čistého rozumu vychází, jest podlé téže kritiky nepřípustné; neboť smyslnost člověka má býti nějak dojímána (afficiert werden) věcmi o sobě, ale podlé Kritiky čistého rozumu (analytiky) jest nemožno applikovati kategorie (v tomto případě tedy kategorii kausality) na věci o sobě. A tak (v souhlase úplně s Jacobim) Schulze důrazně ukazoval, že Kant filosofii svou vlastní touže filosofií vyvrací, činí neudržitelnou.

V pozdějších (a zvláště posledních) svých spisech Schulze klonil se více a více k učení Jacobiho, v čemž tedy nelze zříti leč přirozený další vývoj; neboť ukázali jsme právě, že již v polemice své proti Kantovi negativně byl veden k souhlasu s tímto »Glaubensphilosophem«, není divu, že i positivně pak k němu se připojoval víc a více (zejména v posledním svém větším díle »Über die menschliche Erkenntniss«, Göttingen 1832.)

Svrchu vzpomenutá »Psychická anthropologie« těšila se již za živobytí auktorova veliké oblibě. Přispělo zajisté k tomu především nejen pěkné uspořádání látky, ale zvláště i bohatost zajímavých fakt, pilně z nejrozmanitějších pramenů sebraných, a poměrně velká přirozenost výkladů. Schulze neplýtvá theorií, nebuduje nějakých krkolomných hypothes o duševních mohutnostech nebo pod., nýbrž celkem převážně empiricky spořádává si pozorování psychologická, vyhledává společné vlastnosti jevů psychických a z největší části spokojuje se jich prostým popisem, o výklady se pokoušeje jen co nejskrovněji a s reservou. Psychologie jeho proto také bylo hojně užíváno i samým Lichtenfelsem na př., a sotva asi se mýlím, když vyslovuji domněnku, že Hyna právě z knihy Lichtenfelsovy spis Schulzeho poznal a k jeho prostudování byl uveden.

Že pak vskutku již uvedené odstavce přeloženy jsou ze Schulzovy knihy, čtenáři nejlépe dokáži, když vedle sebe text Hynův a Schulzův položím:

Hyna §. 25:

Slušno tu pozorowati, že, jestli člowěk některého smyslu zbawen, n. p. zraku neb sluchu, tím účinliwější jsau smyslowé ostatní. Tak n. p. bijíli hodiny, býwá hluchý u wzdálenosti 100 kroků wlnowitým pohybowáním wzduchu nezřídka dojmut, a nabýwá čití. Nedostatkem tedy sluchu účinliwějším býwá při hluchém hmat. Rowněž tak

Schulze § 74, str. 111 n.:

Ein eigenthümlicher Vorzug des Menschen in Ansehung der sinnlichen Erkenntniss ist die Einrichtung, dass der Mangel eines Sinnes durch die erhöhte Wirksamkeit eines andern ersetzt wird und also bei ihm gleichfalls ein Vicariat der Sinne stattfindet. Taube erhalten von dem Schlagen einer hundert Schritte von ihnen entfernten

u slepých jestiť znamenati wětší činnost hmatu. Dejmež slepému dwojí, trojí neb čtwero súkno rozličné barwy; dejmež mu po něm hmatati, řkauce: Toto súkno jest černé, toto zelené, toto modré, tohle čerwené; podáwejmež mu nyní dotčených suken w pořádku docela jiném, a on po wrchnosti jediné hmatem pozná, jaké barwy jest jednokaždé súkno. Tak též pozná totéž súkno rozličné jakosti. Nápodobně rozezná peníze, zlato od stříbra, od mědi atd. Takto ztrátau jednoho smyslu býwá činnost smyslu druhého zwýšena. Pocházíť to odtud, že při nedostatku toho neb onoho smyslu člowěk buď weškeren pozor, buď aspoň wětší části pozoru swého wěnuje smyslům ostatním. Přece wšak jeden smysl ztrátu druhého nahraditi nemůže. Bylliby u. p. dotčený slepý sleporozený, nenabude nikdy předstawy barew ni swětla.

Uhr, vermittelst der Eindrücke der durch das Schlagen erschütterten Luft auf ihren ganzen Körper, Empfindungen. Blinde konnten durch den Sinn der Betastung goldene von silbernen und kupfernen, ächte von unächten Münzen unterscheiden, und aus der Art, wie sich die Oberfläche gewisser Stoffe durch's Betasten ihnen zu erkennen giebt, wussten sie, wie die Oberfläche gefärbt war. Unstreitig entsteht wohl die Erweiterung und Verfeinerung der Wirksamkeit des einen Sinnes beim Verluste eines andern durch die verstärkte Aufmerksamkeit auf die Affekzionen jenes.

Lichtenfels § 44, str. 66:

Durch Association können zwar manche äussere Anschauungen . . auch mittelst anderer Sinnesarten, als der eigentlichen, gewonnen werden (z. B. statt des Tastsinnes durch das Gesicht und das Gehör): aber zufolge der Eigenthümlichkeit eines jeden Sinnes kann keiner einen anderen, eigentlich gesprochen, »ersetzen«.

§ 26 zase složen jest z Lichtenfelsových § 39 a 40; snad nemusím čtenáři na doklad toho uváděti opět parallelně oba texty vedle sebe a dostačí, když naznačím, že v Hynově § 26 první tři odstavce: »Při názořích rozeznáváme — slauti bude« jsou téměř doslovná reprodukce Lichtenfelsova § 39 »An der sinnlichen Vorstellung — hingegen klar«, a zbývající odstavec: »Obsah představ — t. j. náhodné« Lichtenfelsova § 40., při čemž Hyna překládá Lichtenfelsovu »sinnliche Vorstellung« (jako již dříve sem tam učinil) slovem »názor«.

Podobně jest slepen (sit venia verbo) Hynův § 27 o dokonalosti a slábnutí smyslů. První a pátý odstavec jeho (»Dokonalost smyslů závisí — představ« a »Postředky k dokonalosti — čití neb cit«) jest přejat z Lichtenfelsova § 44. (mimo poznámku); prostředek paragrafu (2. a 3. odstavec: »Žiwost představ — a předmět jeho«) jest zase z § 39. Lichtenfelsova (od »Fragt man — do konce) a poslední odstavec vzat ze Schulzeho § 75.

Hyna § 27 (konec):	Schulze § 75:
3. Slabnau posléze smyslowé aneb umenšena býwá činnost jejich: máli přemnoho a přesilných dojmůw pospolu místo; jdauli dojmy přerychle za sebau; jsauli tak prudké, že čidlům porušením hrozí, jako n. p. sluchu střelba w bitwách; wášněmi, opilstwím atd. We spaní a omdlení jestiť činnost jejich dokona obmezena.	Geschwächt wird das Wirken der sinnlichen Erkenntnisskraft durch die Menge der zugleich, und durch die zu schnelle Folge der nacheinander stattfindenden Eindrücke auf das Sinneswerkzeug . . . ., sowie auch durch diejenige Stärke derselben, welche dem Werkzeuge Zerstörung drohet . . . ., endlich durch Affekten, Leidenschaften und Trunkenheit. Im Schlafe, in der Ohnmacht und in der völligen Berauschung wird jenes Wirken gemeiniglich gänzlich gehemmt.

Zase tedy, jako v předešlém případě, podle těchto důkazů jsem nucen souditi, buď že tvrzení Čuprovo není v podrobnostech těch aspoň správné, anebo zbývala by jediná možnost — v tomto případě však, tuším, ještě méně pravděpodobná, než v předešlém —, že přednášky ony byly tak závislým zpracováním uvedených pramenů.

Druhá polovice hlavy I., pojednávající o »představivosti postředně smyslové« čili »obnovivosti«, jest mnohem rozsáhlejší, totiž od §§ 36—71 a, jak svrchu vyloženo, byla v partii jednající o »myslivosti« přepracována ještě po vytištění knihy. Celá polovice ta rozdělena jest (ač formálně to není dosti zřetelně provedeno) na partii obecnou a speciální. Obecné pojednání o obnovivosti sahá od §§ 36.—40. a poněvadž v duchu Herbartovské psychologie jest psáno, můžeme věřiti Čuprovi, že zpracováno bylo — mimo § 37, jemuž Čupr vzdává chválu jistě nezaslouženou — (prý doslovně) podle přednášek Herbartovských.

Od § 41 počíná pak speciální část o reprodukci představ, která zase dělí se dle »obnovivosti jednotnické« (individualis) či obraznosti a »obnovivosti rodové« či »myslivosti« (reproductio generalis, vis cogitandi) ve dvě části. Rozdělování jde však zase dále, poněvadž *obraznost* jest buď paměť (§§ 42—46) anebo obrazotvornost (fantasie, §§ 47—55) a *myslivost* (či lépe »obnovivost rodová«, viz str. 123) zase buď ponímavost (§§ 57—58) nebo soudnost (§§ 59—61) anebo rozsudnost (§§ 62—68) pokud jest »čistá«, a pokud obnovivost rodová jest užita či »upotřebená«, zase buď transcendentální (»přesažitá«) anebo empirická (»zkušebná«) (§§ 69—71).

Také tato partie podle Čupra jest z části z přednášek akademických (§§ 44—51 a 54—66), z části z Lichtenfelsa (§§ 52, 53)[1]) buď přejata

[1]) Čupr nepověděl, *kterých* §§ jsou uvedené paragrafy Hynovy »volným spracováním«; nejspíše asi myslil, že vzdělány jsou podle Lichtenfelsova § 56 (leda ještě s přibráním str. 133 jeho spisu). Ale srovnáme-li oba odstavce Dušesloví Hynova s uvedenými paragrafy (a podobnějších v díle Lichtenfelsově vůbec není), nalezneme při ne-

anebo zpracována; §§ 68—71 prý jsou výňatek z methodologie Kantovské, jenž nenáleží do psychologie, a jedině §§ 41—43 (rozvrh obnovivosti) a § 67 (otázka, zdali zvířata mají um čili nic) jsou vlastní Hynovy. Nechci klásti nijakou váhu na podobnosti mezi Hynovým § 44 a Lichtenfelsovým § 53, Hynovým § 45 a Lichtenfelsovým § 54; nejsou značné a spíše jen nahodilé. Nekladu ani váhu na § 51 Hynův, ačkoli spíše již mohlo by se zdáti, že první jeho část na základě Schulzeho § 115, druhá pak na základě § 116 téhož spisu byla vzdělána. Avšak co vadí mi, abych se domníval, že vskutku z přednášek Exnerových ona část *celá* pochází, — leda že by přednášky ty samy byly pramene toho použily — jsou ony odstavce, jež tvoří největší část probírané nyní partie a podávají jakousi tresť logiky v kruhu dušesloví (od konce §§ 57.—66.). Zprvu sice mně napadlo, že snad Hyna krátký tu učinil výtah z Markovy »Umnice«, kterou znal a která již 1820. vyšla;*) v tom by nebylo zajisté nic ani divného ani výtky hodného, když by to arci byl spisovatel buď u této partie anebo v předmluvě podotkl. Vskutku také nalezl jsem, že nejen názvosloví, jak se samo sebou po připomenutém usnesení Sboru Musejního rozumělo, jest s Markovou Logikou shodné, ale i na př. některé příklady [na str. 101, 103 (druhý syllogismus)] úplně přejaty anebo aspoň napodobeny (str. 104 dole) podle Marka. Avšak větších nějakých shod tu není. Byla jiná blízká myšlénka, že totiž, jako Marek Logiku pracoval dle Kiesewetterovy knihy, Hyna použil nějakého jiného díla, jichž auktor tento hojně napsal. Ale i to se ukázalo býti mylným. Po delším pátrání však pramenem se objevila »Nauka o myšlení« Krugova.

Wilhelm Traugott Krug (1770—1842) byl nejprve professorem filosofie ve Frankfurtě n. O., po smrti Kantově povolán na jeho místo do Královce, po 5 letech však do Lipska, kdež setrval až do své smrti, vzdav se r. 1834 professury, ale nepřestav býti literárně činným. Plodným byl na poli filosofickém neobyčejně; nejen neustával v opětném a opětném spracování svou filosofickou soustavu (»transscendentální synthetismus«) čtenářstvu v rozličných knihách předkládati, nýbrž zejména také praktických učebnic a příruček (v několika vydáních pokaždé) sepsal nadbytek a i filosofický slovník (Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften Lps. 1827—1834, 2. vyd. 1832—1838) pořídil.

Krug bývá prohlašován za Kantovce, jenž však později prý v některých věcech se od Kanta uchýlil. Že byl již za živobytí za Kantovce

---

předpojatém posuzování tak málo shod a zvláště nenalezneme shody v hlavní věci (symboly — ideje, fantasie symbolisující a idealisující), že nemohu věřiti, že by Hyna odtud byl při spisování těchto §§ čerpal; neboť tak samostatně, co vidím jinde, Hyna si nevedl, jak tuto bychom nuceni byli předpokládati. Ale originálu těchto odstavců *lépe*, přes veškeré hledání v jiných spisích, jichž Hyna mohl as použiti, udati nedovedu.

*) Znovu zároveň s nástinem metafysiky vyšla, jak známo, současně s Hynovým »Dušeslovím«.

pokládán, tomu nasvědčuje povolání jeho na stolici po Kantovi uprázdněnou. Mimo to recensent jeho »Příručky filosofie« (Herbart) výslovně o něm podotkl, že byl »dříve Kantovec, ale že později na něho působili také Fichte, Schelling a Jacobi a jeho filosofii dodali jiného rázu«[1]. Krug však sám za Kantovce se nepokládal. »Nikdy jsem nebyl Kantovcem ve vlastním smyslu, jakkoli jsem si zakladatele této školy vážil a vážím dosud. Vyšel jsem jen, když před 30 lety jsem počal filosofovati, od Kantovské filosofie, poněvadž tehdá právě byla na denním pořádku. Nedostatky její jsem záhy poznával; již Reinhard, první můj učitel filosofie, když jsem ve Wittenbergu studoval, mne na to upozornil. Filosofové po Kantovi ovšem měli na mne, jako na všecky filosofické vrstevníky své, vliv, poněvadž v říši duchů vzájemné působení jest právě tak veliké, jako v říši těl. Mohu však tvrditi, že samostatnosti jsem ve filosofování nikdy nezadal a že má soustava, ať sama o sobě jest jakkoliv nedokonalá snad, není mechanicky složena z cizích filosofémat, nýbrž že vytvořil jsem ji organicky ze sebe sama. Dokazuje to již můj »Náčrt nového organa filosofie«, r. 1801 vyšlý, a spisy, které po něm následovaly, potvrzují to ještě více.«

Spisy Krugovy měly hojně čtenářstva; mnoho z nich přeloženo do jiných jazyků (polštiny, novořečtiny, ba pro Maďary přeložil na př. Marton »Handbuch der Philosophie« do latiny) a jak i u nás byl znám, to nejen dosvědčuje faktum, že ani censuře nebyl neznám,[2]) ale ještě zřetelněji svědectví Jungmannovo. Když totiž Marek chtěl spracovati metafysiku, »vyvolen jest k dosažení toho cíle spis nejnovějších sice soustav a zporův filosofských nedotýkající, přece však dosti pojmů a slov z okresu metafysiky poskytující a srozumitelností výtečný, *mimo to v našich zemích již jako zdomácnělý,* a ten jest: »Wilhelm Traugott Krugs System der theoretischen Philosophie. Wien 1818.«[3])

A právě z tohoto spisu, z I. dílu jeho »Logik oder Denklehre«, vyčerpána jest stať Hynovy knihy, o niž jde. Arci, kdežto Krugova kniha podává vše s daleko větší obšírností, Hyna přestal jen na zaznamenání nejobyčejnějších věcí a pojmů z oboru logiky. Sám to omlouvá (na str. 100), poznámkou: »Vysvětlení zákonů popisův a úsudků, jakož i rozsudků o kterých v následujícím článku pak mluvíme, logice náleží. Nám v dušesloví potud jich podotknouti dlužno, pokud jsou jevem svědomosti; pročež nikoli důkladné vysvětlení, alebrž krátké toliko popsání tuto budiž položeno.« Způsob, jak chce vysvětliti omezení své látky (»pokud jsou dějem svědomosti«), jest arci zcela nevhodný, a máme-li krátce naznačiti, co opravdu Hyna tu podal, řekli bychom, že skoro výhradně hlavní nomenklaturu elementární logiky a její vysvětlení výměry a příklady, i můžeme tu poznamenati, že by byla celá partie beze škody pro »Dušesloví« mohla

[1]) V »Jenaer Litteraturzeitung« 1822, čís. 27 n.

[2]) Viz svrchu citovaný list Jungmannův str. 9.

[3]) Předmluva Jungmannova k Markově Základní filosofii str. VIII.

býti vynechána. Avšak šíře o tom zde jednati není místo, ježto v této části práce naší nám jde o určení pramenů a ten jest, jak jsme již naznačili, logika Krugova.

Nicméně nesmíme zamlčeti, že některé odstavce (ale jest jich velmi málo!) Hynova výkladu shodují se nápadněji s Krugovým »*Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur.*« (2. vyd. v Lipsku 1822), takže zprvu jsme byli na vahách, kterého díla vlastně Hyna užíval. Věc *naprosto bezpečně* rozhodnouti, stíženo jest několikerou okolností. »System der theoretischen Philosophie« měli jsme jen ve 4. vydání (Königsberg 1833) a možná, že Hyna měl vydání starší. Podobnost mezi oběma knihama Krugovýma jest veliká, arci tak, že »Handbuch« proti »System« jeví se spíše jako pouhý výtah, v němž není skoro žádných nejen diskussí, ale ani příkladů. Nebylo by ostatně nemyslitelno, že Hyna obě knihy znal a že na základě obou jich sestavil svůj náčrtek logiky. Nicméně: podoba se »Systemem« jest v daleko větším počtu případů nápadná; příklady, jichž vůbec v Handbuchu není, v Systemu i u Hyny se naskytují, a tedy závislost přímější jest jistě na Systemu, jak to čtenáři doložím na př. na výkladě Hynově o analogii (§ 66.).[1])

Hyna § 66, str. 112 n.:

b) Obdobau uzawíráme dle následujícího prawidla: »Wěci, ježto se we mnoha znacích shodují, i u wšech ostatních znacích shodny budau«; n. p. měsíc shoduje se we mnoha znacích s naší zemí; budeť tedy měsíc i obywatele míti. Tato nemoc we mnohých wěcech podobá se hlawničce; budeť tedy i tato nemoc hlawničkau. — I tu ze zwláštnosti uzawíráme o wšeobecnosti; pročež nemůže ani obdoba, leda přirownalé jistoty poskytowati.

Obrazec rozsudkůw dle obdoby jest tento:

System d. Philosophie. I., § 168. str. 576 nn.

»Das Princip, nach welchem die Urtheilskraft in diesem Falle (= bei der Analogie) verfährt, ist also der Satz: Wenn Dinge einer gewissen Art in mehreren Stücken übereinstimmen, so stimmen sie auch in den übrigen überein ... z. B. »Die übrigen Planeten sind der Erde in vielen Stücken ähnlich, — also werden sie wohl auch wie diese bewohnt sein; oder: Diese Krankheit stimmt in vielen Symptomen mit den bisher beobachteten Nervenfiebern überein

Handbuch d. Philosophie. § 230., str. 232. n.

»Die Form eines solchen (analogischen Schlusses) ist: *A* ist *b c d e*... ... *X* harmonirt mit *A* in den Bestimmungen *b c d*. Also harmonirt *X* auch damit in Ansehung der Bestimmungen *e*...

Die Urtheilskraft verfährt dabei nach dem Grundsatze (principium analogiae): Dinge einer gewissen Art, die in mehreren Stücken einstimmen, stimmen auch in den übrigen ein ... Dass diese Schlussart nie Gewissheit geben könne, versteht sich von selbst; ...

[1]) Uvádím tato parallelní místa doslovným citátem *z téhož důvodu*, jako již svrchu jsem podlé potřeby kladl vedlé sebe Hynův text a jeho originály, totiž abych jednak demonstroval čtenáři pohodlně věc ad oculos, a pak abych uspořil budoucímu snad badateli nevděčnou práci s vyhledáváním a srovnáváním oněch míst.

A jest *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*.
x shoduje se s *A* w *a*, *b*, *c*, *d*, *e*.

Pročež *x* shodné bude s *A* též w *f*, *g*.

Wesměs řečeno: Wýčet dí: Unum in multis, ergo etiam in ceteris. Obdoba pak: Multa in uno, ergo etiam cetera.

also wird sie wohl ebenfalls Nervenfieber sein... Die Form des analogischen Schlusses ist demnach folgende:

A ist *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, *h* ...
X harmonirt mit *A* in Ansehung der Bestimmung *b*, *c*, *d*, *e*, *f*.

Also harmonirt *X* damit auch in Ansehung der Bestimmung *g*.

... Indessen kann auch diese analogische Beurtheilungsart der Dinge nie volle Gewissheit, obgleich einen sehr hohen Grad von Wahrscheinlichkeit geben. ... Dort (bei der Indukzion) heisst es: Eines in Vielen, also auch in den Übrigen. Hier (bei der Analogie): Viele in Einem, also auch das Übrige«.

... Immer geht ein solcher Schluss nicht auf Gleichheit, sondern bloss auf Aehnlichkeit der Dinge und das geschlossene Urtheil hat auch nur *verhältnissmässige* Allgemeinheit und Nothwendigkeit.

Každý zajisté na první pohled uzná, že daleko určitější a hojnější shoda jest mezi knihou Hynovou a »Systemem«, nežli mezi ním a »Handbuchem«. A jako tu, tak jest i jinde s jedinými 2 výminkami (jež vyznačím ležatými číslicemi). Aby však čtenáři byla kontrola co nejvíce usnadněna, připojím vedle odstavců ze »Systemu« v závorce pokaždé, kde to vůbec lze, také korrespondující paragrafy z »Handbuchu«, ačkoli z důvodů připomenutých mám za to, že Hyna část, o níž teď jednáno, pracoval podle 1. dílu Krugova »Systemu«. A to takto:

Hynův	§ 57. (konec)	=	Krug, System	§ 49 n.		
»	§ 58., 1. odstavec	=	»	»	§ 27. (Handbuch 126 pozn.)
»	» 2. »	=	»	»	§ 28. (Hdbuch 127).
»	» 3. »	=	»	»	§ 37. (» 136).
»	» 4. a 5 »	=	»	»	§ 38. (příklad otrocky napodoben) (Handb. 137).
»	» 6. »	=	»	»	§ 28. (konečné 2 věty).
»	» 7. »	=	»	»	§ 29. (Handb. 128).
»	» 8. »	=	»	»	§ 29. pozn. str. 87 (i s příkladem) 41 (i příklad) (Hdb. 140).

Hynův § 58. 9. a 10. odst.	=	Krug, System	§ 43. i pozn. (také příklad odtud vyvážen).
» » 11. »	=	» »	§ 31., 32, 33., 35. (Hdbuch. 130, 131, 132, *134*).
» § 59.	=	» »	§ 51. (Hdb. 146).
» § 60.	=	» »	§ 52 (» 147).
» § 61. 1)	=	» »	§ 54. (zvl. také pozn.) (Hdb. 149).
» » 2)	=	» »	§ 55. (zvl. také pozn.) (Hdb. 150 *a*).
» » 3)	=	» »	§ 57. (Hdb 150 *b*).
» » 4)	=	» »	§ 58. (i příklad napodoben) (Hdb. 151).
» » 5)	=	» »	§ 67. poznámka 1. (i schema shodné) (Hdb. 158).
» » 6)	=	» »	§ 67. pozn. 2. (Hdb. 158).
» § 62. odstavec 1.	=	» »	§ 69.
» » 2.	=	» »	§ 71. (Hdb. 162.)
» » » 3.	=	» »	§ 72.
» § 63. obsahuje jen rozvrh.			
» § 64. *a*)	=	Krug, System	§ 77 n. (Hdb. 166).
» *b*)	=	» »	§ 81 (Hdb. 170).
» » *c*)	=	» »	§ 84. (i příkl. napodob.) a 87. (Hdb. 173 a 176).
» str. 105	=	» »	§ 90., 91., 92. (i příklad o spravedlnosti přejat), 93.
» 106 n.	=	» »	§ 101. nn. (Hdbuch *185 n*).
§ 65. » 107 n.	=	» »	§ 111. nn. (příklad vzat z § 113. str. 420) (Handb. 187).
» » » 109	=	» »	114. (Hdb. 188).
§ 66 *a*)	=	» »	167. str. 571. (příklad i schema přejato) (Hdb. 229).
§ 66 *b*)	=	» »	168. str. 577 (příklad i schema přejato) (Hdb. 230).

Tím podán zajisté nezvratný důkaz, že celá část o »myslivosti« není čerpána z Exnerových explik, jak tvrdil Čupr, naopak daleko největší její díl vzat z Krugova »System der Philosophie«, nechceme-li ovšem připustiti možnost třetí, o níž jsme se již zmínili.

O zbývajících dvou hlavách poznamenal Čupr, že celkem jsou »samostatněji spracovány«. Tím ovšem nevyloučil, že by byl i tu Hyna použil pramenů, kterých jinde se drží; a také vskutku uvidíme, že nejen Lichtenfelsa, ale také zase hojně Schulzeho užíval i v těchto partiích a to leckdy značně doslovně.

V II. hlavě, jednající o citu (»citlivosti smyslové«), úvodní § 72. vykládá o rozličných významech výrazu »cit«, v němž se drží Hyna (mimo arci to, co namítá proti pojímání slova toho u Marka), tuším, Schulzeho § 171., reprodukuje jej však volně. Následující § 73. obsahuje polemiku proti Herbartovské theorii citu; tu nejspíše čerpal poučení z přednášek Exnerových a námitky proti ní ovšem pronáší s hlediska názorů psychologií, jichž se sám přidržuje. V §§ 74. a 75. Hyna použil, ale nevelkou měrou, Lichtenfelsa (a to v prvním § 10. pozn. 3. a § 28., v druhém, v posledním odstavci, §§ 33. a 32 *a*). V § 75. cituje svým způsobem: »Jiní s Lichtenfelsem tvrdí«, čímž asi naráží na Lichtenfelsův § 17. především. Podobně v následujícím § 76. cituje: »City, dí *Schulze*, jsau a zůstanau wěcí nejtemnější«. Na tomto místě lze nejlépe snad ukázati divný způsob citování Hynova. Kdežto jinde tolikrát měl příležitost naznačiti, že (třebas doslovně) přejímá věc ze Schulzeho, tuto při výroku pramálo originálním a důležitém, uvádí (poprve ve svém spise) Schulzeho. A jest to výrok tak zastrčený, že přes všecko několikeré hledání nedovedu najíti ve spise Schulzově bezpečně onu větu, na kterou tu Hyna naráží; co by dotčenému výroku nejvíce se blížilo, jest *asi* věta str. 341, § 181., již tuto na srovnání vedle onoho § Hynova kladu:

Hyna § 76.:	Schulze § 181.:
City, dí Schulze, jsau a zůstanau wěcí nejtemnější w dušewném žiwotě člowěka. A zajisté nelze nám nižádných pojmů o citu wytwořiti, jelikož tak nemožno jest we znaky je rozebrati, jako nemožno zwuk nečlánkowaný we znaky rozebrati.	Da die Gefühle einfach, und oft in Dunkelheit gehüllt sind, so hält es schwer, sie ihrem besonderen Inhalte nach, der durch die Ursachen bestimmt wird, wodurch sie erzeugt werden, zu unterscheiden.

Netajím se nikterak tím, že shoda mezi obojím místem není taková, jak bychom čekali při citátu, a že zejména o hlavní věci, že totiž city ze všech jevů psychických jsou nejtemnější, v originále německém není řeči, ale já aspoň ze spisu Schulzova nedovedu souhlasnějšího místa najíti.[1])

§ 77. o rozdílu mezi city dle pohlaví, věku, vzdělání individua založen jest celkem asi na Schulzovu § 173. n., naproti tomu § 78. jest »sepsán« tak, že první část (»Veškeren cit — rovněž zkušeností potvrzeno«) celkem dosti slovně jest závislá na Lichtenfelsově § 28., prostřední díl dle Schulzeho (a to odstavec o citech smíšených dle § 175.,[2]) a o citech temných dle § 177. Schulzova) s málo změnami jsou spracovány; jedině poslední část, podávající výklad libosti a nelibosti citové podle Herbartovského učení, jest buď Hynova anebo, jak spíše jest pravděpodobno, podle oněch před-

[1]) Možná dost, že tu Hyna ve jménu auktora se zmýlil.

[2]) Sice část tato shoduje se také s Lichtenfelsovým § 29. pozn. 3., ale přece daleko více se Schulzovým odstavcem.

nášek složena. Zbývající čtyři paragrafy obecné části o citlivosti smyslné převzaty jsou rovněž ze Schulzeho a to tak, že Schulzův § 176. jest přeložen ve dvou Hynových, §§ 79. a 80. Hynův pak § 81. jest zkrácené spracování Schulzova § 179.; Hynův § 82. jest jen přechod k speciálním částem a ostatně opakuje zprvu myšlénku § 75. *a)* vyslovenou.

Obě speciální části, o citlivosti »postředně« a »bezpostředně« smyslové (§§ 83.—90.) podobně především ze Schulzeho jsou přejaty a jen sem tam užito Lichtenfelsa:

V Hynově § 83. dosti volně spracován Schulzův § 182. a Lichtenfelsův § 26., jen poslední odstavec vzat z Lichtenfelsova § 65. a Hynův § 84. jest doslovný překlad prostředku z § 30. Lichtenfelsova (»die angenehme Empfindung — ihr Gegentheil Unlust«).

§ 85. jest úvodní paragraf k části, o citlivosti postředně smyslové pojednávající, v níž všecky §§ podle Schulzovy knihy jsou vzdělány a to:

§ 86. podle Schulzova 190.; jen předposlední věta vzata odjinud, totiž z § 204.; srv.:

W tom ohledu zwláště citu stydliwosti jeden každý šetřiž; budeliť tento jediným toliko nemrawným skutkem porušen, ztratíš stydliwost na wzdy, a nemělali ctnost jiného základu kromě dotčeného citu, tehdy se ztrátau tohoto i onano zhyne.	Das Ehrgefühl und die Scham können Wächter und Erhalter des sittlichen Gefühls sein . . . Wenn übrigens die Scham in Ansehung einer entehrenden Handlung einmal überwunden worden ist, so geht allemal auch die zarte Empfänglichkeit für dieselbe auf immer verloren. Und waren nicht die Grundsätze, sondern nur Gefühle die Wächter einer Tugend, so ist der Verlust jener zugleich das Grab von dieser.

§ 87. vzdělán podle § 185. n. Schulzova
§ 88. » » § 187. »
§ 89. » » § 188. »
§ 90. » » § 189. a to (zvl. ke konci) značně doslovně.

Hlava III. první části (§§ 91.—103.), snažlivosti smyslové se týkající, rovněž tak, jako předešlá na základě Schulzeho a Lichtenfelsa jest spracována; odečteme-li úvodní § 91., závěreční § 100. a § 96., v němž probírá se a kritisuje Herbartovská theorie žádosti a snahy, — patrně zase na základě přednášek oněch na pražské universitě konaných vylíčená — jeví se stručně věc takto:

§ 92. v prvním odstavci psán jest podle Schulzova § 209., ve druhém odstavci dle § 208.

§ 93. podle Schulzova § 221., § 94. dle § 215., § 95. podle § 210. jest spracován.

V § 97. jest reprodukován, namnoze doslovně Lichtenfelsův § 20. a jen nepatrné přídavky pocházejí tu asi od Hyny samého.

Zvláštním způsobem jsou sepsány §§ 98. a 99. Probírají vlastně týž předmět, totiž *pud* a jeho druhy dvakráte, jenže v § 98. *mají* býti probrány pudy, které jsou společny člověku se zvířetem, v § 99. pak pudy, jimiž člověk vyniká nad zvíře a jichž prý »bývá teprve si vědom, když na stupeň umnosti se povznesl«. Při divném tomto fundamentu divisionis, totiž poměru člověka a zvířete co se tkne pudů, nelze se diviti, že auktor nevyhnul se některým opakováním, i pochopíme z této věci také, že čerpal sem tam z téhož odstavce svého pramene vlastně dvakrát. Analysujeme-li oba paragrafy co do původu, dostaneme velice pravděpodobně tyto originály k Hynovu § 98.:

k úvodu a 1. odstavci (»pud činnosti«) Lichtenfelsův § 21.;[1])
k 2. (»pud zdílnosti«) Lichtenfelsův § 22. str. 41.;
k 3. (»pud života«) Lichtenfelsův § 22. str. 39.;
k 4. (»pud pohlavní) snad Schulzův § 254. str. 460 n.;
k 5. (»pud společenský«) Lichtenfelsův § 22. str. 41 n. i s poznámkami.

Podobně pak k Hynovu § 99. předlohou byly:

k odstavci 1. (»pud vědění«) Lichtenfelsův § 103. pozn. 1. spolu s § 99.;
k odstavci 2. (»pud mluvy«) Lichtenfelsův § 100.;
» 3. a 4. (»pud majetnosti a pud zachování«) asi zase Lichtenfelsův § 22. *a)* str. 39;
k odstavci 5. (»pud společenský«) Lichtenfelsův § 22. *b)* str. 40.
» 6. (»pud cti«) Lichtenfelsův § 104.;
» 7. (»pud svobody«) snad Schulzův § 230. (srv. i § 220.);
odstavec 8. (»pud panování«) podotčen as podle delšího výkladu Schulzova § 233.

Lichtenfels v uvedených odstavcích (zvl. v §§ 21. a 22.) použil, jak z vlastních poznámek jeho jest patrno, spisu *Bardiliho:* Allgemeine praktische Philosophie (Stuttgart 1795) str. 19—65; zdali Hyna jsa jeho odkazem veden, použil tohoto přímějšího pramene čili nic, nemohl jsem, nedostav Bardiliho knihy, rozhodně zjistiti. Některé věci — širší výklady a připomínky, které v Lichtenfelsovi ani v Schulzovi nenalézáme — by tomu nasvědčovaly, avšak jiné odstavce (na př. § 98. 1. nebo § 99. 5., § 99. 6. a j.) jistě přímo jsou čerpány z Lichtenfelsa.

Hynův § 101. začíná nejprve poznámkami resumujícími výklady předchozí; pak (str. 160) výklad o soudnosti, rozsudnosti atd. podán jest podle Lichtenfelsova § 86. pozn. 2., o »předvědnosti« dle § 94. *c)*, kdežto výklad o geniovi (str. 160 n.) převzat jest (s velikou závislostí) ze Schulzeho § 146. (prvního odstavce) a také odstavec o blbosti podle Schulzeho asi (§ 134.),

[1]) Při úvodu použito myšlénky, jež obsažena u Lichtenfelsa v §§ 10. a 16.

jako odstavec o druzích poznatků podle § 154. téhož auktora jest napsán. Naproti tomu další partie téhož paragrafu, týkající se omylu a jeho příčin zase dle Lichtenfelsa § 86. pozn. 4. rozšířeně a partie o druzích důvodů a přesvědčenosti volněji podle Lichtenfelsova § 88. jest vzdělána.

Poslední odstavec části první, § 103., složen jest se zřetelem k Lichtenfelsově §§ 106. a 110.

To, co napsal v kritice své Čupr o druhé části prvního dílu, která obírá se činností duše nadsmyslnou (§§ 104. – 141.), že totiž podle Lichtenfelsa jest spracována, z části i doslovně přeložena, jest pravda z největší části aspoň o úvodních odstavcích (§§ 104.—110.) a první její hlavě, ač i tu musíme připomenouti, že § 105. ne *podlé,* nýbrž spíše *proti* § 118. Lichtenfelsovu jest psán. Poněvadž však poměr Hynův k předloze tu *celkem* již od Čupra byl postřehnut, omezíme se na stručné naznačení závislosti Hynova díla *v podrobnostech,* znamenajíce větší (často doslovnou) shodu znaménkem =, tam pak, kde volněji Hyna reprodukoval (krátil nebo rozšiřoval) znaménkem ~ :

Hynův § 104.	=	Lichtenfelsův	§§ 106. a 107. (i s citátem ze *Sailera!*)
» » 106.	~	»	» 108.
» » 107	~	»	» 110. — 114.
» » 108.	=	»	» 115.
» » 109. 1. odstavec	=	»	» 112.
» » 109. 2.	~	»	» 116.
» » 109 3. »	=	»	» 120.

» » 110. jest závěrečný pouze, nicméně v posledním odstavci zase úplně přijímá klassifikaci Lichtenfelsovu v § 122. (str. 177) udanou.

V hlavě I. (o »představivosti nadsmyslné«) jest podobný poměr totiž:

§ 111.	~	Lichtenfelsův	§ 117.
§ 112	=	»	§§ 124. a 125.
§ 113.	~	»	§§ 128., 129. (str. 186), 130., 131.

Hlava II., obírající se snaživostí nadsmyslnou, počíná úvodním § 114., jenž rozebírá nadsmyslné v jeho 3 druhy krásu, dobro a užitečno, o nichž celkem obecně známé věci povídá. Celý paragraf jest, jak se zdá, širokou parafrásí § 130. Lichtenfelsova a jedině ve výkladu o krásnu dotýká se Kantovského pojímání krásna, jinak však, tuším, jen zkráceně tu tlumočí Lichtenfelsův § 146. Další lze zase stručně naznačiti takto.

§ 115., 1. odstavec	~	Lichtenfelsův	§ 120.
§ 115., 2.—5. odstavec	~	»	§ 121.
§ 115., poslední odstavec	=	»	§ 135.
§ 116. celkem	=	»	§ 133.
§ 117.	=	»	§ 136. (3. odstavec a poznámka).

§ 118.	=	Lichtenfelsův	§ 136. (2. odstavec).
§ 119., 1. a 2. odstavec	=	»	§ 137.
§ 119., ostatní odstavce	=	»	§ 138.
§ 120.	=	»	§ 140. (zkráceně).
§ 121., 1. odstaveček	=	Schulzův	§ 216. (»).
§ 121., 2. a 3. odstavec	=	»	§ 218. (» ; str. 415. n.).
§ 121., 4. odstavec	=	»	§ 217. pozn. (str. 414).
§ 122.	=	»	§ 222. (velice zkráceně).

Následující odstavec § 123., jedná o rozličných druzích náruživostí i spracován jest sice úplně podle Schulzeho,[1]) ale jen *stručně* a ve změněném poněkud pořádku předmětů, o kterých jedná, totiž takto:

úvodní odstavec	=	Schulze	§ 224. (str. 431 n.).
1. oddíl	=	»	§ 227.
2. »	=	»	? [1])
3. »	=	»	§§ 237., § 226. (o mlsnotě), § 228. (o zištnosti, lakotě atd.).
4. »	=	»	§ 226.
5. »	=	»	§ 236.
6. »	=	»	§ 229., 232., 231.
7. »	=	»	§ 230.
8. »	=	»	§ 233.

Zbývající dva odstavce této kapitoly již zase jednoduše jsou spracovány, a to § 124. reprodukuje volně Lichtenfelsova § 140. poznámku 3. (str. 203) a § 125. jest téměř doslovný překlad 2. a 3. odstavce Schulzova § 239.

Nejinak vypracoval Hyna i poslední kapitolu tohoto prvního dílu »o citlivosti nadsmyslné«. Mimo přehledové dva paragrafy, totiž 138. a 141., které asi jsou vlastnictví jeho, zase ostatní jsou z uvedených dvou děl, ale zase většinou docela stručně a volně čerpány. Tak Hynův úvodní § 126. založen jest na Lichtenfelsově § 123. Následující § 127., provádí myšlénku Lichtenfelsova paragrafu 124. (kterou v úvodním odstavci naznačuje) tak, že volně reprodukuje obsah §§ 192., 191. a 184. Schulzova, některé příklady (str. 204) ze svého asi přidávaje. Tak, myslím, má se věc s tímto §, a nikoli, jak Čupr v Kritice své tvrdil. § 128. spoléhá na Lichtenfelsově § 125. *a)* a zároveň asi na Schulzově § 193., § 129. na Lichtenfelsově

[1]) Anebo — tu možnost bych nechtěl také vyloučiti — snad Hyna tu reprodukoval, ovšem *zcela stručně*, obsah příslušných partií ze spisu *Maasze: Versuch über die Leidenschaften* (2 díly, V Halle a Lipsku 1805); neboť Maasze dokládá se a užil Schulze (a Lichtenfels i jiní psychologové po něm) a shodu uvedenou bylo by lze tedy také tím způsobem vysvětliti, zejména hledíme-li k Hynovu odstavci 2. (o tlachavosti, pomlouvačnosti, lhavosti atd.), jejž nedovedu ze Schulze ani z jiných pramenů Hynových poněkud určitěji doložiti.

§ 125. *c)*. Zvláště volně, zdá se mi, spracován jest § 130.; nejspíše tu konec Schulzova § 220. (str. 425) spojen s myšlénkami vzatými z lektury Hynovy *Friesova* Handbuchu der psychischen Anthropologie I., str. 258 (o kterémžto spise ještě později), ač věc tato není mně dosti jista.

V partii o vášních zase brzy Schulze, brzy Lichtenfels byl předlohou Hynovi:

§§ 131 a 132	∼	Schulze § 196 (spolu snad s Lichtenfelsovým § 95).
§ 133	=	» § 197.
§ 134	∼	» § 198.
§ 135	=	Lichenfelsův § 140, pozn. 3 (konec).
§ 137	∼	Lichtenfelsův § 96 spolu s některými jednotlivostmi ze Schulzových §§ 199—207 vzatými.
§ 139	=	Schulzův § 206 (str. 394).
§ 140	=	Lichtenfelsův § 145 a Schulzova § 207 stránky 396, 398, 399.

Jak patrno, není učiněna tu zmínka o § 136., jenž vykládá dvojí klassifikaci vášní; druhá, v příjemné a nepříjemné, nalézá se u Schulzeho § 198. První však nejspíše pochází z Hynovy lektury spisu, o němž později více budeme moci promluviti, totiž z *Anthropologie K. Bedř. Burdacha* (§§ 310—312). U Burdacha nejen klassifikace podle zřetelů časového jest naznačena, ale i provedena a druhy vášní tímto způsobem probrány. Ostatně *návrh* takovéto klassifikace mohl Hyna najíti i jinde, v knize, které také užíval jako pramene a na niž již svrchu jsme jednou narazili, totiž *Jakuba Bedřicha Friesa: Handbuch der psychischen Anthropologie oder der Lehre von der Natur des menschlichen Geistes* (2 svazky v Jeně 1820). Nejlépe na doklad ovšem položíme text místa Friesova vedle Hynova paragrafu:

Hyna § 136:

Wšeliká wášeň jistau předpokládá představu, jíž bývá wzbuzena. Představa tato jestiť buď představa přítomného, buď představa budaucího. Představa minulého jen potud wášní příčinau bývá, pokud minulé co přítomné se představuje. Za tau příčinau weškery wášně w potaze jsau aneb k přítomnosti anebo k budaucnosti. W obojím ohledu jsau buď příjemné, buď nepříjemné.

Fries I., § 73, str. 257:

Die Gemüthsbewegungen des gegenwärtigen unangenehmen Gefühls sind alle Affecten des Schmerzens von trüber Laune zur Pein, Angst und Verzweiflung. Daneben stehen *Gemüthsbewegungen der Erinnerung* an verlorene Freude oder Glück, . . . oder aus der Erwartung *zukünftiger* Leiden, . . .

Schulze § 198.:

Da den Affekten Gefühle zum Grunde liegen, so ist auch die allgemeine Eintheilung jener derselben Eintheilung dieser entsprechend, nämlich in *angenehme* und *unangenehme*.

Jestliže správně určen jest pro § ten vzor v obou místech, — což arci jen s pravděpodobností lze se domnívati — Hyna byl by vzal buď z Burdacha anebo z Friesa *podnět*, nic více, k své klassikaci, které ostatně v následujícím odstavci a provedení nedrží se nijak přísně. —

O díle druhém knihy Hynovy Čupr úsudek učinil si hezky pohodlným a ve příčině pramenů, jichž tu spisovatel použil, neučinil ani zmínky. A jest to pochopitelno; neboť když Čupr dovedl jen dvě uvedené předlohy Hynovy postřehnouti, nebyl ovšem s to, aby o původnosti nebo nepůvodnosti tohoto dílu Dušesloví Hynova pronesl soud. V celém totiž tomto dílu Lichtenfelsa pramálo (jen v několika málo paragrafech) užito a pokud se týče přednášek Herbartovských, pochybuji, že by vůbec v jediném nějakém odstavci tu bylo z nich čerpáno. Ale ani s dosud známými nám prameny tu nevystačíme, přes to, že z knihy Schulzovy i v tomto díle, jak uvidíme, jest hojně přejato. Ale hned *úvod*, a i 1. a 2. kapitolu dílu tohoto nelze ani z Lichtenfelsa ani ze Schulzeho ani z Kruga doložiti. Po delším hledání však přece povedlo se mi najíti originál jeho a to v knize *Burdachově: Der Mensch nach den verschiedenen Seiten seiner Natur* aneb jak druhý titul její zní: *Anthropologie für das gebildete Publicum* (v Stuttgartě 1837 s třemi měděrytinami).

Karel Bedřich Burdach, známý fysiolog německý (1776—1847), jehož práce o soustavě nervové (speciálně o mozku)[1]) učinily ho nejen za tehdejší doby slavným a způsobily, že když jal se vydávati největší své dílo (nedokončené!): »Physiologie als Erfahrungswissenschaft« (Lipsko, 1830—1842), nalezl k němu za spolupracovníky nejslavnější německé tehdá koryfeje fysiologie a anatomie (Baera, Müllera, Valentina, Wagnera a j.), byl professorem fysiologie na universitě Královecké. Avšak práce jeho neomezovala se jen na obor mediciny, nýbrž i ve filosofii a psychologii byl hojně činný, kloně se *celkem* k přírodní filosofii Schellingově (jako ostatně tehdá většina pracovníků v oboru přírodověd), ale nepřijímaje všech Schellingových pomyslů naturfilosofických anebo fantasií jeho »filosofie identity«.[2]) Burdach náleží k badatelům, kteří učinili pokus a usilovali o jakousi »srovnávací psychologii«, kteří doporučovali zoopsychologii t. j. studium duše zvířecí k pochopení duševních jevů člověka (»Über Psychologie als Naturwissenschaft« a zvláště ve velkém 4svazkovém díle, také pro životopis jeho důležitém, »Blicke ins Leben«, v Lipsku 1842—46). Také dílem uvedeným nenapsal snad jen nějakou medicinskou nebo ethnografickou anthropologii, nýbrž obsah rozsáhlé této knihy (787 stran!) rozdělil si v patero těchto oddílů: 1. Das leibliche Leben. 2. Das animale Leben. 3. Das Seelenleben. 4 Der Verlauf des Lebens a 5. Das Menschengeschlecht, z čehož patrno, že také psychologii v ně pojal.

[1]) Srv. jeho spis: Vom Baue und Leben des Gehirns (1819).

[2]) Überweg Heinze (Grdriss d. Gesch. d. Philos. III, 2, str. 38, (9. vyd.) správně a krátce o něm praví: »der die schellingische Naturphilosophie mit besonnenem Empirismus verbindende Physiolog und Psycholog.«

Nemýlím-li se, Hyna teprve v průběhu své práce, za sepisování díla knihu Burdachovu poznal; soudím to z toho, že první použití knihy té, zdá se mi, jest u Hyny v § 136, jak svrchu jsme vyložili, a tedy značně v pozdní části celého »Dušesloví«, a pak negativně to vyvozuji z toho, že by byl aesthesiologii na př. asi jinak zpracoval, kdyby byl tehdá již Burdacha znal. Ale ostatně, ať tomu jakkoli, tolik mohu bezpečně dokázati, že úvod k druhému dílu, podávající výklady o krvi, srdci, tepnách, žilách, játrech, žluči, ledvinách, žaludku atd., plně převzat jest z knihy Burdachovy, což zvláště zřetelně patrno jest na I. vydání (neboť v II. vydání některé věci podle přání Dra Čejky byly zaměněny). Ovšem není překládán tu text Burdachův celý — bylo by tím pojednání stalo se nepoměrně velikým —, ale překládán přece aspoň většinou *doslovně* tak, že jednotlivé úryvky (někdy jen věty) z díla Burdachova vybrány a spojeny. Na doklad a zároveň za illustraci zvolím na př. hned počátek výkladů Hynových o krvi (str. 221 n.) a zase čtenáři obojí proti sobě položím na srovnanou:

Hyna (str 221):

Krwe nalézá se w těle lidském u člowěka dospělého přes 20 liber; zaujímáť tedy krew asi osminu celého těla. Jestiť to čerwená, hustá, sladkoslaná tekutina, mající co do teplosti asi 30^0 Reaumírových aneb 100^0 Fahrenheitowých. Drobnohledem prohlížejíce ji w teninkých žilkách těla zwířecího zhledáme, že z barewných koleček (Scheiben) a prohledné tekutiny, wodě se podobající, sestáwá. Průměr oněchno koleček obnáší asi $\frac{1}{5000}$ palce, takže na čtwercowém palci okolo 25,000.000 se jich najde: a jelikož nejsau kulatá, nébrž šocowitá (linsenförmig), a ztlauští asi $\frac{1}{16000}$ palce: tedy se jich téměř 400.000 milionů na palec kostkowý wejíti může. Pozorowána sama o sobě prozračná jsau a bledožlutá; slaučíli se wšak dwě, tři neb čtyry spolu, tehdy jich nemůže swětlo již tak pronikati, a tudy stanau se začerwenalá; zhustali jich na sobě, jsau krwočerwená, an swětlo proniknauti jich nemůže.

Lučebným rozborem, pokud dosawád možná bylo, následující zhledali se prwkowé krewní: »Kyslík, wodík,

Burdach (str. 7 n.):

Die Masse des Bluts beträgt bei einem erwachsenen Menschen gegen 20 Pfund, mithin ungefähr $\frac{1}{8}$ seines ganzen Leibes. Es ist eine rothe, dickliche, . . . süszlich - salzlich schmeckende . . . Flüssigkeit von ungefähr 30^0 Reaumur (37^0 Centigrad, 100^0 Fahrenheit) Wärme . . . . . . Betrachtet man es unter dem Mikroskope . . . in den feinsten Adern durchsichtiger Theile von lebenden Thieren flieszend, so findet man, dass es aus schwach gefärbten . . . Scheiben . . . und einer farblosen, durchsichtigen Flüssigkeit, die wir wegen ihres Aussehens Blutwasser nennen, besteht. Die Blutkörner des Menschen sind kreisrund ; der Durchmesser ihrer Oberfläche beträgt ungefähr $\frac{1}{5000}$ eines Zolls, so dass auf einem Quadratzolle etwa 25 Millionen Platz haben. Sie sind aber nicht kuglich, sondern linsenförmig zusammengedrückt, und nicht mehr als etwa $\frac{1}{16000}$ eines Zolles dick, wornach denn ein Cubiczoll 400.000 Millionen derselben fassen könnte. Einzeln be trachtet, sind sie durchscheinend und

dusík, uhlík, solík, kostík, síra, sodík a draslík (Natrum und Kalium), wápník a hořčík, železo a buřík (Mangan). Sestáwáť tedy krew z takowých prwků, z jakých záležejí weškera tělesa bezústrojná, takže jest jako wýtah powšechných těles pozemních.

blassgelblich; wo zwei oder drei einander decken, hemmen sie den Durchgang des Lichts mehr und erscheinen röthlich, und in noch gröszerer Zahl über einander liegend, geben sie eine völlig undurchsichtige, blutrothe Masse . . .

Wenn die chemische Zerlegung des Bluts, so weit es nur möglich ist, durchgeführt wird, so zeigt sie als letzte Bestandtheile desselben Sauerstoff, Wasserstoff, Stickstoff, Kohlenstoff, Chlor, Phosphor, Schwefel, Natrium mit etwas Kalium, Calcium mit Spuren von Magnesium, und Eisen mit Spuren von Mangan. Es besteht also aus denselben Elementarstoffen, aus welchen andre irdische Körper zusammengesetzt sind . . . so dass es . . . auf diese Weise als ein Auszug aus der ganzen irdischen Schöpfung betrachtet werden kann.

Po tom, co uvedeno, doufám, čtenář odpustí nám další dokazování i můžeme zajisté přestati v dalším na naznačení poměru textu Hynova k Burdachovu způsobem tak stručným, jak jsme již několikrát učinili.[1])

Hynovy	str.	222	odstavec	3.	=	Burdach str.	10 n.
»	»	223	»	1.	=	» »	13.
»	»	223 n.	»	2.	=	» »	14—17.
»	»	224	»	střední	=	» »	19 n.
»	»	224 n.	»	konečný	=	» »	20.
»	»	225	»	1.	=	» »	21.
»	»	225	»	2.	=	» »	21 § 23.
»	»	225	»	3.	=	» »	22.
»	»	226	»	1.	=	» »	23 n.
»	»	226	»	2.	=	» »	25.
»	»	227	»	1.	=	» »	28.
»	»	227	»	2.	=	» »	43.
»	»	227	»	3.	=	» »	44 n.
»	»	227	»	4.	=	» »	[illegible]
»	»	228	»	1.	=	» »	71—73.

[1] Při tom značíme odstavce opět dle II. vyd., neboť, opětujeme, podobnost mezi I. vyd a Burdachem, jest ještě nápadnější.

Hynovy	str.	228	odstavec	2. a 229 odst. 1.	sebráno ze stran 74, 75, 77, 79, 80 Burdachova spisu.
»	»	229	»	2.	= Burdach str. 86, 87.
»	»	230	»	1	= » » 81.
»	»	230	»	2.	= » 58. a 131.
»	»	230	»	3.	vybrán z Burdacha str. 132–139.
»	»	230 n.	»	4.	» » » 139.
»	»	231	»	1.	» » » 140.
»	»	231	»	2.	» » » 142.
»	»	231 n.	»	3.	» » » 143 n.
»	»	232	»	2.	» » » 145.
»	»	232	»	3.	» » » 156.
»	»	233	»	1.	» » » 164, 169 n.

Druhý díl rozdělen jest na 7 samostatných kapitol. První z nich nadepsaná »Soustava nervová« jest rovněž čerpána z knihy Burdachovy (zvl. str. 239 n., 241, 130 n., 640, 330 nn. 230 n. atd.), ale proti úvodu nebo jiným částem, v této partii jest knihy Burdachovy užito mnohem volněji, »samostatněji«, kdybychom tak mohli říci. Příčina toho ostatně jest ještě jiná; Hyna tu použil současně opět některých odstavců dušesloví Schulzova. Ani na něm však v této části není otrocky závislý (jak jindy bývá), až na dvě místa, která na důkaz buďtež tu doslovně uvedena:

Hyna II. § 4, str. 239:

4. Kdož posléze twrdí, že w saustawě nerwowé buď líh (!) jakýsi nerwowý (Nervengeist), aneb newážitelnina jakási (imponderabile), galwanině a swětlu podobná, se wywíjí, jimiž čití, city a snahy upostředkowány bývají, těm w odpor se stawí to, že podwázáním nerwů wšeliké čití, citelnost i pohybliwost, počínajíc od podwazku dotčeného, se zamezí a dokona zmizí. — Mimo to, že by podobný líh neb newážitelnina, ježtoby i silau žiwotnau byla nadána, w nerwstwu se wywíjela, nebylo potud nižádnau zkušeností dokázáno.

Schulze § 37, str. 51:

Andere dachten die Nerven wie Röhrchen, in welchen ein feines flüssiges Wesen, das *Nervengeist* oder *Lebensgeist* genannt wurde, sich bewege . . . (Dieser Voraussetzung) ist aber die Erscheinung, dass die Unterbindung eines Nerven ihn zu aller Empfindung und willkürlichen Bewegung unfähig macht, gar nicht angemessen.

Hyna II. § 5, str. 243:

Wzbuzením nerwstwa úmyslným na wyšší též žiwosti stupeň powznáší se fantasie; n. p. bywáli nerstwo wzbuzeno prudkými nápoji, tehdy i fantasie

Schulze § 105, str. 154 n.:

Alle Arten der Wirkungen der Einbildungskraft . . . stehen in einer Verbindung mit dem Nervensysteme . . . Es gibt nämlich eine Menge, das Nerven-

bude žiwější. ε) Wěci, které nerwowého stroje příliš dojímají, přiwodí též fantasii na wyšší stupeň činnosti; n. p. horké nemoci býwají nezřídka takowými obrazy prowázeny, jakých nemocný we zdrawém stawu jak žiw newiděl; opium, kwět konopný, makowice, muchomor, silně dojímají nerwůw, a tudy obžiwují i fantasii.

system affizierender Dinge, die in den Körper gebracht die Einbildungskraft in die lebhafteste Thätigkeit versetzen. Hiezu gehören die berauschenden Getränke, die Säfte narkotischer Pflanzen, das Opium, der Aufgusz auf den Samen, die Blüthen und Blätter des Hanfs, auf die Schalen und die Körner des Mohns (im Morgenlande), der Fliegenschwamm (bei den Kamtschadalen).

Pokud se týče ostatního textu této kapitoly (§ 2.—6., neboť § 1. jest jen úvodní odstavec k celému dílu) lze stručně naznačiti věc takto: Vliv četby v Burdachově knize jest v celé kapitole patrn; mimo to však § 2. Hynův odkazuje (druhým odstavcem) k Schulzovu § 30; § 3. jest sepsán s použitím § 33.—36. Schulzových (zejména str. 46. díla Schulzova); § 4. volně reprodukuje § 37. (zvl. str. 53 a 51); v § 5., jinak *poměrně* samostatně spracovaném, hlásí se (mimo uvedený výňatek z § 105.) Schulzův § 118. a 119. a podobně v § 6. použito, arci zkráceně, Schulzových § 107, až 109.[1])

Kapitola druhá, »věk« nadepsaná, a jednající o psychologii dítěte, jinocha, muže a starce, závisí opět úplně doslovně (zejména, pokud se líčení stránky tělesné týče) na citované knize Burdachově (§ 471.—522.), jenže i tu sebrány jsou často věty po sobě jdoucí z rozličných stran spisu Burdachova. Proto naznačíme nejkratčeji věc, jako prve, takto: Po § 7. a 8., které jakožto úvodní přednášejí populární rozdělení věku na věk dospívající, dospělý a zešlý, kteréžto rozdělení však dalším tříděním stává se úplně konformním s tříděním věku, jak je má Burdach, začíná líčení dětství § devátým:

Hynův	§ 9.	odstavec	1.	sebrán	z Burdacha	str. 533, 534, 541, 539, 540.
»	§ 9.	»	2.	»	»	» 541.
»	§ 10.	»	1.	»	»	» 542, 543, 544, 545.
»	§ 10.	»	2., 3., 4.	»	»	» 547.
»	§ 10.	»	5.	»		» 548.
»	§ 10.	»	6.	»	»	» 549.
»	§ 10.	»	7.	»	»	» 551.
»	§ 10.	»	8.	»	»	» 550. n.
»	§ 11.	»	1.	»	»	» 551, 552.
»	§ 11.		2.	»	»	» 555.
»	§ 11.	»	3.	»	»	» 556 n.
»	§ 11.	»	4.	»	»	» 559.

[1]) Mimo to *snad* nebyly bez vlivu na tuto kapitolu i § 98.—100. kniny Friesovy (II. dílu), o podobném předmětě pojednávající.

Hynův § 11. odstavec 5. sebrán z Burdacha str. 560 n.
» § 11. » 6. až do konce sebrán jest z Burdachovy str. 562 n.
» § 12. jest přehledový odstavec.
» § 13. odstavec 1. čerpán z Burdachovy str. 566.
» § 13. » 2. » » » 567.
» § 13. » 3. » » » 568.
» § 14. » 1. » » » 569 n.
» § 14. » 2. » » » 571.
» § 15. » » » 574, 576 n.
» § 16. » » » 584.
» § 17. odstavec 1. » » » 584, 585.
» § 17. » 2. » » » 585 n.
» § 18. » 1. » » » 587.
» § 18. » 2. » » » 588—591.
» § 18. » 3. » » » 592, 593.
» § 19. jest schematický »přehled věku člověčího«.

Zkoumáme-li, odkud vyplynula 3. kapitola, »Spaní«, na první pohled se zdá, jakoby Hyna sám nám naznačoval pramen. Kapitola ta uvedena jest § 20., v němž o psychologické podstatě a definici spánku Hyna uvažuje a přidává se k výměru prý *Lichtenfelsovu*, takže by se mohlo zdáti, že celou tuto partii podle Lichtenfelsova spisu vzdělal. A zatím část ta jest složena z největší části podle *Schulzeho* (často zcela doslovně), jehož nikde necituje (ani pouhým jménem) a citát z Lichtenfelsa jest tak zastrčen, že v díle uvedeném a tolikrát od Hyny užitém, jsem ho marně hledal. Že však bylo to vskutku Lichtenfelsovo mínění, co tu Hyna uvádí, na doklad toho mohu uvésti výroky ze dvou jiných spisů Lichtenfelsových, z nichž první Hyna znáti mohl, poněvadž dávno před Duešeslovím jeho vyšel, kdežto druhý arci jest pozdější, ale patrně v něm tiskem uveřejnil Lichtenfels, co v přednáškách svých universitních (a snad tedy již v Praze) hlásal. Na srovnanou položím oba texty zase vedle sebe.

Hyna § 20.:

Co spaní w ohledu duševném jest, nedáť se tak snadno pochopiti, aniž wýměru toho zřejmě a wýslowně uwádějí mudrci. Následujemeť tu wýměru páně Lichtenfelsowa, jenž dí: »Co spaní w ohledu duševném jest, to z porownání spaní se bděním, s omdlením a se smrtí, nejlépe určiti by se mohlo. Rozeznáwá se totiž spaní ode bdění úplnau nečinností smyslůw, nejwíce zraku, čichu a chuti, méně sluchu a

Lichtenfels

v *Grundlinien der philosophischen Propädeutik* II. odd. (Vídeň 1834) str. 74: ». . . . während des Schlafes d. h. während eines Zustandes, welcher sich vom Tode und der Ohnmacht durch den ungehemmten Lebensprocess, vom Wachen durch die gehemmte Thätigkeit der Sinneswerkzeuge und die Unfähigkeit willkürlicher Bewegung unterscheidet.« Srv. i jeho *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie* (Vídeň

hmatu, napotom neschopností k libowolnému sebau pohybowání. I zajisté nacházejí se smyslowé té doby w odpočíwání, aniž člowěku možno dle líbosti we swaly působiti. Porownajíce pak spaní s omdlením a se smrtí zhledáme, že we spaní úkon žiwotný (Lebensprozess) nepřestáwá, nebo spíce dýcháme, žalúdek přijaté pokrmy zažíwá, krew jak obyčejně obíhá atd. »Spaní jest nečinnost smyslůw spojená s neschopností k libowolnému sebau pohybowání bez obmezení úkonu žiwotného.«

1850) str. 75: »Der Schlaf aber ist ein physischer Zustand, welcher sich vom Wachen durch die Unthätigkeit des Sinnes, von der Ohnmacht und dem Tode durch den ungehemmten Lebensprozess unterscheidet.«

Další §§ naznačíme způsobem, jako před tím jsme učinili:

Hynův	§ 21.	=	Schulzův § 159.
»	§ 22.	=	» §§ 160. (konec) a 162. (i příklad se Schimaidzigem přejat!)
»	§ 23.	=	» § 158.
»	§ 24.	=	» § 161. (a ∼ § 163., str. 280 n.).
»	§ 25.	∼	» § 163. začátek a ∼ Fries II., str. 55.
»	§ 26.	∼	» § 163., str. 282.
»	§ 27.	∼	Fries II., str. 54 (začátek).
»	§ 28., 1. odstav.	=	Fries II., str. 54 (konec).
»	§ 28., 2.	=	Schulze § 163. str. 283.
»	§ 28., 3.	∼	Fries II., str. 56.
»	§ 28., 4.	=	Fries II., str. 57 n.
»	§ 29.	=	Schulze § 164.
»	§ 30.	=	» § 166 (str. 290—295).
»	§ 31., 1. odstav.	=	» § 167. (str. 298—301).
»	§ 31. ostatní odstavce snad podle autopsie Hynovy vypravovány.		
»	§ 35.	∼	Schulze § 170., str. 309—311, 317 n.

K tomu jest dodati ještě dvě poznámky. *Předně* snad jest třeba doložiti, že Hyna vskutku čerpal také z Friesovy uvedené knihy, poněvadž určitého dokladu posud jsme neuvedli, jakož i charakterisovati několika aspoň slovy nauku psychologickou Friesovu.

O filosofickém učení *Jakuba Bedřicha Friesa* (1773—1843)[1] není třeba pro naše účely nějak se šířiti; postačí, když je stručně charakterisujeme jakožto spojení nauky Kantovy, Jacobiho, a (právě v základech psychologických) také učení Plattnerova. Fries nepřidržel se žádného z těchto

[1] Více o Friesovi (mimo známé dějiny filosofie) viz u *Kuno Fischera*, Die beiden Kantischen Schulen in Jena, Akademische Reden. Stuttgart 1862.

myslitelů výlučněji, nýbrž eklekticky z nich vytvořil si »soustavu« svou, v níž však nejcharakterističtější učení, učení o nadsmyslnu přístupném člověku skrze (morální) víru, ukazuje zřetelně vliv Jacobiho tak právě, jako druhé charakteristické učení o citu esthetickém a náboženském jakožto »předtuše« prozrazuje vliv Kantovy Kritiky soudnosti a vedlé ní opět učení Jacobiho o »citu« jakožto pravém, »bezprostředním« poznání člověka.

V uvedené »učebnici psychické anthropologie«, taktéž vydatně knihy Schulzovy použivší, Fries snažil se ukázati základ veškeré své filosofie, a to, co pokládá především za originální stránky své knihy, jest dvojí: jednak prý usiloval o to, aby na místo obvyklých v psychologii výkladů jmenných podal vesměs výklady věcné, a pak pokusil se o novou theorii duševního žití tím, že stanovil rozdíl v »základních vlohách našeho ducha« jakožto poznání (Erkenntniss), cit (Gemüth) a konavost (Thatkraft) a s tímto trojdělením pak spojil tři stupně ve vývoji ducha (drei Bildungsstufen unseres Geistes), totiž smysl (Sinn), návyk (Gewohnheit) a rozum (Verstand). Rozum jest mohutnost reflexe, mohutnost zřetelnosti v poznání čili krátce mohutnost posuzování věcí podle určitých předem daných pojmů. Avšak mohutnosti ducha nelze klasifikovati jako snad rostliny nebo zvířata; neboť neexistují prý vedlé sebe, jako rostliny nebo živočichové, nýbrž jsou prý »v sobě«, »spojeny jsouce v jistý stupeň činnosti životní«. Základní rozlišení našich mohutností duševních jest v poznávavost, cit a konavost, avšak každý projev života člověkova obsahuje vzbuzené tyto mohutnosti všecky pospolu zároveň (Jede Lebensäusserung des Menschen enthält die Anregung aller dieser Vermögen mit einander verbunden). Jest naprosto nemožno podřaditi těmto nejobecnějším pojmům, poznávavosti, citu a konavosti, nějaké pojmy specialnější, které by se tak vylučovaly, že by na př. druhy mohutnosti představovací či poznávací mohly býti odloučeny od žití citového nebo volního (»výkonného« dle terminu Hynova).

Celé dílo své rozvrhl si Fries na dva díly; prvního theoretického, v němž hlavním nervem jest poměr rozumu (či sebevlády) k »dolnímu běhu myšlénkovému« (t. j. k prosté reprodukci představ), Hyna nikde, co vidím, intensivněji nepoužil; za to druhý díl Friesovy učebnice psychické anthropologie již vnějškem leččíms upomíná na Hynův druhý díl. Rozdělen jest na př. v tyto kapitoly: o emocích, o spánku a bdění, o zdraví a chorobě (tu také: o somnambulismu, o zvířecím magnetismu atp.), o duševních chorobách (rozsáhlá kapitola), o stupních ve vývoji ducha (tu také o dětství, jinošství a stáří) a rozdílech mezi lidmi. Jestliže již toto rozdělení v nejedné věci se shoduje s disposicí II. dílu Hynova, lze snadno dokázati, že Hyna odtud opravdu překládal. Volím za doklad jen Hynův § 28. a Friesova dílu II., str. 57 nn., ostatní ponechávám čtenáři na přesvědčenou.

Hyna v § 28.:	Fries II, str. 57 n.:
4. Znamenitý wýjew we spaní jestiť tak nazwaná můra noční. Sen	*Das Alpdrücken* ist eine bestimmte Art krankhafter Träume, welche durch

majíce w jiných obyčejně místech býti se domníwáme. Tu wšak spící dobře wí, že we swém loži jest. I widí we snách postawu hrůzy plnau, ana wzdy wíc a wíce k němu se blíží, naň padá, chtíc jej udusiti. W tom okamžení procitne, a postawa zmizí. Lidé sprostí připisují staw tento zlému duchu anebo kauzlům. Jestiť to wšak nemoc tělesná, swírání a dušení od krwe pochodící, zwláště ležíli nemocný na znak. Jak mile swírání a dušení přestane, procitne můrau dušený, znamená prudké tepání srdce, úzkost a slabost, někdy zde onde zamodralá místa po těle, wáznutím krwe powstalá, což pak z newědomosti můře přičítá.

Brustbeklemmungen veranlasst wird, besonders wenn der davon befallene auf dem Rücken liegend schläft. Wir finden uns sonst im Traum selten in unsern wirklichen Ortsverhältnissen. Hier aber findet sich der Träumende in seinem Bette liegend, sieht eine grausenerregende Gestalt ihm nahen, diese wirft sich über ihn und scheint ihn ersticken zu wollen, so dass er in immer steigender Angst beklemmt liegt, ohne sich regen zu können. In dem Augenblick aber, wo er meint ersticken zu müssen, erwacht er; die Beklemmung ist gehoben und die Erscheinung verschwunden. Oft bleibt aber Herzklopfen, Angst und Mattigkeit zurück, manchmal sogar hier und da blaue Flecke am Körper, welche von der Stockung des Blutes entstehen.

Druhá poznámka se týče některých odstavců o »magnetickém spánku« (§§ 32.—34. a příklady na str. 274 [o Rudolphim] a 292 n. (děvče Heineckenem pozorované). Odstavce tyto nepocházejí ani ze Schulzeho ani z Friesa; ze Schulzovy knihy leda by bylo lze uvésti pro § 33, str. 286 n. [odstavec *b)*] shodnou poněkud stránku 308 a 314. Avšak Schulze i Fries pracovali na základě spisu *Stieglitzova* (Über den thierischen Magnetismus. V Hannoveru 1814), jejž také i citují; dosti možná tudíž, že Hyna použil tohoto vlastního originálu a odtud, že přejaty jsou některé věci, které ani v Schulzovi ani ve Friesovi nenalézáme. Domněnky této nemohu, nesehnav spisu Stieglitzova, dokázati; nicméně některé výňatky ze spisu toho a poměr jich k textu Hynovu činí ji dosti pravděpodobnou.

Čtvrtý oddíl, o neduzích duševních (§ 36.—62.), rozdělen jest podle tří mohutností duševních ve výklad o chorobách představivosti, citelnosti a snaživosti a sepsán jest zase ve veliké závislosti především na *Friesově* knize, vedle toho i *Schulzově*. Disposice celého oddílu právě připomenutá pochází ze Schulzeho (srv. § 279., 290 a 293.) a také úvodní §§ jsou podle něho především spracovány; v dalším však více z Friesa jest bráno. V podrobnostech má se věc takto: Hynův § 37 = Schulze § 275 n. a to takto:

1 *a)* odstavec Hynova § = Schulzova § 275 str. 625.
b) » » = » » » 626, 2.
c) » » = » » » 626, 4.
d) *e)* » » = » » » 627, 5.

f) » » = » » » 626, 3.[1])
g) » » = » » » 627, 6.
2 *a*) » » = Fries II., str. 100.
b) » » = Schulzova § 276 str. 628, 1.
c) » » = » » » 629, 3.
d) » » ~ » » » 628, 2.
e) » » = » » » 629, 5 *b*).

Další paragrafy jeví se následujícím způsobem:

Hynův § 38., 1.—4. odstavec = Fries II, § 108, str. 104—106.
» § 38., 4. a 5. » ~ Schulze § 276.
» § 38., poslední » = Schulze § 278 (konec).
» § 39., = Fries II, str. 108.
» § 40., 1. a 2. odst. = Schulze § 134 str. 221.
» § 40, 3. odst. ~ Fries II, § 111. (začátek).
» § 40., 4. » = Fries II, § 110. (poslední věta však vzata ze Schulzova § 134. str. 220 pozn.)
» » 41. = z Friesova § 107. str. 103 a z § 111., str. 112. a Schulzův § 134. str. 220.
» § 42. = Fries § 106., str. 98.
» § 43. = Schulze § 286.
» § 44. = Fries II, § 118. str. 130 (o onom kupeckém mládenci), § 115., str. 120 n. (o Browneovi).
» § 44. poslední odstavec = Fries II, § 113. str. 117.
» § 44. poznámka ~ Fries II., § 115. str. 124.
» § 45. *a*) = Schulze § 288 + Fries II, § 115., str. 120.
» § 45. *b*) ~ » § 286.
» § 45. *c*) = » § 289. + Fries II, § 118, str. 131.
» § 45. *d*) = Fries II, § 118. str. 133 + § 115. str. 122 (o P. Jurienovi).
» § 45. *e*) Hynovo.
» § 45. *f*) = Fries II, § 118, str. 133.
» § 45. *g*) ~ Schulze § 286.
» § 45. *i*) = Fries II, str. 133 *b*).

---

[1]) Někdy smyslu slov Hynových pro podivnou, nejasnou jejich leckdy stilisaci teprve dle originálu lze náležitě rozuměti, jako právě na tomto místě; srv.:

f) Třebať, aby přewrácenost ducha za delší nebo kratší dobu potrwala, t. j. budiž jaksi stálá, pokud obyčejný způsob zdrawí se nenawrátí.

Dieser Drang zu Unnatürlichkeiten im Erkennen, Fühlen und Begehren ist drittens *entweder* anhaltend und mit wenigen nur kurze Zeit eintretenden Nachlassungen (Remissionen) fortdauernd, *oder* zu gewissen Zeiten und auf besondere Veranlassungen immer wiederkehrend, bis die Krankheit gehoben ist.

Tím probrali jsme paragrafy o chorobné představivosti; partie o »churavé citelnosti« (§ 46.—52.) spracována jest, tuším, podle schematu *Kiesewetterova* (J. G. K. Kiesewetter, Erfahrungsseelenlehre, Berl. 1814, str. 365 n.), ale v provedení leccos pochází snad z nějaké tehdejší psychiatrické knihy (na př. J. Ch. *Hoffbauera*: Untersuchungen über die Krankheiten der Seele, 3 svazky), nicméně zase — mimo úvodní § 46. a přechodní § 48. 49. — hlavní prameny jsou tytéž, totiž:

Hynův § 47. ∾ Schulze § 178.
» 50. = » § 292.
» 51. = » § 291. (na str. 317 poznámka jest ze str. 665 vzatá).
» 52. ∾ Fries II, § 122. str. 148 + Schulze § 285 str. 648.

Poslední část, o churavé snaživosti, (mimo § 53 n., které jsou úvodní a § 56., jenž jest jen přechodem, a pocházejí od Hyny) přejata jest skoro celá z knihy Schulzovy:

Hynův § 55. = Schulzův § 296 + § 295.
» § 57. = » § 297, str. 665—667.
» § 58. = » § 298.
» § 59. = » § 300.
» § 60. = » § 277, str. 630 1. odd.
» § 61. = » § 277 str. 630 nn.
» § 62. str. 328—331 ε) = Schulzův § 304.
» § 62. ζ) = Fries II, § 124., str. 153.
» § 62. η) = Schulze § 304. odstavec V.
» § 62. ϑ) = » § 306.
» § 62 poslední odst. = Schulze § 305.

Následující oddíl, pátý, letoře věnovaný, jest také svrchovaně nesamostatný, ale tu zase (vedlé Schulzeho) vrátil se Hyna k výkladům Lichtenfelsovým. Právě pro velikou závislost lze poměr tu naznačiti jednoduše:

Hynův § 63. = Schulzův § 247.[1])
» § 64. 1. odst. = Schulzův § 248.
» § 62. 2. odst. a § 65. = Lichtenfelsův § 12.
» » 66. = Lichtenfels § 12. a zvl. pozn.
§ 67. ∾ Schulze § 248. a Fries II, str. 203.

Šestý oddíl obírá se *řečí*. Ačkoli tento předmět z pramenů Hynových zvláště důkladně spracoval Lichtenfels, přece Hyna z něho tu nečerpal (anebo aspoň velmi málo) a pramenem si tu zvolil spis Schulzův. Avšak

[1]) Odstavec ten začíná: Nižádný snad předmět v dušezpytu nezakusil takové *omluvy*, jaké letora = Über Keines von den Dingen, welche auf Gemüth Einfluss haben, ... *ist so viel geschrieben worden* ...

bližší vystižení, kterak ze Schulzovy Anthropologie v této kapitole čerpal Hyna, úmyslně odkládáme na dobu pozdější, poněvadž, jak uvidíme, jest právě tato kapitola co do pramene zvláštní úchylkou od obvyklé předlohy Hynovy.

Poslední oddíl dílu II., nadepsaný »Okolnosti jiné«, uvažuje o rozdílech v psychickém žití podle pohlaví, podle jistých abnormit, podle vlivu podnebí, způsobu života, vychování, institucí státních i náboženství; v něm Hyna reprodukuje zase zvláště Friesovy výklady (obyčejně doslovně), vedlé nich pak i Schulzovy (ty často volněji a kratčeji). Po úvodním § 74. jest složen

§ 75. 1. odst. = Fries II, § 135. str. 189 n.
§ 75. 2. » = Schulze § 246. str. 507.
§ 75. 3. a 4. odst. = Schulze § 246. str. 508 (a 514).
§ 75. 5. odst. = Fries § 135. str. 190 n.
§ 75. 6. » = Schulze § 246., str. 515.
§ 75. poslední odst. = Schulze § 246. str. 509.
§ 76. = Fries II, § 133.
§ 77. = » II, § 99.
§ 78. = Schulze § 250. (zkrácený).
§ 79. = » § 251. (»).
§ 80. = » § 252. (»).
§ 81. = » § 253. (velice krátce).
§ 82. = § 254. (» »).

* * *

Ukončili jsme analysu pramenů díla Hynova, shrňme její výsledky. Oč nám konec konců při analyse té šlo, pověděli jsme již: rádi bychom takovýmto rozborem poznali, kteří to filosofové a psychologové (arci němečtí) u nás tehdá byli známi a specialně měli na Hynu při skládání »Dušesloví« hlavní vliv. Dokázali jsme, že hlavní tyto prameny možno zjistiti ne snad jen pravděpodobně, nýbrž zcela určitě i ukázati, ve kterých částech díla Hynova kterých odstavců oněch děl jest užito.

Tím také dána implicite již odpověď k otázce, je-li kniha Hynova plagiát čili nic. Výtky na př. Čuprovy vrcholí fakticky v důkazu (třebas to výslovně tak neformuloval), že Hynův spis jest plagiát in optima forma, poněvadž prý tváří se spisem původním a zatím Čupr dovedl uvésti aspoň 2 prameny, z nichž čerpáno v Hynově díle způsobem až příliš doslovným. Avšak ani teď, kdy nalezli jsme ostatní prameny spisu toho, o nichž Čupr a jiní neměli ani tušení, nemůžeme Hynovu knihu odsouditi prostě jako plagiát. Vždyť Hyna cituje aspoň některé prameny (ač nepřesně a často podivně) a pak svědectví Jungmannovo nám zaručuje, že v nevytištěné

a dnes pro nás ztracené předmluvě Hyna prameny své vyjmenoval; jediné, co ve příčině otázky plagiátu dnes nevíme, jest, jak asi poměr svůj k pramenům oněm v předmluvě té Hyna označil.

Nezdá se tedy, že by bylo možno říci o knize Hynově »plagiát«, za to však možno krátce a plným právem označiti ji za naprostou kompilaci, možno říci, že kniha ta jest kontaminována z 5—6 pramenů a vlastního auktorova majetku duševního že v ní jest pramálo. Nehledíme-li k jednotlivostem a několika málo, ostatně bezvýznamným paragrafům, jež podle vší pravděpodobnosti jsou majetek Hynův (především jsou to paragrafy úvodní, přechodní a přehledové a pod.), nezbude nám leč uznat, že vlastní práce Hynova záležela téměř jen ve spojování, kontaminování rozličných partií rozličných děl. Jest to, pravda, vlastního velmi málo, avšak díváme-li se na věc se stanoviska historického, nebudeme podceňovati ani této práce, ani této kompilace.

Ovšem při způsobu práce takovém nebylo by divu, kdyby nevzniklo dílo jednolité, ucelené, nýbrž obsahující odpory, nesrovnalosti a pod. Vskutku také Čupr velmi ostře takovouto vadu mu přičítá a tvrdí (na uv. m. str. 657 n.); »Hlavní ale vada ráznosti se příčící jest, že spis z rozličných zřídel vážen, jedním duchem není proniklý, ale co budova z holých prken, zde a onde odtrhnutých, sestavená, bez spojení a plna skulin, rozpadnutím hrozí«. Avšak výrok ten jest příliš příkrý a Hynu sluší do veliké míry proti němu vzíti v ochranu. Nelze popříti ovšem, — a ukážeme to ještě později v jednotlivostech — že v skutku některé odpory a mezery v díle se vyskytují; ale jednak nejsou to odpory přece velikého významu a pak takovéto odpory by se byly vyskytly u spisovatele rázu Hynova zajisté i tehdá, kdyby nebyl prostě synkreticky bral z několika děl svoj látku. Nehledíme-li však k několika málo těmto a poměrně přece jen nedůležitým jednotlivostem, nemůžeme popříti, že dílo Hynovo prodchnuto jest celkem jednotným názorem filosofickým, že spracováno jest v duchu filosofie Jacobiho.

A v té věci prameny, jichž Hyna užíval, nejen nebyly na závadu, nýbrž spíše ještě tak voleny, že navzájem onu jednotnost základního názoru podporovaly. Neboť to, že užil *Kruga* v stati oné logické, nepadalo by mnoho na váhu. Vždyť tato partie jest neorganicky vložena do celého díla a nezáleží tedy na tom, podlé koho jest pracována. Ale ani této věci není třeba se dovolávati; vždyť Krug není tak příliš vzdálen od Jacobiho, jak by se snad na první pohled zdálo, nýbrž jak mu to bylo již vytčeno recensentem a jak v podstatě Krug sám to připustil, vedlé jiných filosofů také Jacobi na něho měl vliv. Podobně jiný pramen Hynův, *Burdachovu* knihu, bychom mohli prostě odbýti tím, že Hyna ji použil teprve ve druhém dílu (ve 2 kapitolách) a že kapitoly ty nemají nijakého významu pro celek, zejména nikoli pro abstraktní díl jeho psychologie. Ale i kdybychom nechtěli význam Burdacha pro Hynovo Dušesloví takto omeziti, nevznikl by užitím jeho spor s Jacobiovským rázem knihy našeho auktora; neboť

Burdach, jak již naznačeno, řadí se sice k stoupencům Schellingovým, ale není stoupencem Schellingovy filosofie naprostým, nýbrž, jak při vědomostech jeho lékařských bylo přirozeno, mírní výstřelky filosofování Schellingova jakýmsi přirozeným, »zdravým« »empirismem.« Nicméně ani takto jako filosof nebyl tak příliš vzdálen nebo snad dokonce odpůrcem Jacobiho.

Jediný, kdo byl v příkré protivě proti učení Jacobiho, byl by z pramenů Hynových *Herbart*, resp. ony Exnerovy přednášky o psychologii, sepsané v duchu Herbartovské filosofie.[1]) Ale tu právě Hyna pravidelně staví se proti Herbartovskému učení, polemisuje (arci často velice naivně i matně) proti »nejnovějším libomudrcům« (t. j. Herbartovcům) a tedy neopouští stanoviska Jacobiovské filosofie. Ovšem jest pravda (jak ještě určitěji vyložíme), že *sem tam* aspoň fakticky přijal učení nebo stanovisko Herbartovské a v tom tedy dopustil se nedůslednosti. Ale přece jest těchto nedůsledností poměrně málo a pak týkají se pravidelně jednotlivostí. (Jediná výminka tu jest přijetí Herbartovského výkladu o zabavování a vybavování představ, tvoření řad atd.; ale ani tu neoddal se cele stanovisku Herbartovskému.)

Takž tedy zbývají jen ještě Fries, Schulze a Lichtenfels. Mohli bychom se při nich spokojiti prostým konstatováním, že v psychologii Lichtenfels i Fries jsou závislí na Schulzově uvedené knize a že to také (citáty) přiznávají. Ale mimo toto faktum máme pro svůj účel k připomenutí ještě jiné věci. *Fries*, jak podotčeno již, ve své filosofii vycházel sice z Kantovy nauky, ale snažil se ji spojiti s učením Jacobiho, hlásaje, že smyslno jest předmětem našeho vědění, nadsmyslno pak předmětem naší rozumové víry (Vernunftglaube), konečně projevování se nadsmyslna ve smyslnu že jest předmětem tuchy (Ahndung). Uvidíme, že právě tuto jeho podstatnou stránku filosofie, nauku o nadsmyslném a postihování nadsmyslna ve smyslnu pomocí tušení či předtuchy, Hyna přijal do svého »Dušesloví« a tím opět přijal živel Jacobiovský z filosofie Friesovy. Hyna užívá Friesa jako doplňujícího pramene k Schulzovi a to zvláště v kapitole o chorobách duševních a v partii o spánku. A o *Schulzovi*, tomto hlavním pramenu Hynově (vedle Lichtenfelsa), jsme již svrchu podotkli, že čím dále, tím více klonil se k Jacobimu i positivně, kdežto z počátku jej spojoval s ním jen negativní odpor ke Kantově Kritice. A tak zbývá nám zmíniti se posléze o *Lichtenfelsovi.*

Dosud jsme podrobněji o tomto filosofu se nezmínili. A vskutku dnes opravdu málo jen víme, skoro jen to, co vyčísti můžeme z jeho spisů.[2]) Naproti tomu o rodu jeho jest dosti známo. Lichtenfels po-

[1]) Snad není nevhodno upozorniti, že i Exner původně přidržoval se filosofie Jacobiho, jako Lichtenfels, Weiller a Salat; ovšem poznav učení Herbartovo, nejen od Jacobiovské filosofie upustil, ale i později ji kritisoval (ve »Wiener Jahrbücher der Litteratur« 1841).

[2]) V slovnících německých naučných, biografických nečiní se o *našem* Lichtenfelsovi zmínky; také filosofické slovníky (Noackův, Franckův) ho neznají. Wurzbachův

cházel z tyrolské rodiny Peindtnerů (sic!), která r. 1609 arcivévodou Maxmiliánem byla povýšena do stavu šlechtického. R. 1630 vystěhoval se Kristian Peithner z Tyrol a přestěhoval se prý do Božího Daru v Čechách. Z této větve pocházel dvorní rada *Jan Thaddaeus Antonín v. Peithner* († 1792), kterému za zásluhy jeho — jest to známý reorganisator českého hutnictví — r. 1780 uděleno bylo rytířství s přídomkem *v. Lichtenfels*. Jeho syn byl dv. rada Thaddaeus Peithner v. Lichtenfels (1764—1829) a syn tohoto státník a právník Excell. Thaddaeus Peithner svob. pán v. Lichtenfels (1798—1877).[1] Příbuzný jeho (bratranec?) jest náš *Johann Peithner ryt. v. Lichtenfels*, jenž nejprve vlivem svého učitele, filosofa Rembolda, stal se adjunktem filosofie na universitě Vídeňské, načež stal se ř. professorem filosofie na lyceu v Inšpruku, odkud r. 1826 dostal se na universitu naši za řádného professora. Seznamy universitních přednášek poskytují nám tato data:

R. 1822 přednášel filosofii (a to na základě kompendia Likawetzova) Vojtěch *Schwippel*.

Od r. 1823—1826 přednášel filosofii u nás Antonín *Spirk*;

od r. 1827—1831 přednášel pak Joh. Peithner Edler (sic!) v. Lichtenfels, načež od r. 1832—1846 působil tu Dr. František Exner, jenž však již r. 1847 supplován byl Drem Augustinem Smetanou, od r. pak 1849 (zimního semestru) byl vystřídán (byv mezitím trvale, jak známo, povolán do ministerstva) Ignácem Hanušem, dotud professorem theoretické filosofie a morálky fakulty Olomoucké. (Hanuš tu učil, přednášeje česky a německy, až do letního sem. 1852, kdy stal se bibliothékářem.) Vedle Hanuše (a Smetany) byl po odchodu Exnerově ustanoven ještě »adjunkt« Josef Nahlowsky. Konečně česky filosofii přednášel již od r. 1849 »mimořádný docent logiky, hodegetiky a vědecké encyklopaedie«, Dr. František Čupr.

Nežli přišel do Prahy, Lichtenfels vydal již spis, o němž tolikrát jsme byli nuceni se zmíniti, »Nástin psychologie jakožto úvod do filosofie« (v Inšpruku 1824), »spis dosti obšírný a mezi všemi jeho spisy pozdějšími, jak praví Hanuš, nejbujarejší a nejméně skolastický.« V Praze ne-

známý »Biographisches Lexicon d. Kaiserthums Österreich« má jen stručnou noticku, a o působení jeho na pražské universitě neví. V Tomkových záslužných dějinách našeho vysokého učení při stručnosti díla arci nemohlo býti o Lichtenfelsovi zvláště jednáno. Pamětní spis university německé u příležitosti císařského jubilea (Die deutsche Karls-Ferdinands-Universität in Prag unter der Regierung seiner Majestät des Kaisers Franz Joseph I. V Praze 1899) mohl spíše v historickém nástinu o filosofii také o tomto professoru aspoň krátce něco poznamenati, ale není tu ani slůvka. Stručná zpráva o něm podána od *Ign. Hanuše* v Riegerově Naučném slovníku (s. v. Peithner!) a podle ní napsán článek *Peithner 2.)* v *Ottově Slovníku Naučném XIX.* str. 405.; ostatní pak vyhledali jsme ze seznamu přednášek, v letech 1822 nn. na naší universitě konaných, a čerpali ze spisů Lichtenfelsa sama.

[1]) Viz Allg. deutsche Biographie XVIII., 542 nn. a Wurzbach XV., 82 nn.

vydal nijakých spisů; všecky pozdější knihy jeho [1]) vyšly ve Vídni a za Vídeňského působení. R. 1831 totiž byl jmenován na universitu Vídeňskou a působil tu do pozdního stáří, odebrav se teprv r. 1861 na odpočinek.[2]) Po odchodu jeho do Vídně vliv na české posluchače, jenž ostatně aspoň podle svědectví Hanušova ani za doby působení v Praze nebyl velký,[3]) ovšem přestal úplně, a na místo jeho učení uplatňoval se čím dále tím více vliv Herbartismu.

Zdali Hyna při svých theologických studiích nalezl času a příležitosti, aby Lichtenfelsa poslouchal, nevíme; ale nebylo by to arci nemožno.[4]) Ale to jest jisto, že skládaje své »Duševloví« vyvolil si Lichtenfelsa za vůdce a za pramen (vedle Schulzeho) hlavní. A Lichtenfels nejen již za své adjunktury ve Vídni, ale hlavně v pozdějších svých spisech přihlásil se v kruh filosofů tehdejších, jako byli Köppen, v. Weiller, Salat a j., kteří s jistými modifikacemi vesměs se přidružili k učení Jacobiho. Nad to Lichtenfels nejen obsahem a rázem své psychologie a filosofie, ale i vlastním přiznáním hlásí se jako stoupenec Jacobiho.

A tak můžeme úhrnem říci, že všecky prameny, jichž Hyna (positivně) užíval, více méně určitě kloní se k filosofické soustavě Jacobiho, a že *v Hynově »Dušesloví zkušebném« jeví se zřejmě vliv filosofie a školy Jacobiho.*[5])

---

[1]) Ostatní díla Lichtenfelsova jsou: *Grundlinien der philosophischen Propaedeutik* (ve dvou svazečkách: 1. Grundlinien der Logik. Vídeň 1833 a 2. Grundlinien der Psychologie. Vídeň 1834) *Auszug des Wissenswürdigsten aus der Geschichte der Philosophie* (Vídeň 1836). *Lehrbuch der Logik* (Vídeň 1842). *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie.* Allgemeine Einleitung. Psychologie. Logik. (Vídeň 1850. 5 vyd. 1863.) *Lehrbuch der allgemeinen Metaphysik und der Metaphysik der Religion.* (Vídeň 1845.) Hanuš vypravuje o něm, že smutný osud, který stihl učitele jeho Rembolda pro několik svobodomyslnějších vět o positivním náboženství, působil na Lichtenfelsa tak, že, ačkoli v náboženských otázkách stál na stanovisku rationalistickém, filosofie náboženství a filosofie morální se úmyslně po celý život nedotekl. (Posledně uvedený spis jeho neobsahuje nějaký výklad o filosofickém, rationalistickém nazírání na náboženství, nýbrž jen výklady, jak o náboženství v okruhu filosofie Jacobiho, resp. Salatovy byly obvykly.)

[2]) Lichtenfels zemřel 2. září 1866 v Kronstadtě ve věku 73 let. (Srv. Litterarisches Centralblatt 1866 čís. 40. sloupec 1054.)

[3]) Hanuš praví, že Lichtenfels svým posluchačům »nebyl ani milý ani nemilý, poněvadž nikdy blížeji k nim nesestupoval s přísností své professorské«. Zdá se, že Lichtenfelsa vůbec působení v Praze valně netěšilo a že uvítal příležitost, když mohl nastoupiti působnost na universitě vídeňské.

[4]) Ovšem byl by ho mohl poslouchati leda v posledním roce svých studií theologických, poněvadž Lichtenfels přišel na fakultu filosofickou r. 1827 a Hyna již r. 1828 byl vysvěcen.

[5]) Nemohu tudíž souhlasiti s míněním Čuprovým, že by Hynovo dílo bylo kompilace z *Herbarta* a Lichtenfelsa, a tím méně s míněním na př. prof. Durdíka, jenž *arci s reservou* rád by započítal Hynu mezi psychology klonící se ke směru Herbartovskému; pravítě (na uv. m. str. 324), že chce vyčísti »philosophische Schriften, welche bei allen vorkommenden Abweichungen im Allgemeinen doch *unter die Her-*

Nežli přejdeme k ocenění obsahu této psychologie, k analyse pramenů Hynových dodati jest jen dvě ještě věci, dvě odpovědi k specialním otázkám, které by se mohly naskytnouti.

První z nich týká se ještě Lichtenfelsa. Mohla by se ozvati otázka, zdali Hyna užíval vykládaje učení Lichtenfelsovo, *knihy*, kterou jsme se svrchu neustále dokládali, či snad spíše *přednášek* universitních tohoto professora. K tomu nebylo potřebí, aby byl právě sám ho poslouchal; když dovedl si zaopatřiti zápisky o přednáškách Exnerových, byl by dovedl také přednášky Lichtenfelsovy někde si sehnati. Tedy používal Hyna knihy Lichtenfelsovy či přednášek — anebo snad obého? Že měl před sebou Lichtenfelsovu *knihu*: »Grundriss der Psychologie als Einleitung in die Philosophie«, jest jisto. O tom nerozhodují snad shody slovní mezi odstavci Hynovými a uvedenými paragrafy Lichtenfelsa; neboť shody takové mohly by se i jinak vysvětliti. Do r. 1848 u nás byl každý docent filosofie přednášeti nucen na základě nějaké učebnice (a to schválené); [1]) Lichtenfels mohl tedy přednáškami svými jen opakovati resp. parafrasovati to, co vytiskl ve své učebnici, a shody mezi spisem Hynovým a jeho by bylo lze tedy také takto vyložiti.

Ale co dokazuje, že Hyna vskutku měl před sebou knihu Lichtenfelsovu, jest výslovný z ní citát (jediný to pořádnější citát u Hyny, ač ani ten není přesně označen) na str. 21. »Dušesloví« Hynova. Že však *kromě* knihy Lichtenfelsovy měl Hyna *také* asi jeho »expliky« universitní, jest svrchovaně pravděpodobno. Neboť předně, jak jsme viděli, v oddílu o spánku cituje jakousi definici Lichtenfelsovu, které v knize uvedené není, která však přece byla vskutku Lichtenfelsem vyslovena, poněvadž vyskytá se i v jiné knize jeho a dokonce i v knize, které Hyna r. 1844 nemohl znáti, poněvadž později teprve byla uveřejněna. Naznačili jsme již tehdá, že nejspíše Lichtenfels této definice užíval v přednáškách (a odtud ji Hyna tedy mohl znáti), a že teprve později své přednášky v nějaké formě ve spise: Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie« (Vídeň 1850) uveřejnil. Po druhé zcela podobně se má věc s poznámkou Hynovou (str. 2.) o rozdílu mezi *duší a duchem*. Také k tomu bychom marně hledali originál v »Grundriss

bartsche Richtung zusammengefasst werden können«, a hned po té počíná výčet Hynovým Dušeslovím. — *Dr. Krecar* zase soudil na vliv Wolffovsko-Kantovské filosofie, napsav: »Hyna učinil třetí přípravný krok ku pěstování české psychologie, krok nad oba první (totiž překladatele v letech 1826—1837 a spisovatele let 1838 - 1843) samostatnější. Předvedl v rouše českém psychologii celou a to psychologii svou. Podnět k tomu dán mu byl ovšem tehdejším duchem vlasteneckým, nikoliv duchem vědeckým: Hyna napsal svou psychologii na požádání českých vlastenců, kteří tehdáž kupili se kolem českého musea, nikoli z vlastní náklonnosti své k bádání psychologickému. Přidržel se směru tehdy u nás panujícího Wolfa a Kanta a postavil se na stanovisko dualistické« (str. 41). Pokud tu spisovatel ukazuje na vliv Wolffův a Kantův, bylo by výrok jeho modifikovati tak, že Hynovo Dušesloví jest ozvuk pokantovské filosofie, totiž směru Jacobiova.

[1]) Srv. Die deutsche Univ. in Prag str. 387.

der Psychologie« Lichtenfelsovu, ale máme shodné pojímání u Lichtenfelsa v jeho »Grundlinien der philosophischen Propädeutik« (a to v »Psychologii« § 2. 4. 6. a Logice § 5.). Po třetí a hlavně: právě ono místo, které dokazuje, že Hyna měl knihu Lichtenfelsovu po ruce, dokazuje, tuším, že mimo knihu i jeho přednášky měl. Na uv. str. 21. cituje totiž Hyna z Lichtenfelsova Grundrissu der Psychologie stránku 16. a to pro důkaz o 3 hlavních či základních mohutnostech duševních (proti Krugovi), ale dodává, že Lichtenfels »přece posledně od svého mínění ustoupil, dvě toliko původní mohutnosti duše zastávaje, představlivost totiž a snažlivost, citlivost pod onuno bera«. Tu jest jasno, že Hyna naráží na mínění, které není v »Nástinu psychologie« Lichtenfelsově a které patrně znal z přednášek jeho. Úhrnem tedy: Hyna užíval nejspíše obého: knihy Lichtenfelsovy jistě a nejspíše také i přednášek jeho.

Druhá takováto podrobnostní otázka jest, *které vydání knihy Schulzovy* měl Hyna při své práci po ruce. Schulzova »Psychická Anthropologie« vyšla 3krát: 1816, 1819 a 1826; kterékoli z těchto vydání mohl Hyna znáti a ho užívati. Třetí vydání mně bylo nedostupné a nemohu o něm souditi. Avšak všecky vzpomenuté svrchu shody zdají se ukazovati zřetelně k tomu, že Hyna pracoval *podlé 2. vydání* Schulzovy Anthropologie, a proto také svrchu všude jsme citovali podle tohoto vydání. Náhodou ve velké většině míst, jichž Hyna použil, vydání druhé se neliší od prvního, ale jsou přece některá místa, kde v druhém vydání Schulze text přepracoval, a tu srovnáním obou vydání vychází na jevo, že Hyna skládal své dílo podle druhého vydání. Tak na př. Hynova I. dílu § 27, 3. shoduje se úplně s § 75. 2. vyd., ale nikoli úplně s (příslušným) § 70. vydání prvého. Anebo téhož dílu § 133. shoduje se úplně s § 197. vyd. 2., ale nikoli s § 178. vyd. 1. (neboť v druhém vydání a u Hyny uvádí se mezi příčinami síly vášní také »živá fantasie«, ale tento moment není dotčen ve vydání prvním). Ještě více to patrno v díle II., v němž Schulzeho taktéž hojně jest užíváno. Tak § 31. shodný jest s § 167. vyd. 2., ale méně shodný s § 149. vyd. 1. (Schulze ve 2. vyd. partii o citu značně přepracoval); § 37. vůbec se neshoduje s § 257. vyd. 1. (Schulze jej úplně přepracoval), ale jest úplně ve shodě s § 275. vyd. 2.; § 43. Hynův jest shodný s § 286. vyd. 2., kdežto v prvním vydání jest zcela jiné znění (a vůbec část o duševních nemocech v 2. vyd. byla značně od Schulzeho změněna). V § 75. str. 350. jest citován Schulze a to lze doložiti dobře z 2. vyd. str. 509, nikoli ale z korrespondující str. 460 vydání 1. atd. Ze všech těchto parallel vychází na jevo, že Hyna pracoval na základě vydání 2. Schulzovy Anthropologie psychické.

A přece — ne výlučně. Nevíme, čím se to stalo, ale tolik lze aspoň dokázati, že Hyna znal *také* vydání první, a že dokonce (aspoň na jednom místě bezpečně) ho užil místo vydání druhého. *Kapitola o řeči*, o níž jsme svrchu odložili určení provenience na pozdější výklad, jest ne-li celá, aspoň částečně pracována podle vydání prvního. Kapitola ta obsahuje jen 6 para-

grafů; tři první věnovány jsou řeči (mluvě), tři poslední písmu a knihotisku. Dva nejposlednější, bezvýznamné a v té podobě, jak jsou napsány, do psychologie pramálo náležející, jsou snad majetek Hynův, resp. kdo ví, odkud vzaty (rozhodně nikoli ze známých nám pramenů). První však mají tento originál:

§ 68. ~ Schulzovu § 116. vydání 1. anebo § 129. vydání druhého.

§ 69. odstavec 1.—5. spíše ~ Schulzovu § 112. vydání 1. než § 125. vydání druhého.

§ 69. odstavec 6. 7. (dítky samy sobě ostavené — předměty označoval) pocházejí buď ze str. 173 vyd. 1. anebo ze str. 209 n. vyd. 2.

§ 69. odstavec 7. (Jinak ze zkušenosti — nad zvíře se povznáší) lze doložiti *jen* z vyd. 2. str. 199 n.

§ 69. konec spíše z § 126. vyd. 2. než § 113. vyd. 1.

§ 71. ~ Schulzův buď § 132. vyd. 2. aneb § 119 vyd. 1.

Avšak § 70., o vlastnostech, jaké má míti řeč, pochází jedině z § 118. vydání prvního, s nímž úplně se shoduje, kdežto v 2. vydání Schulze celou tuto úvahu vypustil a na místo její jen několik obecných výroků položil. Na důkaz čtenáři položím text Hynova paragrafu a slova ze Schulzova prvního vydání. (Vydání druhé uváděti by bylo zcela zbytečno, poněvadž zní odstavec příslušný § 131. zcela krátce a zcela jinak.)

Hyna II. díl § 70.
str. 343 n.

1. Wlastnosti, jakýmiž jedna každá řeč má býti nadaná, jsau: a) *Snadná wýslownost.* Této příčí se zwuky, kteréž nosem pronášeti třeba, jako n. p. u Francauzů se stáwá; tak též slowa příliš dlauhá, jako n. p. u mnoha diwoků, kdež desíti- i šestnáctislabyčná slowa slyšeti bývá. b) *Zrozumitelnost* na blízko i wzdál. Té na odpor jsau slowa ze mnoha sauhlásek složená, jako řecké: ἐάω, ἐάειν, jakých w dáli rozeznati zřetelně nelze. Tauto wlastností wyniká nad jiné řeč česká, ana wšudy mezi sauhlásky i sauzwučky klade, ba i nezřídka slow, ze sauzwuček jedno složených, užíwá n. p. brk, kteráž welmi ucha dojímají. c) *Libozwuk.* d) *Zásoba slow.* Názwy spřízněné (synonyma), skloňowání o malém welmi rozdílu jsau nedokonalosti řečí, jak

Schulze § 118.
str. 174—180 *vydání I.:*

Wenn eine Wortsprache den mancherley Zwecken . . . entsprechend seyn soll, so muss sie sehr verschiedene Vollkommenheiten besitzen, wovon die wichtigsten folgende ausmachen: I. *Leichte Aussprache* . . . Die Nasenlaute sind gegen die Natur der Sprache. Ein Hindernisz der leichten Aussprache ist auch die das Sprachwerkzeug so sehr ermüdende Länge der Wörter, welche den Sprachen der amerikanischen Wilden besonders eigen ist, deren Wörter oft noch aus mehr, als acht Sylben bestehen. II. *Vernehmlichkeit in der Nähe und Ferne* . . . Die unmittelbare Folge mehrerer Selbstlaute und Mitlaute in den Wörtern thut vorzüglich der Vernehmlichkeit Abbruch, indem sie schon in einiger Entfernung von dem Sprechenden nicht mehr von

n. p. německé Mensch, kdež pak sedmkráte po sobě přichází Menschen. e) *Prawidelnost* co nejwíc obecná. Weliký počet wýminek od prawidla obecného rowněž za nedokonalost se pokládej. f) *Důraz*, t. j. slowo dojímej bystře jak smyslu tak i obraznosti. Důrazností předčí jiné řeči čeština, n. p. slowo hrom. g) *Určitost názwů*, by totiž jedním slowem wíce představ neboli pojmů nebylo znamenáno, odkudž pochybnosti a omylowé w smyslu snadno wznikají. h) *Schopnost wětšího wždy wzdělání*, aby pokrokům w uměních a wědách byla přiměřena. Náleží sem zawěšowání sylab buď začátečních buď koncowých, odwozowání, skládání atd. W tomto ohledu má přednost řeč žiwá před řečí mrtwau, n. p. česká před latinskau.

einander unterschieden werden können. III. *Wohlklang* . . . IV. *Reichthum an Wörtern* . . . Dazu gehören aber nicht gleichdeutige Wörter (Synonyma) . . . V. *Eine durch Regelmäszigkeit beschränkte Mannigfaltigkeit der Bildung und Verbindung der Wörter* . . . Die bei jener Bildung und Verbindung vorkommenden Ausnahmen von den Sprachregeln sind immer eine Unvollkommenheit. VI. *Die Energie oder das Ausdrucksvolle der Sprache.* Dieses entspringt aus derjenigen Beschaffenheit der Wörter, vermöge welcher man dadurch im Stande ist, einen solchen Einfluss auf die Einbildungskraft des Anderen zu erhalten, dass er sich die bezeichnete Sache nach allen ihren besondern Eigenthümlichkeiten abbilde . . . VII. *Bestimmtheit der Bedeutung der Wörter.* Sobald nähmlich ein Wort zur Bezeichnung verschiedener Vorstellungen gebraucht werden kann, so ist auch Gefahr vorhanden, dass die Vorstellungen mit einander verwechselt werden . . . . VIII. *Bildsamkeit und Erweiterungsfähigkeit* . . . Durch die Erweiterungsfähigkeit entspricht aber eine Sprache allererst dem fortschreitenden Wachsthume menschlicher Erkenntnisse. Dazu gehört, dass die Sprache der Aufnahme neuer Wörter zur Bezeichnung neuer Begriffe fähig sei. Solche Wörter können theils vermittelst der Veränderung der in einer Sprache schon vorhandenen Wörter, in Ansehung einiger Sylben, um sie daduch zur Bezeichnung der neuen, in die Sphäre eines Begriffes gehörigen Vorstellungen geschickt zu machen, theils durch Zusammensetzungen jener Wörter, theils durch die Aufnahme der Wörter einer anderen Sprache gebildet werden . . .

Ačkoli tedy bezpečně lze jen toto jediné místo uvésti, přece ovšem nuceni jsme uznat, že *Hyna znal obě vydání knihy Schulzovy.* Ovšem v platnosti zůstává, že *druhého vydání užíval téměř veskrze,* kdežto výminečné užití prvního vydání v kapitole o řeči nesmí sice býti mlčením opominuto, ale přece valně na váhu nepadá.

III.

Rozbor věcný.

Dokončivše rozbor pramenů díla Hynova, přistupme k rozboru a ocenění věcnému tohoto spisu. Budeme rozebírati tedy obsah jeho sám o sobě a pokusíme se oceniti jej s hlediska filosofického, resp. psychologického; na konec několik slov i o stránce slovesné, především terminologické dodáme.

Již svrchu připomenuli jsme, že před celým Dušeslovím předchází úvod, jenž obsahuje výklad pojmu, předmětu, druhu a rozvržení psychologie. K definici duševědy empirické auktor postupuje tak, že si třídí veškeré vědy podle předmětu jich a tím dostává se k anthropologii (v širokém slova toho smyslu) a anthropologické nauky rozděluje si zase v tělosloví (somatologii) a dušesloví. Dušesloví má předmětem duši to jest princip všech časových činností člověka. Avšak o duši lze dvojím způsobem uvažovati, jednak a priori, jednak a posteriori a podle toho jest i psychologie jednak racionální (»důmyslná«), jednak empirická (»zkušebná«). Hyna prý chce obírati se jedině empirickým dušeslovím a proto blíže si je ještě určuje. Dušesloví zkušebné má předmětem činnosti duševní, pokud jsou dějem naší »svědomosti« (= vědomí). Avšak má-li býti dušesloví *vědou,* podle domnění Hynova nesmí přestati jen na *popisu,* nýbrž nutno, aby prý podalo i úplné (!) »*udání a vysvětlení*« zjevů psychických. Jestliže již tímto dodatkem značně překročil obor vlastní *empirické* psychologie, dalším výkladem toho, jak si myslí, že třeba opatřovati ono »vysvětlování« psychického dění, auktor ukazuje, že o dušesloví *v pravdě zkušebném* nemá nikterak náležitého ponětí. Vysvětliti psychické zjevy prý jest »ukázati, od jakých podmínek neboli (!) zákonů jsou duševní činnosti odvislé« a to lze prý provésti jedině — odvozením duševních činností z jejich »zásady« (principu, duše), jakož i odvozením činností složených z činností jednoduchých. Netřeba zajisté široce dokazovati, kterak tímto vymezením a »vysvětlením« práce psychologické spisovatel ukázal, že si myslí postup psychologie jako čistě deduktivní z jistých metafysických vět o »zásadě«

duše, a že pravého empirického dušesloví již v pojímání samém jest velice dalek.

Rozpor, který vzniká mezi oznámeným předsevzetím, jednati jen o empirickém dušesloví, a již mezi bližším vysvětlením methody jeho, pochopíme jedině, tuším, máme-li zření k tomu, co o pramenech, odkud úvod k Dušesloví jest brán, bylo vyloženo svrchu. Hyna měl tu dvě předlohy: jednu Herbartovskou, která usilovala vskutku o psychologii *empirickou* — pokud to arci v okruhu Herbartovské psychologie vůbec jest možno —, a druhou (Lichtenfelsovu) Jacobiovskou, která zřejmě považovala psychologii za vědu deduktivně z (metafysických) názorů o duši lidské odvoditelnou. Snaže se obé spojiti, byl nucen odchýliti se od Lichtenfelsa v předběžném označení cíle své knihy, avšak ve vysvětlení povahy a methody psychologie k němu se klidně vrátil ve věci i ve — slovech. Nejlépe i difference i potom ona nedůsledná shoda mezi ním a knihou Lichtenfelsovou vynikne, uvedu-li parallelně příslušné věty z obou textů:

Hyna § 3. n. str. 3 n.

Dušeslowí, o kterémž w tomto spisu pojednáno, jest toliko dušeslowí zkusitelné. § 4. Stanowí-li si dušeslowí zkusitelné za předmět swůj duši, bude wýměr jeho tento: *Dušeslowí zkusitelné jestiť učení o duši, o jejích totiž činnostech, pokud jsau dějem swědomosti.* Awšak dušeslowí má býti *wědau;* wěda *wůbec* jest saustawa poznatkůw t. j. takowé poznatkůw uspořádání, že jsau si wespolek podřaděny, a k sobě se mají, jako se mají důwodowé k swým následkům. Dlužnoť tedy, aby w dušeslowí zjewy dušeslowné, ježto na člowěku jest pozorowati, nejen byly popsány, nébrž také *z auplna udány a wyswětleny*, t. j. dlužno ukázati, od jakých podmínek neboliž *zákonů* dušewné činnosti člowěka jsou odwislé; dlužno, aby w taký *sestawenv* byly *pořádek*, w jakém se nalezají důwodové a jejich následky; dlužno, aby i o jejich *wlastnostech*, *rozdílnosti a dokonalosti*, bylo pojednáno. Wše to jediné odwozením dušewných činností z jich zásady jakož i odwozením

Lichtenfels § 4. str. 4 n.

Unser Gegenstand ist daher die psychische Anthropologie als (reale) Einleitung in die Philosophie selbst ... Nach dem Obigen ist Psychologie oder psychische Anthropologie: die Wissenschaft vom psychischen Menschen. Ein bestimmter, wenngleich noch blosz *etymologischer*[1]) Begriff derselben ergibt sich daher aus dem Begriffe der Wissenschaft überhaupt. Unter dieser versteht man ein geordnetes Ganzes von gewissen Wahrheiten, ein System von Erkenntnissen. Demnach darf sich auch die psychische Anthropologie nicht damit begnügen, die psychischen Phänomene am Menschen blosz aufzuzählen, sondern sie muss dieselben durch Gesetze begründen, und in dieser Begründung zusammenhängend und, so viel möglich, vollständig darstellen. Eine solche zusammenhängende und vollständige Begründung ist aber nur durch eine systematische Ableitung der psychischen Thätigkeiten aus dem Wesen (dem Begriffe) des psychischen

[1]) Dnes bychom řekli »nominální výměr«, »vysvětlení pouze jména«.

činností složených z činností jednoduchých možno; neboť takowauto měrau wznikne *saustawa* poznatků o činnostech člowěka dušewných zkušeností nabytých. Wýměr tedy dušeslowí swrchu položený, určitěji udaný, zníti bude takto: »*Dušeslowí zkusitelné jest saustawné učení o činnostech člowěka dušewných (časowých), pokud jsau dějem swědomosti.*«

Prinzipes möglich. Die Psychologie ist daher ihrer Etimologie nach: die systematische Ableitung der psychischen Thätigkeiten des Menschen aus dem Begriffe des psychischen Prinzipes.«

Úhrnem tedy: Hyna *výměrem* psychologie liší se od Lichtenfelsa, ale již v podrobnějším jeho vysvětlení, zejména pokud se týče pojímání methody psychologie přijímá úplně pojímání Lichtenfelsovo, nepozoruje patrně ani, že si tím odporuje.[1]) — Než sledujme další jeho diskussi ponětí psychologie!

Hyna chce analysovati si podrobněji »svědomost«, na které se zakládá psychologie empirická. Jako »vědomost« znamená »věděti o něčem«, tak prý »svědomost« značí »věděti o sobě« i jest svědomost rozeznávání svého Já (»jáství«) ode všeho, co »jástvím« není (str. 5.). Vlastnosti této svědomosti jsou: jest prý jednoduchá, vždy stejná, nijakou vědomostí nebo představou nepostihnutelná, jest to »okres, ve který duševní činnosti i jiné předměty (představy předmětů) vstupují a ze kterého zase vystupují«.

I v tomto ponětí »svědomosti« možno najíti zase oba živly: Hyna vědomí brzy vykládá, asi jako Herbart a jeho škola činí, jakožto označení aggregátu představ (jevů psychických), které v jistém okamžiku zastihujeme v sobě, takže ty představy, kterých jsme si právě v okamžiku onom vědomi, jsou »*ve* vědomí«, kterých pak nejsme, ač před tím někdy jsme byli si jich vědomi (čili je měli), »vystoupily«, »vypadly« z vědomí; brzy však *tacite* pojímá slovo ono jako jiný jen název pro *duši* a proto může vykládati o »svědomosti«, že jest jednoduchá, neměnná a nepředstavitelná. A zase obojí *různé* pojímání zcela klidně vedle sebe položil, opět asi nejsa si vědom protivy mezi obojím ponětím »vědomí« či svědomosti.

Následující paragrafy jednají — po způsobu, jenž obvyklý byl[2]) v psychologii od dob Kantovy Anthropologie — o tak řeč. »pramenech« psychologie, jejich přednostech a vadách (= obtížích pozorování psycho-

[1]) Také Čupr již s náležitou přísností jej v této příčině posoudil (na uv. m. str. 520—522) a zakončil kritiku rázu knihy Hynovy takto: »Spisovatel rozumí totiž pod dušeslovím zkušebným to, co sme dušesloví důmyslné jmenovati uvykli. A za druhé ani první ani druhý název spisu našemu přiměřen není, neníť on ani jedno ani druhé«. Poslední slova arci po tom, co jsme svrchu vyložili, zajisté nemůžeme uznati leč za hyperbolická a nespravedlivá. Hynovo »Dušesloví« má vignetu a definici dušesloví empirického, ale jinak ovšem jest je řaditi mezi ony psychologie deduktivní (či »apriorní«, »rationální«), jak jich za této doby (před Herbartem, Benekem) i později ještě byla veliká většina.

[2]) A dosud obvyklý bývá aspoň v *učebnicích* psychologie!

logického), dále o užitku psychologie [1]) a posléze o rozličných druzích a částech psychologie. Když pak byl stručně (a ovšem neúplně) vyčetl některá rozdělení psychologie, za doby té obvyklá, a když je posoudil (leckdy ovšem velice zběžně, jako § 9, 4. a 5.), na konci polemisuje proti Herbartovskému spracování a rozvrhu duševědy. Tato polemika jest opravdu zvláštní; uvedu ji nejprve do slova: »Widauce nejnowější libomudrci, že jedenkaždý posud uwedený rozwrh dušeslowí zkusitelného jakési wady do sebe má, powrhli wšakým rozwrhowáním wědy naší, počínajíce práci swau činnostmi jednoduchými, postupujíce dál a dále k činnostem složeným, činnostmi pak, jimiž člowěk úplně wyniká nad wšeliké zwíře, pojednání swá zawírajíce. Titoť owšem dotčeným obtížnostem při rozwržení předmětu swého se wyhnuli, a wšak dílo jejich nemá dosti wědecké doby (Form) do sebe, kteréž rowněž šetřiti dlužno. Ostatně chceme i my tohoto pořádku býti bedliwi; přece wšak látku wědy swé, činnosti totiž dušewné, pokud jsau dějem swědomitosti, we dwa rozwrhujeme díly, tak sice, že w díle I. dotčené činnosti pozorowati budeme, pokud jsau čisté, t. j. od ústrojí tělesného neodwislé; w díle pak II. o nich pojednáme, pokud w potaze jsau k ústrojí tělesnému, totiž od tohoto jaksi odwislé.«

Jak patrno, Hyna nejprve proti postupu a disposici Herbartovských psychologií (resp. přednášek Exnerových) polemisuje a vytýká jim, že nemají »dosti vědecké formy«, nicméně jejich postup chce přijmouti, ale při tom látku přece jinak rozvrhnouti a tím patrně docíliti oné »vědecké formy«. A hned také naznačuje, jak rozdělí si celý spis, totiž na část, která jedná o činnostech duševních, pokud jsou čisté aneb od ústrojí tělesného neodvislé, a část o duševních činnostech, pokud závisí na ústrojí tělesném.

Podivnost tohoto rozčlenění celého díla psychologického, jest na jevě, a také již Čupr neopomenul správně poukázati k nesprávnosti tohoto rozdělení. Nad to Hyna ani slovem nepokusil se rozvržení to zdůvodniti a hledíme-li k tomu, co v každém díle podal, čili hledíme-li, jak fakticky toto rozvržení naplnil, shledáváme, že v druhém díle jsou podány po většině jakési nástiny konkretních psychologií (psychologie rozličných věků, letor, abnormních zjevů atd.) a nástiny některých předmětů psychofysiologických, jež dnes jsou předmětem zvláštních nauk, samostatného studia žádajících (o řeči, o spánku, hypnotismu), v prvním pak díle že učiněn jest pokus o vlastní psychologii abstraktní a obecnou. Z toho jest patrno, že rozvržení dle závislosti nebo nezávislosti psychických jevů na těle ani sám Hyna neprovedl, nýbrž že chtěl nevhodnými oněmi záhlavími naznačiti rozdílné úvahy o jevech duševních, jednou uvažovaných in abstracto, po

[1]) Odstavec to, jenž nyní, bohudík, přece již vymizel i z učebnic psychologie (nikoli ještě ze všech učebnic logiky!), ale jenž ještě v 1. polovici 19. století býval považován za nezbytný. Patrně auktorové tehdejších psychologií cítili sami nejlépe, že jejich spisy mají tak málo zajištěnou naději na uznání své hodnoty, že považovali za nutné dokázovati prospěšnost své věci.

druhé uvažovaných se zřetelem k některým rozdílům mezi individuy lidskými. Nemýlím-li se, příčina celého tohoto rozdělení, na první pohled divného, jest prostě ta, že Hyna tu chtěl napodobiti *Friesa*, jenž také psychologii svou rozdělil na dva díly (vlastně dva svazky), z nichž první označen jako »Beschreibung und Theorie des menschlichen Geistes überhaupt nach seinen Vermögen« a druhý začíná odstavcem o závislosti ducha na vnějšku a tělu (»Abhängigkeit unseres Geistes vom Äusseren und Wechselverhältniss desselben mit dem Körper«). —

Již z toho, co naznačeno tuto o poměru a obsahu obou dílů Hynovy psychologie, jest zřejmo, že vlastní dušesloví jest nám hledati v 1. dílu, v němž vyloženy názory o jevech psychických lidského individua normálního vůbec čili, jak Hyna říká, podána nauka o čistých činnostech duševních. Máme-li v nauce té orientovati se náležitě a snadně, potřebujeme věděti, kterak Hyna si třídí činnosti duševní a jak poměr mezi nimi určuje.

Klassifikaci činností duševních koná Hyna podle dvou zřetelů: dle jejich *látky a formy* t. j. jak bychom jasněji snad řekli, podle toho, k čemu (k jakému předmětu) odnáší se nějaká činnost a pak podle způsobu, jakým se to děje. »Látkou« v tomto smyslu může býti pro činnost duševní jakékoli věcno, vše, cokoli nám nějak dáno. Veškeré pak předměty, jichž týkati se může nějaká naše činnost duševní, jsou buď *podmíněné* nebo *nepodmíněné* (t. j. dobro, krása a pravda v absolutním smyslu), a podle toho činnost duševní jest buď »*smyslová*« (aneb jak v opravách k I. vyd. chce měniti termin ten: »smyslná«) anebo »*nadsmyslová*« (nadsmyslná). Avšak smyslná činnost třídí se dále zas podle toho, zdali podmíněno zabírá bezprostředně (»bezpostředně«) či přímo, anebo nepřímo čili sprostředkovaně (»postředně«).

Co do formy liší se veškerá duševní činnost »*v původní, neurčitou snahu*« a »*určitá působení*«; avšak onou neurčitou prasnahou *zkušebné* dušesloví prý se neobírá, a ona »určitá působení« čili, jak bychom obvyklejším terminem řekli, jednotlivé psychické akty třídí se v *představy* (v širším slova smyslu: »když duše sobě věci představuje k rozmnožení poznání svého«), *city* (»když duše stavu svého, bezpostředně přítomného, jest si vědoma n. p. líbosti nebo nelíbosti«) a ve *snahy* (»když duše se snaží, aby předmětu nějakého došla«). Avšak ani představ ani citů ani snah nenabyla by duše, kdyby »*původně*« již nebyla jich schopna; proto prý nutno uznati jisté základní »*mohutnosti*« duše, v nichž spočívá možnost veškerých činností duševních. Mohutností těch jest tré, právě jako (základních) tříd duševních činností, totiž: mohutnost představovací či »*představivost*« (v I. vyd. představlivost), mohutnost cítící čili *citlivost* a mohutnost snažicí čili »*snaživost*« (snažlivost). Poměr těchto mohutností určuje si Hyna blíže tak, že představivost a citlivost jsou immanentní (»stanovité«), kdežto snaživost jest pomíjívá, transeuntní (»míjívá«), představivost pak proti citlivosti jest »předmětná« (objektivní), kdežto citlivost jest subjektivní, »podmětná«. Avšak jako jest rozdíl mezi třídami činností

duševních jen *formální*, tak i rozdíl mezi mohutnostmi jest jedině formální t. j. všecko jsou to mohutnost jediná, mohutnost duševní anebo, ještě určitěji, tatáž duše jest schopna činnosti, mohutnosti jen dle rozličných hledisek označované a tříděné, čili jak Hyna to vyjadřuje: »ony jsou tatáž zásada duševná zaujatá z rozličných stran, anebo jsou jako větve jednoho pně. Za toutéž příčinou v nejužším spolku a v obapolném působení se nalézají« (str. 18).

Očekávali bychom právem, že Hyna přiblíží se k nazírání, jaké dnes jest nejvíce u psychologů rozšířené, že totiž ony třídy činností duševních jsou jen naše psychologické abstrakce, učiněné po analysi komplexu jevů duševních v některém okamžiku daného a dle jistých hledisek srovnáním jich vzájemným nabyté, že tudíž to, co nám dáno jest jako »to psychické« v jistém okamžiku, pokaždé všecky tři »stránky« (či jevy tří oněch základních tříd) obsahuje »pospolu«. Avšak tohoto důsledku Hyna nepřipouští. Sice prý »mnozí libomudrci« považují duševní činnosti za *současné*, avšak to prý nejsou, poněvadž, »aby současné byly, byloť by zajisté k tomu zapotřebí, aby *podlé sebe* (!), následovně v poměru byly prostorovém (!), a tu již nebyly by nikolivěk duševné, alebrž tělesné.« Proto soudí dále, že veškerá současnost duševních činností jest jen zdánlivá, a že to jest vlastně jen velice rychlá *následnost* či postupnost rozličných těch činností, »takže v témž nitru jediná toliko činnost má místo, aneb jedna toliko z dotčených mohutností jest účinlivá.« Z důvodu Hynova, jakým proti »současnosti« duševních jevů rozličných tříd bojuje, jest patrno, že si přece naprosto neuvědomil, co jsou ony základní třídy jevů psychických a že si je přes to, když praví, že rozdíl mezi nimi jest jen »formální«, představuje jako jakési rozmanité, samostatné *konkretní předměty*, věci, o nichž lze se příti, zdali jsou současné, či následné jen, kdežto jsou to přece jen abstrakce, abstrakce *naše*, které jsme si sami natvořili za účely theoretickými.

Naproti tomu nelze se diviti, že Hyna klade a operuje ve své psychologii mohutnostmi duševními. Bylť tento pojem v psychologii tehdejší zakořeněn a důležitý pramen Hynův, Lichtenfels, plně se ho přidržoval; proto chápeme, když Hyna nejen také jej podržuje, ale dokonce ještě (v § 13.) proti Herbartovcům usiluje obhájiti.[1]) Byloť to zajisté dědictví přejaté ze školy Leibnizo-Wolffovské a Kantem v Německu spíše utvrzené než otřesené. Teprve G. E. Schulze, týž, jehož Hyna také užíval při skládání svého Dušesloví, počal se mu opírati[2]) a po něm zvláště dů-

[1]) Nicméně nelze Hynu omluviti úplně Neboť již dávno před vydáním knihy jeho i u nás proti takovémuto ponětí »mohutností« duševních ozval se hlas vážný. Byl to Palacký, jenž r. 1829 (v Preslově Kroku; otištěno v Radhošti I., str. 336 n.) zavrhl kladení takovýchto »sil« čili »mohutností« duše.

[2]) Nečiní tak ale Schulze v Psych. Anthropologie, které právě Hyna užíval, aspoň nečiní tak zcela určitě, připouštěje »mohutnost« jako síly duševní potentialiter. Když totiž (§ 52.) stanovil pojem »sil duševních« poznamenává (na str. 81): Jede Kraft

6*

razně Herbart[1]) a Beneke, takže se zdálo, jako by v novější psychologii byla ona entita »mohutností« duševních navždy a nadobro odbyta; že však asi v té nebo jiné podobě se vrátí zase, lze podle ostýchavých sice, ale přece již vykonaných kroků moderní »psychologie vlohové« (Dispositionspsychologie) skoro se obávati.

Hyna nepřestal však na pouhém ponětí »mohutností — sil« duševních, ale přejal z Lichtenfelsa i učení, kterak potentialná »mohutnost« se stává aktuálnou »činností«. Dvojí prý jsou při tom podmínky, jež musí se splniti, má-li dojíti z mohutnosti k činnosti, totiž objektivní, a to jsou *podnět* (= popud) a *dojem*, a subjektivní (vlastnosti to duše), totiž: *vnímavost* (receptivnost) a *samovolnost* (spontánnost) (s. r. 22). A toto rozlišování mohutností a činností duševních auktor provedl i podrobněji jak při představivosti, tak snaživosti, i označuje rozdílné své pojmy psychologické tu také různými názvy, totiž:

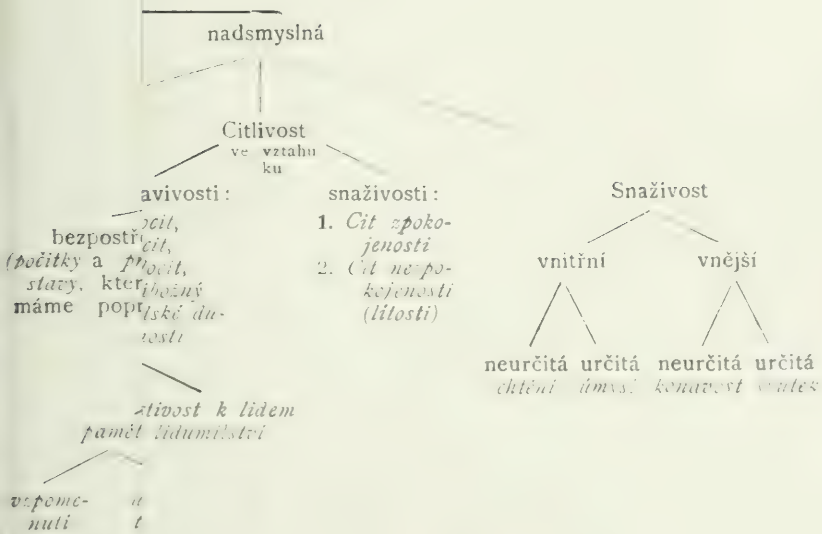
	Smyslová		Nadsmyslná	
	představivost	snaživost	představivost	snaživost
Jako mohutnost	*Smysl*	*Pud*	*Rozum*	*Svobodnost*
Jako činnost a to:	*Zvěd* určitá: *čití* neurč.: *názor*	*Snaha* určitá: *chtíč* neurč.: *žádost*	*Svědomí* temná: *čití vyšší* jasná: *vida*	*Vůle* činnost vnitřní: neurč.: *chtění*, urč.: *ohled*, činnost vnější: *konavost* neurč., *skutek* urč.

V tomto přehledu zajisté každý ihned pohřeší citelnost, a přece přehled ten jest ve shodě nejen s výklady Hynovými, ale i přehledy jeho vlastními na str. 147, 164 n., 180, 190 a 217 n., kdež sice u představivosti a snaživosti podobné schema, na rozdílu mohutnosti a činnosti založené, jest naznačeno, nikoli však při citelnosti, ačkoli jest zřejmo, že také tu rozdíl mohutnosti (citelnost) a činnosti (cit aktuální) bylo možno stanoviti. Příčina toho jest asi dvojí: jedna věcná, totiž »temnost« citů, jak dí Hyna v § 76., t. j. lépe řečeno, podstatný rozdíl citových jevů duševních jako stavů čistě subjektivních (»zuständliches Bewusstsein« označuje je proto z novějších

muss nach dem Hervorbringen von Etwas strebend gedacht werden. Allein dieses Hervorbringen fehlt oft, weil die Äusserung der Kraft an gewisse Bedingungen gebunden ist, welche nicht immer vorhanden sind. Die Kräfte der menschlichen Seele in diesem Zustande gedacht werden *Vermögen* (vires in potentia) genannt.

[1]) Proto také ovšem v kritice své Čupr Hynovi to vytkl (str. 522).

Ku str. 85.

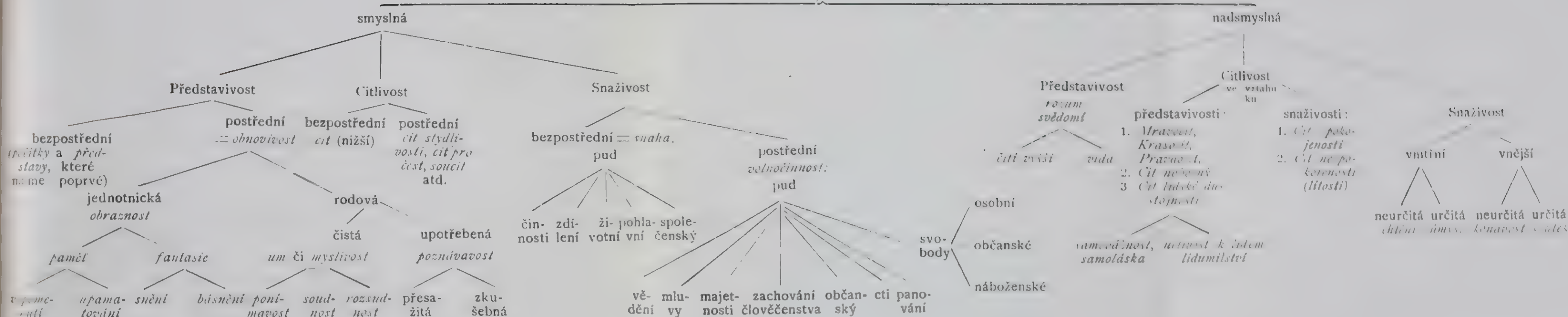

nadsmyslná
Citlivost
ve vztahu ku
avivosti:
snaživosti:
1. Cit spokojenosti
(lítosti)
Snaživost
vnitřní
vnější
neurčitá
určitá
neurčitá
určitá

Přehled základních pojmů psychologických Hynova Dušesloví.

Ku str. 85.

Činnost duše

psychologů na př. Rehmke), druhá pak formální; Hyna byl by schema své dovedl jen naznačiti asi takto:

Mohutnost:	Citelnost smyslná.	Citelnost nadsmyslná.
Činnost:	Cit (nižší).	Cit vyšší.

a další rozvedení dle určitosti a neurčitosti, nebo temnosti a jasnosti činnosti citové provésti nejspíše nedovedl a v pramenech svých (především Lichtenfelsovi) nenalezl.

Nežli přistoupíme k rozboru učení Hynových o jednotlivých těchto třídách jevů psychických, jest asi radno za snazším orientováním předeslati přehled hlavních jeho psychologických pojmů třídních, což učiníme následujícím diagrammem (viz vloženou přílohu).

Prohlížíme-li toto rozdělení činností duševních se všemi podděleními a rovnoběžnými děleními, nalezneme, že *v jádře* jest přejato z Lichtenfelsovy psychologie, třebas že Lichtenfels *na první pohled* třídí si všechny duševní činnosti jinak, totiž (když stručně zase diagrammem to naznačíme[1]):

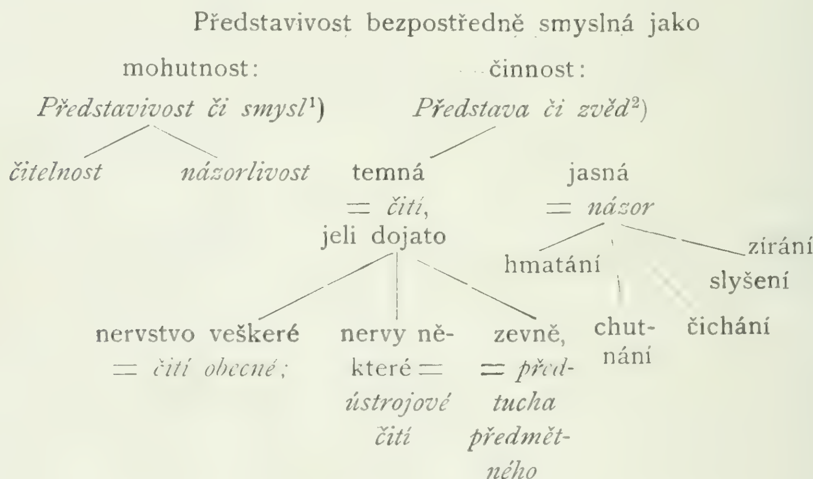
		Sinnliche Thätigkeit	Intellektuelle Thätigkeit	Übersinnliche Thätigkeit
in der unbestimmten Form		sinnlicher Grundtrieb, *Sinnlichkeit* (sensualitas)	verständiger Grundtrieb, *Intellektualität* (intelligentia, intellectualitas)	vernünftiger Grundtrieb, *Vernünftigkeit* (Rationalitas): Vernunft u. Freiheit; Gewissen u. Wille
in bestimmten Formen des	Anstrebens	Begehren	Bildungstrieb	Thun (der Wille als Willkühr oder die Thatkraft)
	Fühlens	Empfinden	Intellektuelles Gefühl	höheres Gefühl, höhere Ahnung
	Vorstellens	Anschauen	Denken	Idee

Jak praveno, na první pohled Lichtenfelsovo roztřídění zdá se býti značně odchylné od Hynova, ale — jak jsme též dříve podotkli — jakmile blíže je probíráme, nalezneme shod daleko více než odchylek a odchylky týkají se celkem nedůležitých věcí. Tak hned jest patrno, že roz-

[1]) Srv. zvl. Lichtenfelsovu str. 29.

dělení činností (a mohutností) duševních na jakési vyšší a nižší, čili, jak zní termin Hynův na »nadsmyslné« a »smyslné« úplně (i co do výrazu) vzato jest z Lichtenfelsa; a onen prostřední člen, který naznačuje Lichtenfels slovem »intellektualita«, vyskytuje se vlastně u Hyny také, jednak (a to zcela zřejmě) v oboru myšlení jako »um«, jednak skrytě v oboru citu a snahy v tom vůbec, co naznačuje jako činnost »postřední«. Podobně to, co Lichtenfels nazývá »činností v její neurčité formě«, má se k »činnosti v určitých její formách« celkem tak, jako Hynova potentiální »mohutnost duševní« k »činnosti« duševní aktuální. Jen jeden *podstatný* rozdíl mezi obojím tříděním a seřazením bychom vytkli — a to ve prospěch Hynův —, totiž že Lichtenfels pociťování (Empfinden) klade za souřadný člen druhů (resp. stupňů) citu, kdežto Hyna snaží se odlišiti veškeren cit od čití, v čemž zajisté možno nalézti vliv studia jednak Herbartovských oněch explik, jednak a zvláště knihy Schulzovy. —

Přistupme nyní k jednotlivým třídám jevů psychických, jak si je stanovil a vykládal Hyna, blíže. Podle rozvrhu započíná činností duše smyslnou a to představivostí bezpostředně smyslnou. Místo dlouhých výkladů zase pro první orientaci nejlépe bude učiniti si diagrammem přehled jak si tuto činnost duševní Hyna třídí.

Názvy Hynovy dosud jsou v užívání, ale význam jich u Hyny leckdy jest valně jiný; již z toho důvodu nutno podrobněji je vyložiti. Představa

[1]) Jiná synonyma (podle str. 47 a 171) jsou: »moc či mohutnost zvědací, zvědácnost, čitelnost a názor, vnímavost smyslová, mohutnost představení bezpostředně smyslného, představlivost nižší.«

[2]) »Zvěd« jest tolik jako dnešní »vjem« (Wahrnehmung). Že »zvěd« jest totéž jako »představa« (totiž že to jest označení činnosti vzniklé z mohutnosti představení bezpostředně smyslového), sice Hyna výslovně nepraví; avšak když (na str. 47) praví: »Čití i názor nazýváme také zvědem atd.« zřetelně hlásá, že jest mu zvěd nadřazeným pojmem pro čití a názor a tím totožným s »představou«.

bezprostředně smyslová buď jest čitím nebo názorem. »Čitím« rozumí Hyna všeliký »dojem nervový«[1]) t. j. — při jeho dualistickém stanovisku — všeliký stav duše, při němž duše »obrací pozornost na svůj vlastní dojem, nikoli na předmět, který činí popud«, naproti tomu názor jest představa předmětu vnějšího. Hyna tedy, jak patrno, myslí si vznik psychických jevů kausálně podmíněn. Na duši působí prostřednictvím nervů vnější předměty; avšak podle domnění Hynova popud od předmětů těch vycházející nemusí býti pokaždé (a jasně) postřehnut od duše; někdy duše postřehuje jen (fysiologický) podnět (»dojem«) v nervstvu anebo sice popud (fysický) od předmětu vycházející, ale ne dosti jasně. V obou těch případech dochází k »čití«; teprve, když jasně postřehne duše skrze popud vnější předmět, dochází k »názoru«. Jasno, že, co Hyna »názorem« zove, uvykli jsme zváti počitkem, (pocitem) resp. vjemem;[2]) jasno dále, proč praví, že »čití« jest »představa temná«, kdežto »názor«, »představa jasná«; jasno také, proč podle výkladu Hynova (str. 28) dochází k čití místo názoru, když dojem jest příliš silný, ježto prý pak duše si více všímá svého dojmu než předmětu sama Pochopíme odtud i posléze, proč »čití« většinou z podnětu »vniterního« temení, totiž tehdá, kdy veškera soustava nervová jest podrážděna — »*čití obecné*« — anebo kdy jistá část nervů jest »dojata« — *čití ústrojové*, a proč jen zřídka vzniká, když »nervy ze vna t. j. předměty zevnitřními jsou dojímány;« tehdy pak dochází prý k »*předtuše předmětného*« (str. 25). S tím v souhlase jest ovšem, že k názoru dochází teprve *po* čití (str. 29) a sice právě z oné »předtuchy předmětného« (str. 26).

Celé rozlišování »čití« a »názoru« tak, jak činí podle svých vzorů Hyna, jest arci neoprávněnou a libovolnou distinkcí theoretickou. Rovněž tak dnes již odbytým pojmem jest »obecné čití« (= »Gemeinempfindung, Gemeingefühl«): počitky, které dříve do této veliké rubriky se zařazovaly a také u Hyny se příkladem tu uvádějí, dnes již lépe roztříděny jsou v modalitu počitků jednak vitálních, jednak kožních, jednak kinaesthesií, ačkoli nelze pochybovati, že tu klassifikace ani dosud není ukončena ani nezvratná. Ostatně — to dodal bych k analysi pramenů — toto rozlišování »obecného« a »orgánového« čití původ má (vedlé Lichtenfelsa) nejspíše i ve Friesově § 28. (I. str. 92 n., kdež liší se podobně »Lebensempfindungen« a »Organempfindungen«), jak zvláště z této shody asi vysvitne:

Hyna str. 15:	Fries I., str. 93:
b) Mohau jen některé nerwy býti dojímány, aneb částka toliko saustawy nerwowé. Čití tehdáž ústrojowým se	Zu diesen Lebensempfindungen gehören z. B. Hunger und Durst und das Gefühl ihrer Befriedigung, Gefühl der

[1]) Že byl by měl správněji říci pouze »nervů *sensitivních*,« pověděl již Čupr (str. 658).

[2]) Originál Hynův, Lichtenfels, říká proto také místo Hynova »názor« »sinnliche Vorstellung«; srv. § 39. Lichtenfelsův.

nazýwá (organische Empfindung). Sem náleží n. p. bolení hlawy, zima w nohau, hlad, žízeň, lechtání atd. I tyto představy jsau představy temné, an duše nic předmětného, nébrž dojem toliko nerwowý zaujímá.

Munterkeit oder Mattigkeit, alle Art Kitzel, Schauer, schmerzhafte Empfindung u. s. w. In diesen allen wird uns zwar auch ein den Geist berührendes Äusseres angekündigt, aber ohne Klarheit und Bestimmtheit der Vorstellung, das Bewusstsein wird beim gereizten Organ festgehalten.

»Názor« dělí se právě tak jak smysl v patero členů známých; neboť smysl jest právě »mohutnost působení jistých představ bezpostředně smyslových« (str. 30, 32) aneb krátce smysl jest »mohutnost zvědací« (str. 47), zkrátka tolik, co jistý druh představivosti. Smyslů pak počítá i Hyna patero, ač vyznává (str. 27): »Smysl vlastně jeden toliko jest, neboť názorlivost jen jedna, a výraz »patero smyslů« jest nepravý.« Ale charakteristické pro Hynu jest, že o něco dále připomíná, (dle Lichtenfelsa § 43. pozn. 1.), »že jsou, jižto člověku šestero smyslů přiříkají, jiní *smysl tepla* (Wärmesinn), jiní *smysl pohlavní* mu přidávajíce,« avšak ani slůvka nedodává, jak o jich počínání sám soudí.

V §§ 19.—23. následuje jakýs takýs nástin aesthesiologie specialní. To, co tu Hyna o smyslech a počitcích smyslových uvádí, člení se při každém smyslu tak celkem, jak dosud v učebnicích duševědy, zvláště školských, jest zvykem. Promluveno tu — jak řečeno, podle Exnerových výkladů universitních — pokaždé o čidle, o ponětí určité oné modality počitkové, o podmínkách vzniku počitků příslušných, o rozličných jejich qualitách a posléze o významu příslušného smyslu. Hynovy výklady v této partii jsou dosti povšechné, málo nového podávají čtenáři a nejsou ani prosty nesprávností, zaviněných často ovšem nevhodnou stilisací. Uvádím jen tyto věci: Na str. 28: »Bradavičky tyto nenalézají se nijak v stejné míře, n. p. *pohřešujeme jich v lokti.* Na str. 30: »*Nepovstáváť on*, (totiž: smysl chuťový), leč byl člověk rozličných prvé požil krmí,« kterýžto lapsus vznikl špatnou reprodukcí slov Schulzových (Psych. Anthr. § 65. str. 96), jenž však mluví o *vývoji* smyslu chuťového řka: »*Es entwickelt sich aber der Sinn des Geschmacks*, erst nachdem verschiedenartige Nahrungsmittel genossen worden sind.« O hrubých poklescích na str. 35 n., pro něž byl Hyna nucen přepracovati listy ony, pověděli jsme svrchu na str. 11 nn. Posléze na str. 36 (i ve II. vyd.!) tvrdí se: »Nepostředně chápeme zrakem toliko světlo a barvu, pak zdálenost, velikost, podobu či tvářnost a povrchnost,« ačkoli hned na následující stránce praví sám (podle Schulze str. 101): »Zrak nás tedy o vzdálenosti a velikosti bezpostředně nepřesvědčuje, nýbrž k tomu zkušenosti jest potřebí« atd.

Ke konci § 23. (str. 37—43) odvážil se Hyna také řešiti některé těžší otázky psychologickonoetické týkající se vidění anebo určitěji řečeno, týkající se poměru obrázku tvořícího se na sítnici a předmětu zíraného. Naivně při všech těch odpovědích Hynových zní zvláště jeho polemika proti »přírodo-

zpytcům« a to, co jako vlastní pokus řešení podává, nikterak neodlišuje se od obyčejného výkladu operujícího prioritou hmatu mezi ostatními smysly. Tak odpovídá Hyna k první otázce, proč klademe předmět mimo oko, ač přece obraz jest na sítnici uvnitř oka, že oko tu učí se od hmatu, jenž bezprostředně a vskutku jako vnější postřehuje předměty. Při druhé otázce, proč vidíme předmět pouze jedenkrát, ač jsou pokaždé obrázky na sítnici dva, Hyna připouští, že prvotně dítko skutečně vidí dva předměty místo jediného, ale kontrollou hmatu — či jak doslovně Hyna dí, »pomocí hmatu, soudnosti a návyku« — klam tento později pomine. A zcela podobně třetí obtíž si odstraňuje, proč totiž zříme předměty náležitě a nikoli převráceně, když přece obrázek v oku jest převrácený; Hyna neuznává projekční theorie (arci *jeho* vyvrácení její jest nedostatečné), nýbrž zase myslí, že člověk poprve (jako novorozeně) vskutku zří předmět převrácený, avšak zase důvěřuje více hmatu a dada se od něho poučiti o lepším, naučí se zříti předmět v poloze náležité.[1])

Nástin aesthesiologie ukončen jest (§ 24. nn.) srovnávacími úvahami o smyslech vůbec, dále o vikariátu smyslů, o živosti, jasnosti, obsahu a formě názorů a na čem stupeň těchto vlastností závisí. Úvahy ty však vesměs neobsahují nic zvláštního ani pro auktora charakteristického.

K nástinu aesthesiologie druží se bezprostředně po Hynově přehledovém paragrafu 28. výklad o vztazích mezi představami. Dosavadní odstavce totiž obsahovaly úvahy o počitcích a představách (čili v terminologii Hynově o »názorech«) jednotlivých, o »názoru« jednotlivém beze vztahu k názorům a představám jiným. V uvedených odstavcích (§ 29. nn.) však jedná se o tom, co nastane, když setká se více představ (rozuměj neustále: představ bezprostředních).[2]) Ve věci celý oddíl ten (§§ 29—40.) však neposkytuje ani nic důležitého ani zajímavějšího. Hyna vykládá tu jednak, jak druží se jednoduché představy v představu složenou (»povšechnou« zve ji zajisté nevhodně; srv. na př. str. 49.), resp. jak představy navzájem si způsobují »zatemnění,« jednak jak představy podle stejných pravidel se navzájem »vybavují« či »obnovují«. Výklady tu podané jsou skoro vesměs v duchu theorie Herbartovské — zpracovaltě Hyna, jak vyloženo, tuto část nejspíše dle Exnerových přednášek — a vady této theorie v učení o tak řeč. »mechanice« představ v podání Hynově jen křiklavěji vystupují, anebo lépe řečeno, stupňovány jsou chybami a nesprávnostmi spracování Hynova. Nejen v terminech — »kraj nebo prah svědomosti,«

---

[1]) Ve všech těchto otázkách mám za to, že jedině správné mínění jest to, které u nás nastínil — a proto ho ani vykládati ani opětovati nemíním — p. *Vladimír Svoboda O záhadě vidění přímého*, Česká Mysl II., 1901, str. 321—327 a 429—436. Zajímavo ostatně srovnati s Hynovými výklady kritiku *Čuprovu* a jeho pokusy o výklad (ač v leččems nesprávný) na uv. m. str. 525—527.

[2]) Hyna sám zřetelně vykládá, co tímto výrazem myslí, na str. 25.: »Představy, které představy jiné předpokládají a na ně zpoléhají, *odvozenými, postředními,* představy první, kterých totiž žádné jiné nepředcházejí, *původními* neb *bezpostředními* slovou.«

»představa nějaká padne pod prah vědomosti«, »pohybování představ« —, nejen v »mathematickém« operování s představami (str. 51 nn.), kterážto mathematická psychologie jest naprostá hříčka, postrádající pro nesprávnou základní fikci o číselné vyjádřitelnosti poměrů »*mocností*« představ úplně základu, nejen v ponětí »temných« představ a výpočtech, kdy k tomuto »zatmívání« dojde, — nýbrž i v základě i dedukcích věcných Hyna jest úplně ve vleku theorie Herbartovské. Tak hned zásadní nazírání Herbartovo na představy, které sice *nejsou* silami, ale mohou se státi silami (»werden zu Kräften«) při vzájemném styku, nalézáme úplně u Hyny. Pravítě (str. 49): »Jestiť odtud souditi, *že představy odporné* jako *moci* (Kräfte) v sebe působiti musejí. Nebudiž tím však nikoliv míněno, že by představa sama o sobě uvážená *mocí* nám byla neb *silou*, díme toliko, že *představy k sobě odporně se mající, co skutečné moci neb síly v sebe obapolně působí.*« Rovněž důsledky z tohoto stanoviska plynoucí a Herbartem učiněné z největší části u Hyny též zastihneme. Sem náleží celá theorie »*sdružování představ*«, které u Hyny jako u Herbartovců (a některých jiných psychologů) pokládá se za primum, kdežto reprodukce představ a její zákony se odvozují z associace představ a ze zákonů associačních, ač přece zkušenost vniterní nepodává nám leč reprodukce a činí možným zjistiti zákony reprodukce představ, kdežto »associace« jest jen hypothesa, *jedna* z hypothes, kterak chápati reprodukování představ a jeho způsoby. S tímto převrácením pak souvisí jiné hysteron proteron, které v Herbartovských (i některých jiných) psychologiích stále se vrací a arci také u Hyny (str. 49 nn.) se opětuje, že totiž vykládá se, kterak »souhlasné,« »shodné« a pod. představy splynou, kdežto představy »sporné«, »nesouhlasné« atd. navzájem se potlačují a »seslabují« (!). Avšak kdybychom se zeptali, které představy jsou »shodné«, »souhlasné« atp. a které »nesouhlasné«, »sporné« atd., poznáme, že termin ten skrývá v sobě, co chceme vykládati o těchto druzích představ, že jest to krátce petitio principii tak chtít vykládat zjevy associační. Nesmíme vycházeti od učení, kterak se chovají představy »shodné« a kterak »sporné«, nýbrž chceme-li již vypracovati si nauku o vzájemných stycích a vztazích představ, nutně řekneme, že představy se mohou objeviti v několika třídách (skupinách) vztahů čili že jest několik druhů vztahů, v jakých představy se mohou k sobě navzájem octnouti; jedné kategorii pak že *říkáme* představy »shodné«, druhé »sporné« atd. Krátce, nám nejsou předem dány (nebo předem rozlišeny) nějaké »shodné,« »sporné« atd. představy (resp. počitky), tak abychom mohli pozorovati, jak se ve vztazích k sobě chovají, a mohli o nich vypovídati takové nebo onaké »zákony«, nýbrž »shodné«, »sporné«, »souhlasné«, »kontrastné« atp. představy jsou jen pouhá *označení*, pouhá *slova* pro jistou třídu či skupinu představ (a počitků), která zahrnuje takové nebo jinaké vztahy představ k sobě navzájem.

Naproti tomu nespadá na vrub Herbartovské nauky hrubé nedopatření Hynovo (str. 49) ve výkladu představy složené či, jak Hyna méně

vhodně ji označuje, »povšechné«. Hyna sice přejal z Herbartovské nauky výmez, že »představa slinutím mnoha představ povstalá se nazývá představou povšechnou (Gesammtvorstellung)«, avšak illustroval tuto definici zcela nesprávně takto: »Jestli více představ u svědomosti, nutno, aby *slinuly;* na př. máme představu louky; k té (!) nabudeme ještě představy zelené barvy: tedy *slinou*, sloučí se nebo spojí se vespolek představy ty. Tak též sloučí se představy: Železo, jeho barva, tvrdost, tíže atd.« Nemusíme zajisté podrobněji ukazovati, jak chybný jest tu dán příklad; ostatně vytkl to již (a i sarkasticky odbyl) Čupr. [1])

Celá druhá část první hlavy, nepoměrně rozsáhlá (§§ 36.—71., celkem 61 stran t. j. asi $^1/_6$ celé knihy Hynovy) věnována jest reprodukci představ, čili jak Hyna nadepisuje, »představlivosti postředně smyslové aneb obnovlivosti«. Nejprve jest dána obecná část o reprodukci představ a její zákonech; po ní (od § 41.) probírají se jednotlivé »druhy« obnovivosti či, lépe řečeno, klassifikuje se reprodukce představ a probírají se jednotlivé složené jevy psychické na reprodukci se zakládající.

V prvním tomto obecném oddílu o reprodukci představ [2]) Hyna vychází od fakta, že »představy předmětův, jindy poznaných, obnoviti si můžeme« t. j. »můžeme si předměty ty opět představiti, byť i čidel našich nyní opět nedojímaly«. Ale k tomuto faktu hned připojuje větu, která jemu, zdá se, nepotřebuje důkazu: »Nejsou to nijak představy nové, alebrž staré, aneb ty samé, kterých jsme nabyli již prvé zvědem«. Dnes ovšem (mimo některé nečetné psychology) téměř obecně se uznává, že tvrzení to nijak není samo sebou zajištěno, ba naopak, že v této podobě jest nesprávno. A třebas vznik představ (v užším, našem smyslu, jakožto reprodukovaných počitků či vjemů) byl hypotheticky rozličně (především dvojím způsobem) vykládán, přece to jest jisto každému z vlastní vniterní zkušenosti, že reprodukce počitku, představy, liší se od původního počitku, představy podstatným živlem rekognice (t. j. vědomím, že onen počitek, představu atd. jsme »již měli«), pro nějž nelze v reprodukcích počitků, představ zříti prostě onyno původní, »staré« představy, které (jak na př. Herbartovská theorie učí) prostě jen »padly pod práh vědomí« a nyní »tytéž, staré představy« zase se nad něj povznesly, nýbrž jevy duševní opravdu »*nové*«, »*jiné*« (třebas s »prvotnými«, »starými« oněmi jevy v mnohé příčině *shodné),* takže nutno hleděti jinou hypothesou vysvětliti vznik jejich (na př. hypothesou fysiologickou, o »stopě« či »disposici« v nervstvu pozůstalé).

Ale tyto věci ovšem za doby Hynovy byly ještě pramálo uvažovány a analysovány v psychologii, i nedivíme se jemu, jenž ostatně v nauce o představách vězí v nazírání na věc především Herbartovském, že také

[1]) Na uv. m. str. 657.

[2]) Na vnějšek není nijak odlišen od druhé, speciální části o reprodukci představ.

jest přesvědčen, že představy se na čas zabavují, aby po čase, *tytéž představy* tedy, zase se »obnovily« či vybavily. Avšak neherbartovsky činí Hyna dále z této these ukvapený důsledek: »Pro tyto úkazy svědomosti *nutno* přiříci duši *mohutnost*, kterou představy ze svědomosti zmizelé anebo zatměné opět si obnoviti a tudy opět si osvědomiti může« (str. 63) a mohutnost tu jmenuje pak »obnovlivostí« anebo »vzpomenlivostí«.[1])

Jak z toho vysvítá, Hyna snaže se spojiti výklady Herbartovské s theorií mohutností, ocitl se, snad ani nevěda, sám s sebou v zásadním rozporu a rozpor ten jest patrnější ještě v dalším výkladě jeho (§ 37.). Auktor totiž odvážil se otázky, v čem jest založena možnost reprodukce představ či jaké jsou »důvody možnosti« navracení se představ do vědomí a k ní odpověděl si takto: Důvody ty jsou — dvojí: *vzdálenější* důvod jest právě vzpomenutá mohutnost duše, obnovlivost, a *bližší* důvod jsou zvláštní »*moci*« — představ samých. Právě prý proto, že duše jest nadána obnovlivostí, jest nemožno představám, aby zanikly úplně, čili: představy v tomto smyslu mají »*moc sebezachovací*«. Poněvadž pak představy »příčné« představám zatměným vadí v jejich navrácení v mysl — jsou jim »závadami« (Hemmungen) —, napomahají jim jiné představy, které jsou protivné oněm »příčným« představám, a proto prý mají představy ještě druhou moc, »*protičinnou*«.[2]) A tyto dvě moci jsou podle Hyny tedy »bližší důvody« možnosti reprodukce představ.

Obnovlivost jest buď přímá anebo »nepřímá« (t. j. vybavují-li se představy za přispění posil či, jak Hyna říká, »pomocnic«); v onom případě vybavují se představy mocí svou protičinnou neboli »*zákonem převahy*« (Gesetz des Übergewichtes), v tomto pak »*zákonem celkosti*[3]) *anebo družcnosti*« (Gesetz der Totalität, Association). Na těchto zákonech prý spočívá veškerá obnovlivost (str. 73) a jestliže od »časů Aristotelesových« se užívá 4 zákonů sloučenosti (zákon pospolnosti, postupnosti, podoby a odporu), dokazuje Hyna, že tyto 4 zákony nejsou leč jeho jediný »zákon

---

[1]) S tím však zase v nesouhlase jest, že pro zabavení představ nějaké mohutnosti »zapomenlivosti« Hyna neuznává: »Jsou (představy zapomenuté) snad zničeny? Kterakby je však jindy obnoviti bylo možno? Aneb snad duše jakousi mohutností jest nadána představ zapomenouti? Takovouto mohutnost duši přičítati, byloť by zajisté směšné a pošetilé« (str. 56). Ovšem jest patrno, že Hyna nechtěl uznati i pro tento pochod zvláštní mohutnosti poněvadž jevil se mu *negativním*, a nějakých negativních mohutností klásti asi nechtěl. Hyna sám důvodu takového nenaznačuje, ale *při stanovisku jeho psychologie mohutnostní* o jiném důvodu bych nevěděl; neboť učiniti krok další a říci, že mohutnost zapomínati jest jen rub jedné a téže mohutnosti, obnovlivosti, Hyna se neodvážil.

[2]) Tuto část výkladů (v § 37.) velice pochválil Čupr (patrně protože byly ve shodě s Herbartovskou naukou) napsav, že to »výborné vysvětlení moci sebezachovávací představ« (uv. m. str. 523). Že celé toto vysvětlení jest naprosto nedostatečné a jen pro toho, kdo dříve uznal metafysické základy psychologie Herbartovské, přijatelné, nemusíme snad dokazovati.

[3]) »Částka volá nazpět celkost« str. 67.

celkosti a obnovlivost nepřímá.« Že taková redukce jest možná, ukazují shodné pokusy, před Hynou učiněné i po něm, které hledí veškeré »associační zákony« převésti na jediný; zdali však takovouto redukcí získá se opravdu něco pro theorii či zdali i při této základní snad jednotě není nutno uznati tak rozdílné speciální její odrudy, že tacite se připouští více »zákonů«, jest otázka jiná, která onou redukcí není odbyta.[1])

Avšak uvedené rozdělení obnovlivosti není jediné. Mimo ně zná Hyna i druhé: podle toho totiž, zdali představa reprodukovaná jest »úplně určitá, jednotnická (individualis)« anebo »více méně neurčitá, rodová (generalis)«, obnovlivost jeví se buď *obrazností* (Einbildungskraft) anebo *myslivostí* (Denkkraft). Obraznost (§§ 42.—45.) zase dělí se v *paměť* to jest »mohutnost, kterou se vracují představy jednotnické *nezměněné*« (str. 76) a *v obrazotvornost* čili fantasii t. j. »mohutnost, kterou představy jednotnické více méně *se proměňují* neb se přetvořují«. [81][2]) Obrazotvornost pak dále opět podlé své úmyslnosti či neúmyslnosti (»samovolně či nesamovolně«) jest buď *snění* (v širším smyslu) anebo *básnění* (Dichten). Jak patrno, třídění toto »obraznosti«, v jádře svém celkem Herbartovské, ale s libovolnou úchylkou ve příčině představ jednotnických a rodových,[3]) neposkytuje nic pozoruhodnějšího. A také v obsahu této kapitoly nenalézáme nic zajímavějšího ať z jakéhokoli důvodu. Jedině snad zmíniti bychom se mohli o poznámce (str. 87), ve které Hyna se staví proti »libomudrcům«, kteří pokládají obrazotvornost i za původ vidin (ideálů). Vidina jest prý objektivovaná idea (»upředmětněná vida«) a idea jest prý pokaždé představa rozumová. V tom proniká zřetelně theologické hledisko Hynovo s něhož zdálo se auktorovi nemožno, aby původ na př. svatosti objektivované Bohem pokládal za výplod fantasie; »svatost i Boha jediné rozumem pojmouti možno«. — Mlčením však rovněž nemůžeme pominouti, že ačkoli si určil jako podstatný a odlišný znak obraznosti to, že při ní jde o »jednotnickou«, individuální představu, přece vkládá do oddílu o obraznosti jednajícím § 54. *o obecných či rodových obrazech,* o tom ani nemluvíc že v jednotlivostech jak v tomto odstavci[4]), tak i v jiných by bylo leccos možno vytknouti.[5])

Více psychologickou soustavu Hynovu specificky charakterisujícího nalezneme v části o »obnovivosti rodové«, kterou si rozdělil na výklad

[1]) Také v této partii bylo by snadno ukázati nepřesnosti některé, zvláště ve výkladu o reprodukci řad a ve volbě příkladů (srv. str. 70, 71 a 72).

[2]) Arci příklad, který hned na vysvětlenou této definice volí na str. 82, je nepřípadný a spíše by byl příkladem pro paměť.

[3]) Čupr (str. 659) dobře namítl: »Což se obrazy nejednotnické t. j. dle spisovatele, pojmy, pamatovati nemohou?« A táž chyba jest při obrazotvornosti, když se praví, že se při ní »*jednotnické* představy více méně proměňují« (jakoby nebylo i v činnosti vědecké, když pojmy pracuje, fantasie!)

[4]) Srv. již Čuprovu Kritiku na uv. m. str. 659.

[5]) Na př. když vece v § 49., že »nihil potest esse in phantasia, quod non prius fuerit in sensu *praví staré přísloví!*«

o »myslivosti« či »umu« a na výklad (daleko stručnější) o poznávavosti. O první části oné (§ 56. n.) byli jsme nuceni promluviti již v díle o genesi knihy Hynovy; neboť právě tuto část byl nucen po nevítaných »opravách« svých korrektorů přepracovati znovu. Opětujeme tuto jen, že korrektoři ti pozměnili výklady Hynovy a terminologii jeho popletli jednak snad vinou nesrozumitelného a dvojsmyslného slova »um«, jednak snad i, poněvadž domnívali se, že Hynova dvojice »um — rozum« jest čerpána z Kantovské filosofie; ale ponětí Hynovo těchto výrazů i třídění umu jest Jacobiovské anebo určitěji řečeno, Lichtenfelsovo. Hyna svůj »um« (Verstand) identifikuje s Lichtenfelsovým »Denkvermögen« a proto jej zove také »myslivostí«.

Rozdělení pak umu či »myslivosti«, jak je Hyna přepracoval na listy II. vydání, přejal z knihy Lichtenfelsovy [1]) a to z § 86., jakž to bude ihned patrno z této parallely:

Hyna § 56.:

Um (Verstand) jest mohutnost mysliwá, kteráž *mysliwostí* (Denkkraft) se nazýwati může, a sice proto, že um *pojmy* wesměs se zanáší (myslí), buď že pojmy twoří (*pojímawost*, Begriffsvermögen), buď že pojmy porownáwá aneb je w poměr stawí (*saudnost*, Urtheilskraft) aneb jeden pod druhý bere (*rozsudnost*, Schlusskraft).

Lichtenfels § 86., str. 123:

Das Denkvermögen zerfällt, mit Beziehung auf die so eben unterschiedenen Denkformen, in das Vermögen der Begriffe = Verstand im engsten Sinne des Wortes, der Urtheile = *Urtheilskraft*, und der Schlüsse = *Schluszkraft* (nicht Vernunft!).

Určení Hynovo *rozumu* = *Vernunft* (jakožto mohutnosti nadsmyslných představ čili idejí) jest pak rovněž vzato z Lichtenfelsa; srv. § 114 a § 128 n. (zvl. srv. str. 183 a 186: Idee = Vorstellung durch reine »Vernunft«). V tom tudíž, že »rozum« - Vernunft jest něco vyššího než »smysl« i než onen »um« - Verstand, podobá se toto určení Hyny-Lichtenfelsa Kantovu (v němž arci konec konců jsou i jeho kořeny); ale od Kantovy schematiky psychologické (resp. noetické) liší je nehledění k znaku apriornosti, jenž právě jest charakteristikon filosofie Kantovy.[2])

Že pak Hyna použil zmínky o myšlení, aby v tuto část vložil jakýsi stručný nástin elementární logiky, o pojmu, soudu a »rozsudku«, bylo by omluvitelno, kdyby byl tuto stať vskutku vynasnažil se zpracovati s hlediska *psychologie*. Ale místo toho opravdu jen holý, jakýs takýs výtažek z logického prvosloví položil a téměř jen na logické nomenklatuře (spo-

[1]) A nikoli, jak tvrdil Čupr, z Herbartovských přednášek.

[2]) Vyskytuje se sice i zřetel k tomu znaku na str. 118 nn., avšak stránky ty nebyly v II. vydání přepracovány a jsou v této právě věci v neshodě s vlastní definicí a výkladem o umu, jak podán jest (v II. vyd.!) str. 92 v poznámce, kterou jsme uvedli svrchu na str. 17.

rými příklady osvětlené) přestal. Proto stať tato nejen do psychologie neměla býti pojata, ale považíme-li, že před vydáním spisu auktorova již Čechové měli zpracování logiky od Marka, jeví se naprosto zbytečnou.[1])

V odstavcích o »poznávavosti« jednajících snad zajímavý jest, ovšem jen *historicky* pro nás zajímavý, pokus o klassifikaci věd, jejž zajisté bez posuzování prostě uvésti postačí; nedokonalost jeho i na dobu Hynovu věru jest na biledni. Vědy dělí si Hyna (str. 121) na:

1. zkusitelné (= empirické) jako lučba, anatomie,
2. rozumové (= rationální) » filosofie,
3. dějinové (= historické) » dějepis,
4. dobné (= formální), mezi něž náleží
   a) logika (»myslověda«),
   b) mathematika,
   c) grammatika (!)
5. smíšené (t. j. kombinace předešlých rozdělení)
   a) zkusitelnorozumové; na př. prý přírodozpyt (Naturlehre),
   b) zkusitelnodějinové; na př. přírodopis (Naturgeschichte),
   c) rozumovodějinové; na př. věda křesťanského náboženství. —

Obrátíme se k dalším třídám jevů psychických, citům a jevům volním, jak je auktor ve své knize probral. První věc, která tu jest nápadná, jest, že city a cítění (»nižší«) u Hyny jsou daleko kratčeji odbyty nežli představivost. Příčina toho byla jednak ve věci samé založena — partie o citech a jevech volních pro nesnadnost i pro malou dosud práci tu vykonanou i v novějších psychologiích nebývají tak propracovány jako nauka o intellektuální stránce psychického žití člověka, a teprve v posledních letech začíná i tu potěšitelný obrat —, jednak původ toho hledati jest v pramenech, kterých Hyna užíval. Nicméně i když obě dvě příčiny spravedlivě uznáme, přece nepoměr partií těch u Hyny jest tak křiklavý — představivosti věnováno stran 120, citu jen 21 a »snažlivosti« asi 20! —, že bez výtky toho uvésti nelze.

Nehledíme-li však k tomuto nepoměru v rozsahu a obrátíme-li se k obsahu partií, nemůžeme nijak souhlasiti s chválou Cuprovou, že by to byla nejlepší partie díla Hynova.[2]) Pokud se týče nauky o citech, resp. »citlivosti smyslné«, Hyna jest si vědom, že slova »cit« užívá se v několikerém významu, a to často nepřesně, i správně si volí jediný význam,

[1]) Proto také nezdržujeme se u ní v podrobnostech. Jen to mlčením pominouti nemůžeme, že výtka, kterou učinil Čupr (str. 659 n.), definici »úsudku« (t. j. soudu!), jak ji čteme u Hyny, jest zcela neoprávněna. Čupr spletl si asi termin, poněvadž vyvrací Hynovo vymezení úsudku (= soudu) definicí (Markovou a svou) rozsudku (= úsudku, jak dosud říkáme!)

[2]) Na uv. m. str. 523: »Zde se nacházející popsání citů a žádostí . . . nejlepší partie spisu předloženého jest.«

totiž že cit značí »libost nebo nelibost, jichž při rozličných činnostech buď představivosti nebo snaživosti jsme si vědomi.« (124.) Arci hned upadá v základní svou chybu, vzory, jichž se držel, zaviněnou, a i pro cítění stanoví si zvláštní »mohutnost, kterou citu nabýváme« (125) a tu zve »citlivostí nebo citelností«.

Ptáme-li se pak, jaké theorie citu se přidržel, t. j. zdali pokládá cit za »mohutnost« duše samostatnou, či na jiné mohutnosti závislou, zdá se zprvu, jakoby Hyna klonil se ke kladu citu jako samostatné třídy jevů psychických, jak bychom dnes řekli; neboť polemisuje proti »nejnovějším libomudrcům, jižto představovací toliko mohutnost duši přičítají, veškery pak jiné činnosti duševné z představ odvozují a představami vysvětlují«, t. j. proti Herbartovskému výkladu vzniku citu z protiv (či, jak Hyna dí, »půtky«) představ. Polemika Hynova v této příčině jest, srovnáme-li ji s jinými »polemikami« jeho v Dušesloví, dosti zdařilá,[1]) nicméně nejen sám ji seslabil zbytečnou konečnou poznámkou,[2]) ale zvláště tím, že chýlí se k jistému kompromissu s výkladem Herbartovským, kompromissu jistě nešťastnému (str. 127 n.): »Jedna každá mohutnost duše, prvé nežli přichází v činnost, musí býti *vzbuzena*. To též o citelnosti tvrditi dlužno. Avšak citelnost jedině představami vzbuzena býti může. . . . . . Půtkou tedy představ mohutnost citelná není nijak *vysvětlena*, alebrž jí *vzbuzena* bývá.« Ale na tom není dosti. Když byl v následujícím (73) paragrafu odbyl ty,[3]) kdo dichotomicky třídí jevy duševní a dle toho cit pak vykládají, a opět si otázku učinil (především se zřetelem k Lichtenfelsovu mínění v jeho § 17. vyslovenému), náleží-li priorita psychologická cítění či žádání, zcela klidně přidává se v jádře k stanovisku Herbartovskému, jež vyvracel, o prioritě představivosti v tom smyslu, že citelnost závisí na představivosti, že »činnost mohutnostní představovací *základem* jest citů« (str. 136) aneb, jak o něco dále (str. 137) praví: »Citelnost smyslová vůbec jest mohutnost, jížto duše libosti nebo nelibosti *z činnosti naší smyslnosti* buď bezpostřední nebo postřední si osvědomuje.« Proto také chápeme, že mohl (str. 133 n.), ač krátce před tím zavrhl výklad citu Herbartovský, sděliti výklad Herbartovský citu příjemného

[1]) Čupr (na uv. m. str. 660) odpověděl k *správné* námitce Hynově (na str. 127) takto: »Půtku představ *cítíme*, a netřeba si cit z ní pošlý představovat, jinak by každý, kdo cítí, dříve Herbartovo dušesloví studovati musil.« Ale odpověď ta — zvrací právě hledisko theorie Herbartovské, či lépe řečeno, ukazuje nehotovost, nedokončenost jejího vysvětlení, ukazuje, že k citu dochází jen *za* poměrů jistých představ, ale zamítá pokus vyložit cit prostě *z* poměrů jistých představ.

[2]) »Ostatně jestiť tímto jediné naše zdání proneseno a jednomu každému v tomto ohledu dle libosti rozumovati volno« (str. 128).

[3]) Blíže jich nejmenuje ani neoznačuje, patrně, poněvadž také originál jeho (Schulze str. 84) nepověděl, koho míní. Kdežto však Schulze naznačil, že mu tane zajisté na mysli psychologie Wolffovská (a předkantovská) slovy »*Ehemals* wurden der Seele zwei Ur- oder Grundkräfte . . . beigelegt«, Hyna mnohem méně případně napsal »Jiní mezi novějšími libomudrci . . .«

a nepříjemného beze vší kritické poznámky, a že rozděluje podle »základu« onoho citelnost na »postředně a bezpostředně smyslovou.«

Vypracování speciální části o citech jest velice mezerovité, neúplné. Hyna byl si toho také vědom a pomáhá si po známém způsobu tím, že odkazuje práci, kterou měl aspoň stručně provést, »speciálnímu citosloví«.[1]) Pro výklad svůj zvolil si jen »znamenitější« city a to pouze tři a nad to, jak vybrané! Cit pro čest, cit stydlivosti a — soucit (s protivou jeho) probral, ale velice nesouměrně; soucitu věnováno asi 5 stránek, oběma prvním citům 10 řádek! O originálu výkladů, často doslovně přejatém, svrchu jsme již řekli, čeho bylo třeba.

Podobnou nedůslednost jako při výkladu »citelnosti« zastihneme i ve výkladech o »snažlivosti«. Ačkoli v polemice proti Herbartovskému výkladu vzniku citu zřetelně (a správně) vyhlásil, že »citelnost a snažlivost mají se k sobě povždy, jako se má důvod k následku, takže bude-li citelnost důvodem, bude snažlivost následkem; pakliby snažlivost co důvod se jevila, citelnost následkem onéno by byla« (130), a tudíž brzy citelnost snaživosti, brzy snaživost citelnosti předchází (129, 202), přece ve výkladu o snaživosti ví jen o tom, že snaživost závisí od citelnosti (a to co do formy): »Úkonem představivosti smyslové bývá vzbuzena smyslová snažlivost. Jakmile nabude člověk čití a svědom jest si citu, vznikne v něm ihned také *snaha* (Streben) Snaha tedy od čití a citu odvisna jest; od onoho svým *obsahem*, od tohoto svou *dobou* závisí« (str. 144 n.).

Ke kritice Herbartovské theorie jevů volních, žádosti a zamítání, se Hyna neodvážil; podal sice o ní obšírný výklad a ne nezdařilý (§ 96), ale k němu připojil jedině »připomenutí« toto: »Jestli takovéto vysvětlení žádosti a ošklivení *dějem svědomosti*, jakož v dušesloví zkusitelném má a musí býti, skoumejž a posudiž laskavý čtenáři sám.« [2]) Nicméně již smysl této poznámky přece zdá se nasvědčovati tomu, že Hyna theorii Herbartovskou neuznává, aspoň s hlediska empirické psychologie, za správnou, a pak — a to je ovšem hlavní věc — sám podává zcela jinou theorii, souhlasnou s tím, co vykládal o citelnosti a představivosti.

I snaživost podle něho jest jednak pojímati jako mohutnost, jednak jako činnost. Jako mohutnost jest snaživost *pud* a sice nejen jako mohutnost *bezpostředně* smyslová, ale i jako mohutnost postředně smyslová.

Proto také Hynovi pud, mohutnost snažicí, snaha bezpostředně smyslová, snažlivost smyslová, volnočinnost smyslová, mohutnost chtěcí

[1]) Str. 139. »Na stupni obnovivosti [illegible] vznikají v nás city nejrozmanitější, jichžto však tuto pomijíme, an ve *zvláštní* náležejí *citosloví.*«

[2]) Čupra toto »připomenutí« pohněvalo, takže napsal: »V § 96. přednáší se dle Herbarta výpuk žádosti, což se laskavému čtenáři v přilíplém připomenutí k posouzení ponechává. To snad má býti nějaká ironie?« (Uv. m. str. 528.) Ironii zajisté nezamýšlel Hyna, ale chtěl takto, arci ani ne vhodně ani ne jasně, naznačiti nejspíše, že by theorie Herbartovská leda se stanoviska jisté metafysiky se mohla hájiti, ale rozhodně nikdy s hlediska psychologie empirické, — a v tom má zajisté pravdu.

a žádací jsou — synonyma. Pud vlastně jest jen jeden, ale dělívá se přece v rozličné druhy podle předmětů, k nimž směřuje. Pudy »nižší«, jak bychom krátce mohli říci, či, jak Hyna praví (str. 154), pudy, »pokud člověk při nich lpí na moci představovací bezpostředně smyslové«, rozděluje si v patero: pud *činnosti*, *sdílnosti*, *života* (= sebezachovací), *pohlavní* a *společenský*. A tyto pudy, »když člověk se povznesl na stupeň umnosti« (str. 154), přecházejí v pudy jakés vyšší, jichž jedině člověk (nikoli zvíře) jest schopen, a to tak, že z pudu činnosti vyvíjí se pud *vědění* a umění, z pudu sdílnosti pud *řeči či mluvy*, z pudu sebezachovacího pud *majetnosti*, z pohlavního pud *zachování a vychování* (resp. pud manželství), z pudu posléze společenského dochází k pudu *»občanskému«* (t. j. pudu tvořiti obce, církve atd., pudu sympatickému). Mimo však patero těchto pudů vyvíjejí se v člověku pomocí umnosti, dílem i rozumnosti některé pudy, »jichž na stupni bezpostřední smyslnosti člověk není schopen«. Jsou to: pud *cti*, pud *svobody* (a to jak osobní svobody, tak i občanské, tak i svobody svědomí či náboženské) a pud *panování*. Arci proč anebo odkud tyto pudy se v tomto vyšším stadiu v člověku vyskytují, k tomu odpovědi nám Hyna nedal; jen poznamenal (str. 159), že pud na tomto vyšším jakémsi stupni »jest vlastně *libovolnost* (patrně tolik, co německé Willkür), aneb *volnočinnost* (patrně = Spontaneität)«.

Mluvíme-li o snaživosti jako *činnosti* t. j. jako o *snaze*, zase lišiti ji jest v snaživost bezpostředně a postředně smyslovou. V prvním případě jest snaha podle *obsahu* t. j. podle své závislosti na čití buď *chtíč* t. j. snaha neurčitá, k nějakému *stavu* duševnímu, nikoli k nějakému předmětu vnějšímu se odnášející a pouhým čitím vzbuzená (str. 145), anebo *žádost* t. j. snaha určitá, po nějakém určitém předmětě jdoucí a názorem vzbuzená. Žádost zase dělí se podle stupně či míry na náchylnost, dychtivost, náklonnost a potřeby (a to buď přirozené nebo »vzniklé« to jest uměle vyvolané). Podle *formy* t. j. podlé své závislosti na citu příjemném nebo nepříjemném rozděluje se snaha na (positivní) *toužení* a (negativní) *ošklivení*. Čekali bychom pak, že auktor nám poví, jak se jmenuje a jak rozděluje se snaživost postředně smyslová jakožto *činnost*, ale — o tom, o nějakých »snahách vyšších«, neslyšíme tu ani slůvka,[1]) nýbrž hned pak po vylíčení pudů vyšších následuje § 101., jenž jest jaksi appendixem k celé I. části prvního dílu,[2]) dále pak § 102. obsahující indexový přehled všech útvarů a jevů činnosti smyslové, jak svrchu byly stanoveny, a konečně § 103., v němž auktor mluví proti těm, kdo chtěli smyslnost pokládati za vnímatelnost a rozum za volnočinnost, čímž jest I. část — ukončena.

[1]) Mimo vzpomenutý výraz »volnočinnost«, jenž má býti však označením onoho pudu vyššího, na umnosti založeného.

[2]) Paragraf ten pojednává o individuálních rozdílech u lidí, pokud se týče stránky intellektuální (a jednotlivých její zjevů), a čtyřmi řádky dotýká se i různosti co do citelnosti a snaživosti; podlé Hynovy disposice celého díla spíše by náležel do *II. dílu* Dušesloví

Přistupujeme k druhé části prvního dílu Hynova dušesloví, probírající »činnost duše nadsmyslovou«. Rozlišení činností duševních ve »smyslové« a »nadsmyslové«,[1]) jindy také »nižší« a »vyšší« označované, jehož také Hyna se přidržuje, jest přežitek z psychologické nauky Wolffovské, kterážto psychologie i v této věci, jako v mnoha jiných pedantičtěji provedla a v system uvedla jisté náběhy, jež možno nalézti již v duševědě Aristotelovsko-scholastické. Ovšem u Hyny nevyplynulo toto klassifikování mohutností a činností »smyslových« a »nadsmyslových« snad *přímo* vlivem nějaké knihy stoupence Wolffova učení, nýbrž vyplynulo zajisté ze dvou pramenů: jednak působily na něho hlavní jeho vzorové, Schulze a Lichtenfels, jednak souvisí toto lišení u Hyny (právě jako u jeho pramenů) se zásadním nazíráním na poměr člověka ke zvířeti co do psychologické stránky. Co se týče nejprve této druhé věci, jest na tomto místě zajisté vhodno přehledně nastíniti, kterak Hyna poměr člověka ke zvířeti (ve příčině psychologické) si představoval.

Celkem lze shrnouti jeho mínění v tyto these: některé činnosti duševní má jen člověk, jiné má zvíře právě tak jako člověk, a posléze jsou třetí, které má sice i zvíře i člověk, ale člověk ve vyšším stupni než zvíře, jež má jen jakási »analoga« lidských těch mohutností a činností. V podrobnostech věc se má podle Hyny takto: »*Čití* i zvířatům přiříci dlužno a čitím člověk nad zvíře nevyniká« (str. 26). O *názoru* zprvu napsal, že i zvířata jsou ho schopna a člověk nad zvíře názorem se nepovznáší (27), ale později (113) restringoval toto mínění tak, že názor prý »nepřináleží sice *všem*, ale přece *přemnoha* zvířatům zároveň s člověkem, ano některá zvířata tím neb oním smyslem člověka dokona předčí, na př. orel zrakem, pes čichem«; jen »*hmatem* prý člověk veškerá zvířata předčí« (29). *Obnovivost jednotnickou* t. j. obraznost = pamět + obrazotvornost, ano i obrazotvornost[2]) odtahovací, kterou tvoříme si obecné obrazy, spatřujeme rovněž na mnoha zvířatech, jako u člověka, a člověk vyniká jí sice nad některá, ale nikoli nade všecka zvířata (91. 113.). Avšak *obnovivostí rodovou čili umem* jest člověk po každé *co do stupně* nad zvíře povznesen, ježto zvíře může si vytvořiti sice tak dobře, jako člověk, představu povšechnou a rodový obraz, ale nedovede vytvořiti si představy rodové či pojmy (113 n.)

[1]) Hyna kolísal, má-li užívati »smyslový« či »smyslný«, a »nadsmyslový« či »nadsmyslný«. V I. vydání přál si (podle »oprav« na konci připojených), aby místo »činnost, představivost, citelnost atd. smyslová« všude se čtlo »*smyslná*« a »nadsmyslná« místo »nadsmyslová«, v II. vydání však této poznámky v opravách již nepřičinil. Zajisté slovo »smyslný« jest dvojsmyslnější než »smyslový«, poněvadž snadno k němu pojíme jakousi příchuť něčeho hanlivého, nižšího a pod., jinak však na celém tom rozdílu v koncovkách (máme-li jen na mysli, co psychologicky tím se má označiti) nezáleží.

[2]) Jest patrno, kterak se mýlil Herbart, když pravil, že obrazotvornost *nikdo* nechtěl by přiřknouti zvířatům (Lehrbuch zur Psychol. § 60.: ». . . da selbst den Thieren ein *analogon rationis* zugeschrieben wird, während ihnen Niemand eine Phantasie ähnlich der menschlichen, einräumt«); Hyna, jak uvedeno, zcela určitě to učinil.

tím méně jest zvíře s to, aby si stanovilo poměry mezi pojmy, jinak řečeno: zvíře není nadáno pojímavostí, soudností ani rozsudností, krátce není nadáno *umem* (114), nýbrž jen jistou *obdobou umu* (Analogon des Verstandes) (115). Z toho plyne arci, že zvíře schopno jest jisté *obdoby poznatků*, nikoli však poznatků pravých, jako člověk (120). O tom, zdali a v jaké míře zvířata jsou *citů* schopna, ve výkladu v příslušné partii Hyna výslovně zmínky nečiní; nicméně z některých výroků, jakož i z dalšího výkladu (167) jest zřejmo, že »citelnost bezpostřední« u zvířete uznává, kdežto citelnost »postřední« (na př. soucit) mu upírá. I *pudem* t. j. chtíčem a žádostí jsou člověk i zvířata stejně nadána a »člověk v tom nad zvíře nevyniká« napsal nejprve (146), ale o něco dále, když liší jednotlivé druhy pudů, stanoví si, jak bylo podotčeno svrchu, jisté pudy (nižší), »které zároveň se zvířetem do sebe má člověk« (152), ale vedle toho jiné (»volnočinnost«), »jichž zvíře jest neschopno a kterými nad zvíře vyniká člověk« (154).

Odtud tedy úhrnně Hyna mohl napsati: »Člověk ... různí se ode zvířat a veškeré přírody *stupněm* (dem Grade nach) sice, nikolivěk ale *podstatou* (dem Wesen nach). Veškery jeho činnosti, o kterých posavad promluveno, jsou buď *smyslné*, jako čití, názor, pud, žádost, cit nižší atd., buď *umové*, jako ponímavost, soudnost, rozsudnost, soucit atd. Onyno se zvířetem zároveň má člověk, a nad zvíře jimi nevyniká; těmito, jelikož o stupeň jsou vyšší bezpostředně smyslných, vyniká též člověk poněkud nad zvíře, a tudy stupněm od něho se liší« (167, srv. i str. 14). »Avšak člověk má mimo smyslnou svou stránku i jinou, *nadsmyslnou*, kterou zákonu příčinnému nijak nepodléhá« (171). »*Nadsmyslné* (to jest dobré, krásné a pravdivé) jest zvířatům nepřístupné a nepostižitelné« (169), »pročež člověk rozumností a svobodností (t. j. právě mohutnostmi nadsmyslnými) netoliko co stupněm, nébrž co *podstatou* se liší od přírody a zvířete« (174, srv. i 173) a »v rozumu a svobodnosti zakládá se *člověčenství předmětné* (objective Menschheit)« (str. 174).

Z tohoto nazírání na »duši« zvířete jakožto aspoň v některých stránkách *úplně*, *genere* rozdílnou od duše člověka, nazírání jdoucího, jak známo, až na Descartesa, ba Aristotela, vyplynulo jednak a jednak zase samo mělo mu býti odůvodněním rozdělení psychických jevů v nižší a vyšší. Že tomu tak, to dokazuje, pokud se týče Hyny, nejen originál paragrafu 104., Lichtenfels (§ 106.), nýbrž to ještě výmluvněji nám praví druhý hlavní pramen Hynův, Schulze, jenž v § 59. (str. 86) napsal: »Při rozdělení duševních sil ve *vyšší* a *nižší*, kteréž bylo učiněno hlavně se zřetelem k poznávavosti a žádostivosti, přihlíželo se k rozdílu duševního života v člověku a zvířeti a první člen tohoto rozdělení vztahuje se k naší povznesenosti nad všecky ostatní tvory pozemské.« Tu jest tedy zcela zřetelně doznáno, jaký původ má třídění psychických jevů v nižší a vyšší, v nadsmyslné a smyslné, a tato slova Hynovi byla známa a zajisté spolupůsobila při onom rozvržení předmětu psychologie.

Chtěje probrati mohutnosti a činnosti nadsmyslné, Hyna opět vychází od několika »fakt« vědomí, či, jak sám to zve, od »dějů« nebo »jevů« svědomosti, které skládají obsah nadsmyslného. Hynovi jest nejprve »dějem svědomosti« to, že člověk činí rozdíl mezi dobrým a užitečným, krásným a půvabným, pravdivým a skutečným. Užitečné, půvabné a skutečné jest prý »smyslné« (a proto také zvířatům postižitelné), kdežto dobré, krásné a pravdivé jest smyslům nepřístupné, jest »*nadsmyslné*«. Prvním tedy faktem vědomí Hynovi jest, že člověk liší smyslné (podmíněné, potažité) od nadsmyslného (nepodmíněného, naprostého, absolutna). Druhým »faktem« vědomí podlé něho jest, že člověk nadsmyslné klade si za »*vidu*« (ideu), za něco, k čemu má se více a více blížiti, třebas toho nemohl nikdy úplně dosíci, čili, že klade si nadsmyslné za *neskonalé* (nekonečné), aneb ještě jinak řečeno, že vidou neskonalého nabývá *pojmu o Bohu*. Další »faktum«: Pojmem Boha zří se člověk jednak podřazen neskonalému Bohu, jednak právě týmž pojmem však také povznesen nad zvíře a nad veškeru přírodu; člověk pokládá odtud sama sebe za *účel* a všecky ostatní bytosti za »*prostředek*«. Tím vzniká vědomí či »představa člověcké osobnosti« neboli »*důstojnosti*«. A posléze: Člověk vida, že i ostatní lidé v témže poměru k nadsmyslnému a smyslnému se nalézají, klade je sobě na roveň, činí si lidí »souřadnými« a tím koordinováním vytvořuje si jakousi »celost« neboli »svět«, svět ovšem jiný, nežli jest svět smyslný, »svět mravný«.

A tak dospěl Hyna k šesti »představám nadsmyslným«: dobra, krásy pravdy, Boha, lidské důstojnosti a světa mravního a podle nich pak chtěl řešiti otázky *představivosti, snaživosti a citelnosti* nadsmyslné;[1]) neboť i u nadsmyslna rozeznává zase představivost, snaživost a citelnost jako »tři doby činnosti nadsmyslné« (str. 176). A nejen to; jako v oboru smyslna, i tu (zase aspoň u představivosti a snaživosti) odlišil mohutnost pokaždé od činnosti. Aby nějaká mohutnost přešla v činnost, má potřebí ovšem i tu nějakého dojmu či »vzbuzení« (str. 174, čímž překládá Lichtenfelsovo »Aufregung«). Arci při mohutnosti nadsmyslné nemůže podnět takový či »vzbuzení« přijíti ze smyslné přírody, nýbrž jen z onoho nadsmyslna, pokud člověk jest si ho vědom; jinými slovy: k tomu, aby mohutnost nadsmyslná přešla v činnost, jest »potřebí, aby člověk úmyslně v mohutnost bližního svého působil«, což děje se *vychováním*. Vychováním tedy t. j. úmyslným působením v nadsmyslnou mohutnost druhého člověka probouzejí se mohutnosti tyto k činnostem; pak však ozve se přirozeně otázka, kterak byly

[1]) V další applikaci, které, jak dále uvidíme, však u snaživosti nedovedl provésti, Hyna seskupuje přirozeně těchto 6 představ nadsmyslných ve 4 obory, poněvadž pravda, krása a dobro tvoří mu jedinou řadu. Avšak proto přece Hyna nepovažuje snad tyto »představy nadsmyslné« co do podstaty, v kořeni jich za *jednotné*; ba v tom právě Hyna (viz § 105., § 112., § 113. str. 179) *odchyluje se* od Lichtenfelsa, jenž opět a opět (§ 118., § 124., § 130.) mluví o »vlastní«, původní »jednotě« (ursprüngliche Einheit) dobra, krásna a pravdy, a proto má také »vlastně« ideu jen jedinou. (str. 189). Kritiku těchto jeho »prvků« nadsmyslna, kteráž ovšem jest snadna, jakmile nepodržujeme stanovisko Jacobiovské filosofie, nepřičiňujeme, neboť ji načrtl již Čupr, na uv. m. str. 524.

probuzeny mohutnosti tyto v prvním člověku? »Tu ve zkoumání svém dotýkáme se tajemství — zázraku!« jest vše, co dovedl Hyna k této aporii odpovědět.

Ale ať tomu u prvního člověka bylo jakkoliv již, nadsmyslná mohutnost představivosti [1]) aneb jinak určeno »mohutnost k ponímání nadsmyslného« (176) jest *rozum* (Vernunft).[2]) První činnost pak rozumu jest *svědomí* (Gewissen) jakožto bezpostřední představa nadsmyslného. Svědomí co »upřítomnění nadsmyslného« účinlivo jest nejprve temně, takže jest předcit, předtucha nebo tušení nadsmyslného; jest to tušení dobra, krásy a pravdy, tušení Boha, tušení důstojnosti lidské a osobnosti a tušení mravního světa, i zove je analogicky dle činností nižších (zvědu, jejž dělil v čití a názor) *čitím vyšším* (177). Jako však učil, že se z čití (nižšího) vyvíjí názor jakožto představa (proti temnému čití) jasná, tak vykládá i zde, že z toho čití vyššího stává se *vida* (idea),[3]) totiž »jasná představa nadsmyslného« (178). A zase rozeznává podle vzpomenutého dělidla vidu nadsmyslného vůbec (dobra, krásy a pravdy), vidu o Bohu neboli náboženskou, vidu o člověcké důstojnosti anebo »mravnou« a vidu o světě mravném či právní (179).

Kdežto při představivosti nadsmyslné (jak při vyšším čití, tak při vidě) Hyna mohl vykládati, že předmětem její jest jak pravda, tak krása, tak i dobro, při *snaživosti nadsmyslné* byl by vlastně měl přiznati, že odnáší se jedině k dobru, že tedy ono trojdělení nadsmyslna, jež si učinil východiskem, nelze všude applikovat v úplném rozsahu. Místo toho Hyna obchází věc a vykládá, že, kdežto krásno a dobro má vedlé prvku »rozumného« (rozumového) ještě jiný prvek — a to krásno prvek zkusitelný, empirický, pravda pak prvek logický —, jediné dobro nemá leč jediný onen »rozumný prvek,« a proto prý dobru »naprostá platnost náleží« (181), proto jest »nejvyšší, čeho člověk na tomto světě jest schopen«, proto jest »naprosto nadsmyslné«, a proto dobro jest — »*zvláště* předmětem snaživosti naší« (182). Že tato argumentace jest krátkodechá, jest na bíledni. Neboť předně, jestliže opravdu záleží na onom rozdíle »v prvcích« při dobru,

[1]) Představivost nadsmyslná jest velice krátce (proti snaživosti a citelnosti nadsmyslné) odbyta: jen 3 stránky tato »hlava« zabírá. To vysvětluje se však aspoň do jisté míry tím, že leccos, co náleželo do kapitoly o ní, probráno jest v odstavcích úvodních části druhé (srv. zvl. §§ 106., 108., 109.). Vůbec disposice této části druhé jest nedosti propracována. Tak na př. o dobrém, krásnu a pravdě mluveno v úvodě k části o nadsmyslnu (§ 105.), ale »důkladněji rozebráno« jest to vše zase ještě v prvním odstavci pojednávajícím o nadsmyslné snaživosti (§ 114.).

[2]) Synonymní výrazy k »rozumu« jsou podle vlastní připomínky Hynovy (171.): *mohutnost nadsmyslná, vnímavost nadsmyslná, představlivost vyšší.*

[3]) »Názwu »wida« w širším smyslu se nezřídka užíwá. Tak se dosti zhusta nazýwá widau představa rodu, twaru, ano jedenkaždý pojem w tomto smyslu názwem tím býti může i býwá poznačen. Jestli wšak předmět widy smyslu, obraznosti a umu nepostižitelný, tehdy neprávě dotčené představy jméno widy nesau. Mají-li pak tímto názwem přece býti poznačeny, tehdy widami zkusitelnými (empirische Ideen) slujtež, widy pak, co představy nadsmyslného, widami nezkusitelnými zwány buďtež (reine Ideen, Vernunftideen).« (Str. 179.)

krásnu a pravdě, proč neplatily tytéž důvody, když šlo o předmět představivosti nadsmyslné? A dále, praví-li se, že dobro »zvláště« jest předmětem snaživosti, tedy nejsou ani onyno první dva členy vyloučeny úplně; proč však o nich Hyna se v dalším nezmiňuje? Jest zřejmo, že tu nenalezeny důkazy pro jedinečnost dobra jako předmětu snaživosti, ale že se hledí — omluvit, proč s úplnou důsledností nemá se věc tu tak, jako při předešlé mohutnosti. Než vizme dále!

Snaživost nadsmyslná jako mohutnost jest *svobodnost*[1]) čili »*volnočinnost nadsmyslná*« (172) t. j. ona »mohutnost, kterou člověk neodvisně od zákona přírodního pouze nadsmyslným se ustanovuje.« Rozum a svobodnost působí v člověku *vlohu* člověka nadsmyslnou (173) a v nich zakládá se podstata člověka nadsmyslná (173). Činnost, která z mohutnosti svobodnosti povstává, zve se »*vůle* t. j. ustanovení se ve svém jednání prostonadsmyslném« (182, 185, 186) čili jinak »ustanovení se vzhledem na nadsmyslné, svědomím podané« (175). Toto rozhodnutí či »ustanovení se« může býti dvojí: buď člověk rozhodne se podrobiti dobrému, prostonadsmyslnému, anebo jím opovrhne, vykoná něco jiného, čeho požaduje na př. pud. Podlé toho jest vůle buď mravná nebo nemravná.[2]) Mravnou vůlí sílí svědomí, nemravnou naproti tomu slábne jeho hlas (182). Přece však svědomí »nikdy docela udušeno býti nemůže«; jakmile se utiší pobouřená smyslnost, jest hned znamenati ozev svědomí. Proto leká se vrah spáchaného činu a takřka bývá pomaten. A byť i podařilo se mu hlas svědomí utajiti, procitne přece aspoň v poslední době života (183).

Zajímavo jest, že Hyna spatřuje již v onom »ustanovení se« jakési konání; ovšem nejprve prý vůle jest jen *konavost vnitřní* čili *chtění*, nicméně vůle snaží se své chtění »uvěcniti neboli uskutečniti«, krátce působiti ve svět vnější. Působení ve svět smyslný nazýváme *činem* neboli *skutkem* a pokud vůle jest snaha chtění nějaké realisovati, jest vůle mocí činu či mocí výkonnou neboli *konavostí.*[3])

Při chtění stanoví si Hyna *úmysl,*[4]) ale nikoli snad jako jistou fasi nebo jistý moment chtění, jak dnes se činívá, nýbrž jemu chtění jest »ustanovení se anebo vnitřní konání *vůbec*«, kdežto úmysl jest *určité* chtění, »ustanovení se k určitému činu« (184). Protož může pak napsati,

---

[1]) Tu jest »svobodě« rozuměti jen jakožto mohutnosti či vloze, která v každém člověku se nalézá a může býti (ale nemusí) rozvita. Patrno to jednak z pozdějšího výkladu, jednak z Hynova německého výrazu, jejž v závorce přidal, totiž »Freiheit als Vermögen«. Volnočinnost nadsmyslnou tlumočí rovněž sám německým »übersinnliche Spontaneität«.

[2]) Poněvadž na vůli zakládá se »*člověctví podmětné*« (182) právě tak, jako na mohutnostech rozumu a svobodnosti, jak jsme slyšeli, zakládá se »člověčenství předmětné« (174), proto také mluví o »čisté a nečisté podmětnosti« (= mravná a nemravná vůle) (182).

[3]) »Moc výkonná«, »konavost« jsou terminy převzaté od *Marka* a tlumočí jimi Lichtenfelsovo, Friesovo atd. »Thatkraft«.

[4]) Synonyma jsou (str. 184): ohled, předsevzetí, zámér.

že se chtění má k úmyslu jako obecné k zvláštnímu. S objektivního hlediska úmysl nazývá se *cílem* nebo *účelem*, a cíl ten může býti buď bezprostředním (»nejbližším«) anebo může býti celá řada cílů, při nichž ovšem poslední cíl celé řady jest *hlavní*, cíl bezprostřední a jiné po něm následující jsou »cíle podřaděné« (186). Na tom však Hyna nepřestal, nýbrž snaží se stanoviti si distinkci, arci zcela libovolně, mezi »hlavním účelem« a »konečným účelem« chtění. Úmysl totiž, právě jako čin může býti buď mravný nebo nemravný. Hlavní cíl proto jest buď »dobré a svaté«, může však býti »také zlé«. Naproti tomu konečný účel »jest vezdy jen svaté« (186).

Z konavosti dochází ke *skutku* čili činu tím, že se konání vnitřní hledí uvěcniti ve vnějším a to »pomocí sil a strojů tělesných« (185); skutek má se tudíž ke konavosti jako něco vnějšího k vnitřnímu (185). Nemusí však pokaždé z konavosti ke skutku dojíti, nýbrž konavost může býti účinliva způsobem buď *skutečným* (když se ustanovíme dobré nebo zlé uskutečniti) anebo »*bezskutečným*« (!) t. j. když ustanovíme se účele jistého neuvěcniti. Bezskutečné počínání si moci výkonné či konavosti jest to čemu říkáme obyčejně *omeškání* či *opominutí* něčeho — ovšem, dodáváme, tím naznačeno jest opomenutí *úmyslné*.

Kterak však to, že dojde vůbec k takovému zanechání či opomenutí? Vůle jako konavost směřuje po každé k jistému konání vnějšímu či skutku. Avšak v tomto jejím »směřování« staví se jí prý na odpor často některé »podřízené« duševní činnosti, smysl, obraznost, umnost a nejvíce pud. Jestliže dovede vůle (kterou Hyna patrně myslí si zcela jako jakousi sílu) odolat onomu odporu, podmaní si všecky ony činnosti jí se příčící tak, že »nejen následovat, ale i podporovat ji musejí« (187), a tím vzniká shoda konání vnějšího s konáním vniterním. Trvalá pak shoda konání vnějšího s konáním vnitřním sluje *povaha* či *charakter* člověka. Naproti tomu »trvalý odpor mezi konáním zevnitřním a vnitřním nazývá se bezpovahovostí«, i jest tedy bezpovahovost následek »slabosti vůle« (187). Podmínky povahy jsou *důslednost* a *samostatnost*.[1]) Důsledností rozumí Hyna harmonickou spořádanost a ladný celek vnitřních úmyslů či ohledů, tak aby »ohledy vnitřní jaksi mezi sebou byly spojeny, jeden druhého nezamítal, alebrž zazší byl důvodem bližšího«, aby všecky ty ohledy tvořily »vzstupný celek« (188). Má-li však k tomu a tudíž k důslednosti dojíti, jest potřebí, aby tyto ohledy a cíle byly plody vlastního úsudku, vlastní přesvědčenosti čili »aby pocházely ze samostatného smýšlení« (189).

Jako však chtění, skutek, moc výkonná atd., tak i povaha jest buď mravná nebo nemravná (zlá, nečistá); z mravní povahy vzniká *svobodnost*

---

[1]) Že by znak »důslednosti« nevyplýval z výměru podaného u Hyny, jak namítl Čupr (str. 660), jest mylné; výtky však zasluhovalo Hynovo *vysvětlení ponětí* »*důslednosti*«; neboť to, co dále vykládá jako pojem důslednosti, nikdo, tuším, »*důslednosti*« nenazve.

vydobytá,[1]) z povahy nemravné pak vyvíjí se »nevolnictví«. Svobodnost totiž v širším slova smyslu každému člověku (jakožto bytosti vyšší než zvíře) jest dána jako mohutnost (172) anebo jasněji řečeno, jako *vloha* (173 n.); ale svobodnost v užším smyslu (jaký na př. zná již sv. Augustin), ve smyslu trvalé nezávislosti na pudech čili svobodnost jako úplná vláda nad nižšími žádostmi, musí býti člověkem, a to pracně, v postupu života vydobyta. Naopak zase při povaze nemravné může dojíti k úplnému ochabnutí vůle, k ztrátě oné svobodnosti, k podřízení vůle pod žádosti a pudy třebas velmi nízké. To jsou věci zajisté dnes obecně známé i to, co dále Hyna připomíná, že pozbýti svobody *naprosto* člověk přece, byť sebe více se zvrhl, nemůže. Výkladu Hynovu však mimo povšechnou výtku, že nešel do bližších, podrobnějších otázek psychologických, nutno vyčísti dvě jiné důležité věci. Jednak jest vážný nedostatek, že nikde při tom nečteme o důležitosti zvyku (resp. návyku), ač přece jest to činitel v obou případech nesmírně důležitý; a pak naivné jest tvrzení o oněch »nevolnících« svých pudů, vášní atd., kteréž na konec § 120. Hyna přidal: »Ostatně samo sebou se rozumí, že nevolnictví to dobrovolné a zaviněné jest, z něhož se člověk, *jakmile jen chce* (!), *každou dobou* vykoupiti může.«

Výkladem o nejvyšší možné svobodě člověka jest vlastně stať o snaživosti nadsmyslné ukončena a nejlepší důkaz, že fakticky tomu tak jest, jest to, že Hyna podává ihned po vzpomenutém odstavci 120. schematický přehled snaživosti. Nicméně následuje pokračování v snaživosti, následuje nová její část, stejně dlouhá jako předešlá partie (spíše ještě o něco delší), kteráž obsahuje výčet a stručný výklad jednak o vlastnostech duševních, které založeny jsou na trvalosti nebo nestálosti vůle, jednak dosti rozsáhlé pojednání o *náruživostech*. Odůvodnění, kterak souvisí tato partie s předchozí a proč sem právě se klade, jest zcela pohodlně a nedostatečně učiněno: »Snaživostí nadsmyslnou nemálo duševních úkazů na člověku se vysvětluje, kteréž jedno na trvalost či stálost vůle (Beständigkeit) zpoléhají« (191) a po této větě následuje ihned výklad o zmužilosti, srdnatosti, udatnosti, smělosti, odvážlivosti, neohroženosti, duchapřítomnosti, rekovnosti a jejich opaku. Po té probráni jsou »nectní způsobové trvanlivé vůle, pokud ona chtěním, úmyslem nebo předsevzetím jest«, totiž svéhlavost, neústupnost, urputnost, tvrdošíjnost, a hned pak od následujícího odstavce (122) až do konce partie o snaživosti promlouvá se o náruživostech. A zase spojení s předešlým jest velice volné: »Z povahy nemravné vzniká náruživost.« Náruživost pojímána a definována jest úzce, asi tak, jak populárně se výrazu tomu rozumí i dnes: »Hbitost v upokojování žádostí s povržením svatého náruživostí se nazývá« (str. 193) čili jinak

[1]) Hyna přidává, jak obyčejně, německý překlad názvu toho, ale nedopatřením asi, snad jen tiskovým, místo »erworbene Freiheit« (které má také Lichtenfels), přidáno v závorce »eventuelle Freiheit«.

»náruživost jest žádost veškery nadsmyslné činnosti přemáhající.« Z rozličných způsobů rozvrhu náruživostí Hyna volí si klassifikaci podle pudů jednotlivých, kterým náruživosti odpovídají; a tak také hlavní druhy náruživostí probírá — i dosti zběžně i bez přesnějšího rozboru. Po této klassifikaci v speciální části teprve Hyna (v § 124.) uvažuje *znaky* náruživosti; poslední odstavec věnoval nástinu jakési hygieny duše ve příčině náruživostí, otázce totiž, kterak brániti se vzniku náruživostí a když již k nim došlo, kterak jest třeba je potlačovat anebo aspoň omezovat. O pramenu celé části o náruživostech (Schulzovi) pověděli jsme svrchu, čeho bylo třeba, bližších nějakých poznámek, obsahu se týkajících, tato stať neposkytuje. Hyna patrně zamýšlel ve svém »Dušesloví«, přes to že z počátku je značně omezil, probrati podrobněji také nauku o náruživostech, s hlediska ethického a paedagogického tak důležitou, třebas by v tomto rozsahu do *obecné* psychologie nenáležela, a nenašed pro věc dosti poučení v knize Lichtenfelsově, obrátil se k druhému svému hlavnímu prameni, Schulzovi. V soustavě pak dušeslovné, kterou si vypracoval, či lépe řečeno kontaminoval podlé svých vzorů, ovšem stať taková celkem nejlépe se hodila jako appendix ke kapitole o snaživosti. Ale divně působí zařazení její do části o snaživosti *nadsmyslné* a do dílu o činnosti nadsmyslné vůbec. Čekali bychom, že daleko spíše mohla býti zařazena tam, kde mluvil o pudech, již také proto, poněvadž sám pokládá náruživosti fakticky (třebas theoreticky to nestanovil) za upřílišené vyhovování (anebo potlačování) pudům nižším a vyšším. U Hyny však rozhodlo pro zmíněné zařazení asi vědomí, že část o »nadsmyslných« činnostech duševních jednající vlastně ve skutečnosti obírá se útvary, komplexy psychickými *složitějšími* a jen v tomto smyslu »vyššími«; v podrobném zpracování cítil asi sám, že určení jich jakožto »nadsmyslných« nevyhovuje v leččems.

Přecházejíce k poslední hlavě části druhé, o citelnosti či *citlivosti nadsmyslné*, pozastavíme se nejprve asi nad tím, že obyčejný pořádek: představivost, citlivost, snaživost v druhé části o činnostech nadsmyslných jest změněn a že citlivost (jinak než v části I.) položena za obě druhé mohutnosti a činnosti duševní. Nedůslednost jakási v tom jest, ale kdyby byl měl býti měněn pořádek, v němž mohutnosti ty se probírají, byl by se musil měniti v části *první*, nikoli v této. Neboť podle Hynova stanoviska citelnost předpokládá pokaždé představivost, jí nepředchází nikdy, pokud se tkne pak snaživosti učil Hyna (ač ne rozhodně a stále důsledně; viz svrchu str. 97), že brzy snaživost citlivosti, brzy naopak citlivost snaživosti předcházívá. Úhrnem tedy: o citlivosti doporučovalo se při hledisku Hynově jednati po představivosti a snaživosti, a chápeme, že zcela správně se svého stanoviska Hyna při »citlivosti nadsmyslné« si činí disposici podlé toho, zdali citlivost jest »v potaze ku představivosti« či »v potaze ke snaživosti«.

Se zřetelem k prvnímu vztahu definuje si »*cit vyšší či nadsmyslný*« jako podmětný stav představami nadsmyslného v nás vzbuzený« (203)

a podlé kategorií nadsmyslna, o nichž svrchu jsme promluvili, rozděluje si přirozeně tento cit vyšší: v mravocit, krasocit, pravdocit, dále v cit »nábožný« (= »náboženský«), představou Boha vyvolaný, a v cit lidské důstojnosti.[1]) Mravnímu citu náleží »cena nejvyšší« i rozvíjí se daleko dříve nežli krasocit. Ba krasocit rozvíjí se mezi všemi city vyššími nejposléze (205), takže u mnoha lidí ani se nejeví a u celých národů někdy ani prý nevznikl (205). Cit náboženský naproti tomu jest všem národům společný, ale zase velice jest rozličný, ba různý podlé toho, jakou představu lidé o Bohu mají. Tak na př. máme-li představu o Bohu jako bytosti neskonale spravedlivé, vznikne jistý cit bázně; za jiných však představ na př. cit vděčnosti (k Bohu), cit lásky (k Bohu), cit naděje, cit pokory, cit odevzdání se do vůle Boží a pod. Cit lidské důstojnosti podle specialnějšího svého vztahu jest zase dvojí: buď jest to láska k sobě, sebeláska, anebo láska k bližnímu, k lidem druhým, i jest cit tento s to, aby se v obojím případě rozvil v lásku rozumnou, pravou, anebo arci v její opak.

Pokud máme na mysli vztah citu k snaživosti, lze nám prý lišiti podle toho, zdali cit před snaživostí nadsmyslnou předcházel, takže tu byl *pohnutkou* (motivem) snaživosti, a to tak, že buď nějaký čin se vzbudil anebo že člověka od nějakého skutku zdržel, či zdali po snaživosti následoval, kdy jest to zase buď cit přirozené blaženosti či »*spokojenosti*« (s sebou samým), sloučený pokaždé (?) prý s citem pokory, anebo cit nespokojenosti (s sebou samým), jinak zvaný cit *lítosti*.

V ostatním oddílu kapitoly o citlivosti nadsmyslné jest postup zcela analogický, jako byl v kapitole o snaživosti vyšší. Zase probírá tu pathologické zjevy citové, *affekty či vášně*, a zase souvislost úvahy o nich s předchozími výklady jest nesmírně laxně zdůvodněna: »Jako ze žádosti náruživost, tak z citu nižšího vzniká vášeň.« Proto také bychom mohli jen opětovati to, co svrchu o zařazení náruživostí jsme pověděli, mutatis mutandis i tuto o vášních: v partii o citlivosti *nadsmyslné* výklad o abnormitách, vzniklých z citu *nižšího*, zajisté nenáležel. A Hyna přece sám pokládá vášeň za převahu citu nižšího nad veškerými činnostmi smyslnými i nadsmyslnými (210).

Vášně umenšují činnost smyslnou, omezují činnost rozumovou i pamět seslabují. Rozdělení vášní podáno zase hojně: podlé stupně, jakého dosahují, podle příjemnosti (vášně příjemné, nepříjemné, jednostejné a smíšené), podle intensity (prudké a slabé t. j. podle nynější terminologie tolik, co »jaré a chabé«), podle přítomnosti nebo budoucnosti představy, která je vyvolává atd.

Hyna na konec sestavuje si dosti případně (ačkoli nevyčerpává roz-

[1]) Na první pohled se tedy zdá, jakoby Hyna na kategorie »mravního světa« při citu vyšším byl zapomněl; ale v tom, jak zase »cit lidské důstojnosti« třídí (sebecit a cit k bližnímu) jest implicite i tato kategorie (v druhém členu citu lidské důstojnosti, lásce k bližnímu) doplněna.

sahu úplně) vášně ve 3 skupiny: příjemné, nepříjemné a »jednostejné« (= lhostejné, nejetné); první dvě skupiny po každé rozlišuje zase podle toho, zdali vášeň jest prudčí či mírnější, a tyto druhy zase dělí se zřetelem k přítomnosti a budoucnosti. A zase analogicky k výkladu o náruživostech v předposledním odstavci podány jsou pokyny, jak zamezit, resp. omezit vášně, a teprve poslední paragraf dodává, že také *nadsmyslný* cit může přestoupiti jistou důležitou míru a změniti se tak buď v *nadšení* a *zanícení* (= enthusiasmus), anebo, stane-li se ono přepjetí in malam partem, blouznění, třeštivost (Phantasterei) a fanatismus (»šálenství«) [1])

Stručný, schematický »přehled činnosti člověka nadsmyslné« ukončuje celou část o nadsmyslných činnostech a tím i celý první díl knihy Hynovy.

V nejedné příčině podivně a nesouměrně spracován jest díl druhý. Nebudeme opakovati, co jsme již připomenuli svrchu (str. 81 n.) o neoprávněnosti celého rozvržení psychologického spisu Hynova. Uvažujeme-li druhý díl sám o sobě, domnívali bychom se zvláště podle úvodu, že auktor snad pomýšlel na sepsání jakéhosi *nástinu fysiologické psychologie*, pokud arci jeho a tehdejší vědomosti fysiologické vůbec toho dovolovaly. Aspoň slova, že »v tomto dílu považovati chce duševní činnosti co od ústrojí tělesného odvislé«, kdežto v prvním díle že je uvažoval jaksi samy o sobě, mohla by sváděti k domnění, že první díl poskytuje nákres psychologie abstraktní a obecné, druhý pak jakousi fysiologickou a konkretní psychologii. V tomto domnění »úvod« ke druhému dílu by nás mohl jen utvrditi. Neboť, ačkoli tu mnoho jest vykládáno, co nemá pro otázky psychologické, i když bychom na ně chtěli hledět se stanoviska fysiologické psychologie, naprosto nijakého významu, ačkoli tu podán jakýsi výtah z fysiologie a anatomie těla lidského vůbec (arci výtah nejen silně mezerovitý — na př. o slezině, mikteru atd., ani slůvka, ač o jatrech, žluči, žaludku, střevech atd. zmínka se činí —), přece jen nervové soustavě věnováno poměrně hlavní místo, obzvláště když připočteme k tomu první kapitolu dílu druhého, výslovně »nervová soustava« nadepsanou. A přece takovéto očekávání by naprosto bylo sklamáno; Hyna nepokusil se o nijakou »fysiologickou psychologii«, ba ani toho, co uvedl jednak v úvodu, jednak v první kapitole oné, vůbec nepoužil, neapplikoval. Co vlastně tedy druhým dílem podal? Výklad o velmi rozmanitých věcech, jejichž společným znakem jedině snad jest, že jsou to vesměs věci, které za doby tehdejší poutaly pozornost neméně lékařů než psychologů, ba možno říci intelligence vůbec.

Celý druhý díl rozvržen jest v 7 nestejných oddílů, které navzájem téměř nic nesouvisejí, a jichž počet i pořádek marně bychom namáhali se pochopiti z důvodů nějakých věcných. Hyna sám ostatně ani nepokusil

[1]) Že takto blouznění, třeštivost a šálenství vyložil, to Hynovi nic nevadí, aby o něco dále nemluvil o nich zase jako o chorobách duševných (nečinil tak však, pokud se týče nadšení a zanícení).

se odůvodniti, proč právě o *těch* věcech a v tom pořádku pojednává; v § 1. poznamenal pouze tolik: »Chtíce powažowati činnosti duše od ústrojí tělesného odwislé, na znamenitější toliko úkazy zřetel obrátiti musíme, jelikož skaumáním weškerých, i jednotliwých aneb nejdrobnějších úkazůw w bezpotřebnau obšírnost bychom upadli. Postačíť nám k wytknutému cíli powažowati: A. Saustawu nerwowau. B. Wěk. C. Spaní. D. Neduhy duševné. E. Letoru. F. Řeč. G. Okolnosti jiné.« To zajisté zní jako omluva, avšak zdůvodnění, proč takovou právě disposici zvolil, v tom není ani stínu.

Obsahově všecky tyto kapitoly poskytují velice málo a proto poznámky naše o nich mohou býti co nejstručnější.

První kapitola má nadpis velmi nepřiměřený obsahu »*soustava nervová*«. Obsahem její totiž není výklad nějaký o nervstvu, jeho funkcích a pod., nýbrž jen (správně) se tu upozorňuje na některých oborech, kterak všecky jevy psychické provázeny jsou a podmíněny pochody fysiologickými a kterak jevy psychické v zápětí mají jisté změny ve fysiologických funkcích těla. Že nad to jest to náčrtek, skizza pouhá, a to skizza nesouměrná a plná mezer, netřeba snad podrobně dokládati.

Druhá kapitola, »*věk*« nadepsaná, jest zajímavá tím, že tu poprve v našem jazyce napsána jakás takás konkretní psychologie člověka co do věku, a tím také první náčrtek jakési *psychologie dítěte.* V té příčině sluší podtrhnouti její historicky zajímavé místo a to tím více, že později u nás na dlouho není dbáno těchto otázek, že se přestává téměř výhradně na spisování nástinů a učebnic psychologie obecné. I ve spracování části té jeví se nepatrná sice, ale na Hynu poměrně přece dosti značná samostatnost. Sice, jak vyloženo dříve, celá tato partie vybrána jest z knihy Burdachovy, nicméně při každém oddílu (dětství, mládenectví, dospělost, stáří) zjevy psychické, věk onen vyznačující, spořádány jsou od Hyny soustavně podlé kategorií psychologických, jež si v prvním díle svého »Dušesloví« stanovil. Vůbec lze o této části říci, že z celého druhého dílu jest nejpěknější a pozoru nejhodnější.

Třetí kapitola, *o spaní a snech,* nepodává nic nového, ani klademe-li na ni měřítko co nejmírnější, ale za to prozrazuje zřetelně, co za doby auktorovy jímalo mysli všech, totiž zjevy somnambulismu a hypnotismu. Odtud si vysvětlíme, že Hyna výkladu o nich věnuje 16 stran (kdežto výklady o spánku normálním a snech asi jen osm stran zabírají). Nad to popsány jsou zjevy »živočišného magnetismu« podrobně, obšírně vylíčeny jednotlivé vynikající případy (na př. děvčete, které magnetisoval Heinecken, anebo případy, kde »magnetěnci« předvídali a předpověděli smrť buď svou nebo jiných lidí str. 293), i pokyny jsou zaznamenány, čeho třeba při »magnetisování« šetřiti atd. Ze všeho vysvítá, kterak auktor tu promlouvá o věci, která tehdá byla en vogue a která, jak známo, takový rozruch zejména od »experimentů« Mesmerových způsobila.

Rozsáhlá kapitola následující, »*Neduhy duševné*« označená, jest rovněž charakteristická pro psychologii z doby tehdejší. Bylo považováno za nutné,

aby psychologie obsahovala také nástin toho, co dnes přikazujeme psychiatrii a psychopathologii, totiž výklad o rozličných druzích nemocí tak řeč. duševních i pokyny, jak jim, pokud lze vůbec, předcházet, resp. jak je traktovat tam, kde se vyskytly. Některé tehdejší psychologie — a to správněji — rozdělily si látku celou v psychologii normální a pathologickou, jiné sice podle titulu a vymezení vlastního měly pojednávati jen o duševědě normálního individua, ale nedovedly si přece odepříti, aby kapitolu (obyčejně z posledních) nevěnovaly také stručnějšímu nebo obšírnějšímu vylíčení chorob mozkových čili »duševních«, zvyk to, jenž, jak známo, i po dnešní dobu v učebnicích psychologie se udržuje také u nás. V té věci tedy Hyna vyhověl jen obecnému zvyku i zajímavo jest opět, že přese všecku svou závislost tu hlavně na Schulzovi a Friesovi vynasnažil se aspoň do té míry býti samostatným, že roztřídění neduhů těch učinil nezávisle na těchto pramenech svých tak, že probírá nemoci duševní podle toho, zdali churava jest představivost či citlivost či žádostivost. Naproti tomu ovšem nás u Hyny nepřekvapuje, že o příčinách anebo dokonce o léčení neduhů duševních podány jsou věci zcela triviální.

Další, také oblíbený předmět psychologie tehdejší a vlastně do psychologie deskriptivní náležející, jest otázka *o letorách.* Otázkou tou pohnul, jak povědomo, ke konci století 18. zvláště Kant a odtud zase v každé větší psychologii dlouhou dobu (i podnes) nalézáme nějaký paragraf jí věnovaný. I Hyna, ovšem úplně v šlépějích Schulzeho a Lichtenfelsa, vylíčil nejen zhruba vznik a vývoj nauky o letorách, ale i popsal pokaždé jejich znaky a dobře připomenul, kterak nelze přesně hranici mezi jednotlivými letorami stanoviti, jinými slovy, kterak ve skutečném životě málokdy asi setkáme se s »ryzí« letorou cholerickou, flegmatickou atp. Pro srovnání výkladů u Hyny přednesených s výklady Herbartovců našich, specialně se stanoviskem, jež vyložil ve známém spisku prof. Durdík, snad nebude od místa načrtnouti, kterak Hyna snažil se odvoditi klassifikaci letor ve 4 druhy. Záleží tu prý na poměru, v jakém se má k sobě vnímavost a samovolnost v témže člověku; jestliže obě jsou:

v rovnováze na stupni { vysokém: cholerická letora.
nízkém: flegmatická letora; pakli však

vrch má { vnímavost nad samovolností: sanguinická letora.
samovolnost nad vnímavostí: melancholická letora.

Jak patrno, ve výkladu tom první dvojice jaks taks by byla přijatelna, za to však druhá, která snaží se rozdíl letory sanguinické a cholerické pochopiti podle toho, zdali »panuje« receptivnost nad aktivností, zajisté nikterak nevystihuje věc a původ má asi jen v schematisování obou stránek duševních.

Šestá kapitola obírá se *řečí a písmem,* ale ani letmo se nedotýká otázek o původu a vývoji řeči i mluvy, nýbrž krátce odbyvši druhy řeči, uvažuje význam její, dále pak vlastnosti, kterými mluva má vynikat, a hned —

přechází k písmu, nezdržujíc se ani tu větším uvažováním o vzniku, rozvoji písma a pod.; za to však celý odstavec jest vyplněn suchými historickými daty, týkajícími se kněhotisku, a na konec následuje zase kratinká úvaha o užitku písma. Celá tato partie, tuším, z druhého dílu jest nejslabší a nejpovrchněji pracována.[1])

Poslední kapitola asi tak, jako druhá tohoto dílu, náležela by v obor psychologie dnes tak řečené differentiální či individuální. Uvažovány tu rozdíly psychického žití u individuí rozličného *pohlaví* (§ 75.), pak promluveno o psychickém žití individuí, jimž schází některý ze smyslů (§ 76.), dále nastíněn význam zdraví, resp. churavosti (tělesné) pro život duševní, konečně pak stručná zmínka učiněna o vlivu podnebí, způsobu života, vychování, veřejných institucí (»řízení zemské«) a náboženství na duševní rozvoj individua. Všecko to, což ostatně většinou excerpoval ze Schulzeho a Friesa, neobsahuje nic zvláštního ani pozoruhodného, takže můžeme přestati na prosté této připomínce a tím ukončiti úvahu svou o obsahu nejen dílu druhého, ale i celé knihy Hynovy.

---

[1]) Výrok překvapující neobratnou stilisací (§ 71.): »V písmě *hieroglifickém* nad jiné národy vynikali Čiňané« jest jen uveličením věty Schulzovy (str. 213): »Die Chinesen haben die Bezeichnung der Gedanken durch Hieroglyphen zu grosser Vollkommenheit gebracht.« (Označování písma čínského jako »hieroglyfů« bylo za časů Hynových obyčejné.)

IV.

Terminologická stránka spisu.

Zbývá jen povědět několik slov ještě o slovní t. j. slohové a terminologické stránce spisu. Sloh, kterým sepsáno jest dílo Hynovo, jest celkem prostý a pěkný; vylíčení věcí, o nichž pojednává, až na některé jednotlivosti, o nichž příležitě svrchu pokaždé jsme se zmínili, [1]) jest zcela jasné a srozumitelné. Arci snad v této příčině dělí se Hyna o zásluhu s Jungmannem a prof. Chmelou.

Oceniti *náležitě* terminologickou stránku knihy, co v této příčině přinesla nového a čím napomáhala rozhojniti poklad odborných výrazů filosofických a psychologických, v monografii, která o jediné knize pojednává, nelze. »Index« či rejstřík v díle Hynově připojený tu nic není platen; jednak totiž přirozeně všímá si výrazů jen věcně důležitých, jednak vůbec není úplný a, jak řečeno, (pro »II. vydání«) přepracován nebyl. Bylo by k úplnému, historickému ocenění terminologie Hynovy třeba, abychom měli sebraný co nejúplněji materiál terminologický nejen z doby před knihou naší, ale i po ní, alespoň terminologii nejbližších knih sourodých. K tomu máme sice záslužné začátky učiněny v pracích prof. dra. A. Krecara, ale nemůžeme podrobněji řešiti tuto otázku, dokud nebude věc prostudována, aspoň o většině prací, nejen knih, ale i článků, jež o filosofii u nás byly na počátku jejího rozvoje publikovány. [2]) Ostatně ani pak ne-

[1]) K nim připočísti jest ještě oba nesmyslně stilisované výroky (str. 10. a 14.), jež káral Čupr (na uv. m. str. 657.).

[2]) Práce prof. *Krecara*, sem náležející, jsou: *Počátky novočeské literatury filosofické* (v Literárních Listech X, 1889, str. 49 n. 66–68. 81 n. 103.) a *Česká terminologie logická* (v Prusíkově Kroku IX, 1895, strana 286 - 291. 325—330. 367—370. X, 1896, str. 7—14, 42–47, 82—85). Nezávisle na těchto pracích obírá se Markovou terminologií filosofickou prof. *J. Jakubec* (*Antonín Marek*. V Praze 1896, str. 184—193.) Menší příspěvek k terminologii odborné, jak se jevila před vydáním Jungmannova Slovníka, podal *E. Musil* (Z let probuzení, v Lit. Listech, III, 1822, 16—18). Starší seznamy terminů (Palackého, Jungmannovy, Klácelovy, Hanušovy, atd.) netřeba tu uváděti, poněvadž ve vzpomenutých pracích Krecarových jsou již respektovány a zahrnuty.

bylo by lze nám, když nemáme původního rukopisu Hynova, určiti přesněji, jaká jest zásluha *Hyny samého*; neboť nezapomeňme, jak vyloženo z počátku této studie, že podle usnesení Sboru byla terminologie Hynova uvedena v souhlas s terminologií tehdá obvyklou, ve filosofii tedy především s Markovou. A vskutku také tam, kde byl předchůdcem již Marek, Hyna přejímá *výrazy* jeho až na nepatrné odchylky (jako když říká »soudy odličné« místo Markova »soudy odlíčené« a pod.). Jinak bylo tam, kde u Marka pro nějakou věc terminů nebylo (ať z jakékoli příčiny); tu Hyna neváhá a tvoří si výrazy nové sám, naznačuje pravidelně jich význam (mimo nějaký opis) přidáním německého názvu v závorce. Rovněž tam, kde nemohl srovnati se co *do věci* s Markovým pojímáním, nejen neváhá jinak vymeziti si třeba stejný termin (srv. o citu str. 124 n.), nýbrž po případě zcela vědomě se uchyluje. Jako zajisté uznává zásluhu Markovu ochotně a výslovně,[1]) tak zase na př. hned při označení základních mohutností duševních se ho nepřidržel a na zdůvodněnou poznamenal toto (str. 21 n.): »Náš weleważený P. Marek dí we swé logice takto: »Protož může se počítati trojí základní mohutnost w duši: poznáwací, cítící a wolící neb žádací, kteréž nazweme: 1. Poznáwawost. 2. Citliwost. 3. Wůle.« Že jsme od těchto P. Markem stanowených názwů se uchýlili, to jediné jest příčinau, že názwy: »Poznáwawost a wůle« nezdají se nám dosti welikého býti rozsahu, a protož weškerých určitých činností, k nim náležejících, nezaujímají. Wětšího rozsahu jest »Představliwost« nežli »Poznáwawost« jelikož jedenkaždý pomysl jest představa (Vorstellung), ne pak jedna každá představa jest i poznání (Erkenntniss). Poznávání částka toliko jest představování, jakož viděti bude níže. — Taktéž menšího rozsahu jest žádost »snažlivosti«, an jedna každá snaha znakem jest obsahu (Inhalt) žádosti, ne však naopak t. j. žádost není vezdy znakem obsahu snahy. Jestli tedy *žádost* většího obsahu, bude *snaha* většího rozsahu. Snaha tedy vezdy zaujímá žádost, žádost ale nezaujímá všeliké snahy a žádost bude tudy toliko částkou okresu snahy. To též platí o vůli.«

Ve tvoření nových výrazů však Hyna nebyl, tuším, ani valně šťastný, ani — a to je důležitější — nebyl dosti ustálen, dosti pevný. Tak na př. nalézáme u něho uvnitř knihy sice napořád »zkusitelný« (empirický; str. 155 a na titulních listech k I. a II. dílu; jest to výraz Markův!), ale na titulu skví se — nevím, čí zásluhou — »zkušebné« dušesloví; tak (rovněž vlivem Marka)

[1]) Když totiž zmiňuje se mezi překážkami psychologie také o nesnázích, jaké činí technická nevyspělost řeči české, praví: Uwedeným potud překážkám budiž i naše řeč přičtěna, ana w libomudrckém okresu není posud dosti pěstowána, a spisů takých přemálo na swětlo wychází. Dráhu razil nám poněkud slowútný náš P. Marek swau logikau a metafysikau, jehož nám následowati dlužno; při ostatních wšak uměleckých názwích (termini technici) jestiť nám zajisté s obtížnostmi zápasiti. Obtížností takých zhledal nemálo spisowatel této knihy sám, pročež žádati widí se nucena, aby weleważné čtenářstwo, zwláště slowútní P. wlastenci, laskawě prominauti ráčili, kde přísnosti mateřského jazyka neučinil zadost

kolísal mezi formami »představlivost«, »snažlivost«, »citlivost«, »obnovlivost« atd. a »snaživost«, »představivost«, »citelnost«, »obnovivost« atd., anebo mezi formami »smyslný«, »nadsmyslný« a »smyslový, nadsmyslový«, »pojímavost« (str. 91) a »ponímavost« (92, 159), »člověčenství« (174) a »člověctví« (bez rozdílu významu! str. 182). Tak říká sice: »duševn*ý*«, »zkušebn*ý*«, »magnetn*ý*«, »mravn*ý*« (ve významu »mravní«!) atd., ale vedlé toho zase: »dušeslovní« (4, 6), »věcní« (4) a pod.; podobně píše (po Markovi): »postředný«, »bezpostředný« a »postředek«, ale vedle toho (snad s nějakou jemnou distinkcí) »prostřední« (69, 70).

Seřadím v následujících řádcích čtenáři terminy filosofické, které *nově* se vyskytují v díle Hynově. Proto vynechány jsou všecky výrazy, které možno doložiti z dřívějších prací filosofických, z Marka však nejen z »Umnice«, ale i »Základní filosofie«; neboť k terminům »Umnice« byl nucen Hyna přihlížeti, ale i jiné terminy Markovy, kterých Hyna třebas neznal, (nemaje po ruce ještě »Základní filosofii« jeho, ježto současně s dílem Hynovým byla korrigována a tištěna) nejspíše do díla jeho vkorrigovali Chmela a Jungmann. Z té příčiny jest radno nepovažovati bezpečně za Hynovy ani terminy, které možno ze »Základní filosofie« doložiti. A tak po této eliminaci zbudou tyto terminy Hynovy, dříve, co vím, nedoložené:

A) Výrazy z oboru vlastního »Dušesloví«.

1. výrazy substantivní: Zájemnost (= interes; str. 10.), sebemilenství (9., ale: »sebemilství« 195), samovolnost (= spontánnost 22, 335, 336), uvěcnění (= realisování 16), podnět (= popud 22, názorlivost (24), okus (= chuť 29, 30), bránice nervová (= sítnice 37), zvědácnost (47 a j.), slinutí (= splynutí [představ] 49, 51 nn., 57, 60, 67), kraj vědomí (= prah vědomí 51), rovnovážnost představ (= rovnováha představ 54, 55), tkanina (= osnova řad představových 62, 67, 73), zkřížení (= křiženina představ 62, 67), vzpomenlivost (63), zapomenlivost (81), závada (= představa, která překáží jiné představě 64, 81), pomocnice (= posila 65), družnost (= associování 66), zákon sloučenosti nebo celkosti představ (74, 75 i j.), zákon převahy představ (65 i j.), vzstupování (= stoupání) představy (149); myslivost (= schopnost myšlení, um 76, 91 a j.); rozsudnost (= schopnost usuzovati 100, 123); vidina (= ideál 87, 177); přízvuk (= citový prvek počitku 128, 131), pozor (= pozornost 93); básnivost (83); dojemlivost (= přístupnost citům 135), bezcitnost (312), rozmazanost (citová = Überverfeinerung der Gefühle 136), zkormoucení (= Trübsinn 138), bezsmyslnost (= kleslost na mysli 192), chuť a nechuť (= slast, neslast 138), toužení (= Verlangen) a ošklivení (= Verabscheuen 147; ale »ošklivost« 149, 197), upokojení (= ukojení) žádosti (148), nadchnutí (= nadšení) a zanícení (= enthusiasmus 216); tančivost (= náruživost v tančení 194), mluvivost (= povídavost 195),[1]) svédomnělost (= do

---

[1]) »*Mluvivost*« sice zná již Klácel (Mostek. V Brně 1842, str. 82), ale ve významu = pud k mluvení (normální).

myšlivost 196), schránlivost (= šetrnost 196), krvožiznivost (197, 198), lezlost (= dotěrnost, podlízavost 198), podmanivost (= náruživost podmaňovati si 200), důstojnivost (310), vzbudlivost či hnulost mysli (Reizbarkeit des Gemüths 210), lek (= uleknutí 213),[1] hanivost (198), hnětlivost (213),[2] hovělost (194), chramtivost (196), nevražnost (197); dětinství a mladověkost (250), děvčetství (259), středověk, středověkost (= dospělost, mužný věk 264); věk zešlý, (starost),[3] starověk (= stáří 265); magnetovač (283 nn.), magnetěnec, magnetovanec (283 nn.), dvojspánek magnetný (285); přetvářenost (= náchylnost k přetvářce 350), strojivost, šperkovnost (= snaha se strojiti, krášliti 350); moc protičinná (= schopnost reakce 64), ostrovtip[4] (160), mysl hluboká (= Tiefsinn 160), vtipná hlava (= talent 160), velikost ducha (= genius 160), předvědnost (= schopnost předvídání 160), předtucha (25, 26, 177); pravdocit (203), mravocit (203, 205, 206); stroj duše (= Seelenorgan 235); jednotník (= individuum 95). (O rozdílu »um« a »rozum« pověděno svrchu; názvy samy pocházejí od Marka.)

2. adjektiva: tvarový (= specialní 12),[5] stanovitý (= immanentní 18), míjivý (= transeuntní 18), ústrojový (ústrojové čití = organový počitek 25), čicí (47), (obrazotvornost) zvidinovací (= idealisující 87, 88), prostonejmenší (= co nejmenší, absolutně nejmenší 95),[6] naprostonad smyslný (135); (letora) lehkokrevná, těžkokrevná, teplokrevná,, chladnokrevná (333 nn.), blahotvorný (= blahodárný 356); jednostejný (= nejetný, lhostejný 215).

3. Slovesa (pokud nejsou již ve výrazech substantivních a adjektivních svrchu uvedených zahrnuta, jako »slinouti«, »uvěčniti« a pod.):

touchati (= tušiti 26), zatmívati (přechodné! = zatemňovati 50), magnetiti (282).

B) Terminy logické.

Jak již řečeno, tu Hyna jest úplně ve shodě, resp. závislosti na Markově terminologii; odchylek jest pramálo a jen tyto terminy nenalézají se u Marka:

skumnost (= theorie 56, ale »zkumný« Marek zná), vymísení (= Absonderung 94), obmezivost (= limitace, Marek říká »výhrada«) (118), z důmyslu, důmyslný (= apriorní, rationalný 118; u Marka: domyslný, domyslitelný!), všakost (118), jednakost (= individuálnost 161).

---

[1]) Vyskytuje se sice již dříve (u Marka), ale nikoli jako termin *filosofický*.

[2]) »*Hnětlivost* neb *žrání* (Gram)« vysvětluje tento termin sám Hyna; výraz »hnětlivost« nalezneme již v Klácelově Mostku str. 85, ale ve významu = »conscientia scrupulosa«.

[3]) Dávám tento výraz do závorky, poněvadž, co vím, u žádného filosofa před Hynou se nevyskytuje, ale doložiti jej jest možná na př. z článku Antonína Jungmanna v Preslově Kroku II. str. 529.

[4]) Naproti tomu »[illegible]« zná již V. *Zahradník* v článku v [illegible] IV. [illegible]

[5]) Marek říká: »*tvárný*« v tomto významu.

[6]) Utvořeno analogicky podle Markova terminu: »prostojednotný« = absolutně jednoduchý. Podobné složeniny má na př. také *Zahradník* v *Počátcích myslitelství*.

C) Terminy z jiných nauk.

Mravník (= moralista 7),[1]) chorobosloví (13); počitářství (88), souměr (= úměra, proporce 50, 51); oka mih (56; Marek říká: oka mžik); opar vzduchový (= atmosféra 30, 31), odlučník (= isolator 283); lepkovlhká kožka (= sliznice 30, 31), červenina (= červeň krevní 222), vláknovina (= Faserstoff 223); bloudivka (= toulavost chorobná 314); šílenost důstojnivá (= melancholia dignitatis 300), bloudivá (errabunda 315), ztrnulá (attonita 315); udávání nemoci, udavač nemoci (= simulování, simulant nemoci 325), zmrtvělost (= katalepsie 353); jinozemec (347), samoženky (= Amazonky 349); (rybojedi, masojedi), všejedi (354).

Seznam terminů, tuto podaný, zajisté poskytne čtenáři dosti zřetelný obraz upřímné snahy Hynovy obohatiti slovní poklad jazyka českého o výrazy filosofické a psychologické, poskytne však zajisté také důkaz, kterak v tvorbě nových terminů málokdy Hyna se zdarem si vedl; vadila mu zajisté hlavně přílišná závislost na německých předlohách, jež by byl rád stlumočil svým krajanům. [2]) Ostatně ani tu nezapomeňme, že kdežto u Němců i tato stránka, terminologická, měla tehdá již stoletý vývoj (od Chr. Wolffa) za sebou, u Hyny a jeho vrstevníků máme první nesmělé kroky, první pokusy tlumočit nauku věru nesnadnou jazykem, jenž tak dlouho byl zanedbán.[3])

---

[1]) U Marka však vyskytuje se již *mravnictvo* = mravouka.

[2]) To zračí se na venek snad nejvíce v »registříku«, jenž jest opravdu německo-český tak, že některá písmena (A, G atd.) jsou téměř jen německými terminy zastoupena. — Mnohem správněji o tvorbě terminologie již Čupr soudil (str. 658 uv. m.), že »máme-li ve filosofii prospěti, názvoslovím německým se námiti nesmíme Věc samu vyvinouti a vyvinutí takovému nejpřiměřenější jméno přiřknouti třeba. Při tom uvyklého smyslu slova šetřiti dlužno; ale uvyklostmi myšlénku samu zakrniti a její výraz setříti, jest pošetilost«. Ovšem v jednotlivostech terminologických Čuprovy výtky nejsou leckdy oprávněny; tak na př. když se mu zdá (659) výraz »zvěd« (ovšem ne právě krásný ani případný sám o sobě) »velmi nuceně přivlečen k německému Wahrnehmung« anebo když Hynovi vytýká (658) slovce »zásada« (= princip); ale slovce to buď Hyna přejal z Marka (srv. Zákl. filosofie str. 48. i j.) anebo jeho korrektoři mu je do díla za tisku vpravili.

[3]) O obtížích, které nejvíce právě ve filosofii prvním pracovníkům našim se stavěly v cestu v této příčině, srv. pěkný výklad *Jakubcův* (A. Marek str. 180 n.).

V.

Závěr.

Když jsme rozebrali dílo Hynovo i co do pramenů, z nichž vzniklo, i podrobili je rozboru a ocenění věcnému a posléze také k stránce terminologické přihlédli, máme jen ještě naznačiti úhrnně, jaké místo v celkovém rozvoji české filosofie mu náleží. Máme-li však naznačiti to náležitě, varujíce se jak přeceňování tak podceňování díla Hynova, třeba, abychom pohledli aspoň letmo na rozvoj filosofie novodobé u nás, od její počátků nepatrných až po dobu, kdy vyšla kniha Hynova. Doba ta není nikterak dlouhá; as tak na 50 let celkem, sotva více, lze ji odhadnouti, ale přes to rozvoj literární produkce i ve filosofii jest tu neobyčejný, třebas arci nemohl se rovnati rozvoji v jiných naukách za tu dobu u nás. Co vzbuzuje podiv ještě i dnes, jest zajisté faktum, kterak za krátkou dobu podařilo se úsilí nemnoha jednotlivců řeč českou učiniti tak bohatou a ohebnou, aby i myšlénky, záhady, důkazy, námitky i pochybnosti filosofické bylo lze jí zřetelně a přesně vyslovovati. Neboť *vláda němčiny* jak ke konci XVIII. století tak aspoň ještě do polovice století XIX. byla tu mocná v každé příčině a v každém směru, a vymaniti se z ní, vymaniti se nejen ve vnějším slovním rouchu, ale i — což důležitější — v celém nazírání, myšlení a vyjadřování se filosofickém, nebylo lze provésti tak snadno a tak rychle, trebas již i v této periodě, první polovici století devatenáctého, můžeme najíti některé uvědomělé a zajímavé *pokusy* oné emancipace duchovní.

Ale převaha němčiny ve všech oborech vědy, ba v celém tehdejším životě u nás, nebyla jedinou překážkou, která se stavěla v cestu začátkům české filosofie. Jiné, neméně mocné nesnáze napomáhaly zdržovat vznik filosofických plodů, jež by česky byly psány. Předně mezi tehdejšími vlastenci českými bylo přece jen velice málo těch, kdo filosofií se mohli a chtěli obírati. Po druhé dlouho byl naprostý nedostatek nějakého střediska, z něhož by vycházel podnět k filosofickým pracím českým. Na universitě pražské a na několika oněch filosofických ústavech (a lyceích) po drahnou dobu přednášky z filosofie jak theoretické tak praktické nevynikaly nijak nad text obvyklých učebnic scholastických. Nad to způsob

přednášení filosofie byl předepsán: za základ svých přednášek každý professor (až do r. 1848) musil učiniti úředně schválenou učebnici filosofie, ať od jiného auktora anebo od něho samého složenou, a tu byl povinen vykládati, doplňovati atp.[2]) Odtud ovšem vysvětlíme si, proč nebylo dáváno podnětu českým posluchačům, aby se snažili filosofické nauky tlumočiti nějakými spisy ve své mateřštině, o tom ani nemluvě, že přednášky ty konány byly výhradně zprvu latinsky, později (od r. 1784 a ještě výlučněji od r. 1824) německy. Odtud však si také vysvětlíme, proč přese všecky vnější překážky mužové tak znamenití, jako byli tehdá Seibt, Meissner, Cornova, Bolzano, Buzek vliv svůj ukázali nejen na německé, ale i české své žáky a proč vliv jejich i v literární produkci filosofické české se obrážel. Nehledíme-li však k těmto několika výminkám, školské vyučování filosofii nezanechalo určitějších stop vlivu na počátky filosofie české; ti, kdo z vnitřního popudu věnovali se filosofii, čerpali poučení o věcech filosofických ze spisů filosofů *mimoškolských*, smím-li tak říci ovšem s hlediska tehdejšího. Proto nenalézáme mezi prvními pěstiteli filosofie u nás na př. ani stoupence filosofie Kantovy; ba ani filosofie Herbartova, když Exnerem byla officielně jaksi k nám zavedena, vlivem svým dlouho nepřesahovala hranic kruhů universitních — a i Hyna, jak vyloženo, staví se spíše proti ní, než aby ji vědomě přijímal. Za to však horlivě byly studovány v prvním tomto období české filosofie století minulého »nové« spisy filosofů pokantovských (z části i protikantovských): Kruga, Kiesewettera, Friesa, Garveho, Jacobiovců (Weiller, Salat, atd.), zejména pak plody Schellingovské »Naturphilosophie« a »moderního« — tehdá — Hegela. Že při tom ti, kdo takto bez vlastní methodické průpravy a většího rozhledu filosofického oddávali se studiu filosofie a po případě uveřejňovali o ní nějaké své práce, uvázli často na dílech významu a hodnoty pramalé (a dnes proto téměř vůbec neznámých), není zajisté s podivením.

Ba omluvíme tuto stránku prvních oněch plodů filosofických českých tím spíše, když dále považíme, že dlouho nebylo nijakého *střediska*, kde by byly se uveřejňovaly práce z onoho oboru. Existovala sice dávno (od r. 1784, resp. již 1769) královská česká učená společnost, jež vydávala díla vědecká, — ale vesměs německy; Sbor Musejní, resp. Matice Česká ovšem podporovala vydávání i vědeckých knih českých, ale jednak přispění a činnost její byla na mnoho jiných stran vyžadována, jednak před založením Novočeské bibliotéky (1841) a Malé Encyklopaedie (1842) nebylo místa pro publikaci monografií filosofických. Ale ani pro pojednání kratší, články, studie a pod. nebylo střediska, orgánu vědeckého dlouhou dobu. Sice zdálo se, že v Nejedlého »Hlasateli Českém« najde se ne-li místo, aspoň útulek i pro vědečtější práce filosofické; vskutku také některé články z oboru filosofie tu byly publikovány, ač nijak nelze jim uděliti lichotivějšího epi-

[2]) Srv. svrchu str. 73. — Byl to ostatně modus zcela shodný na př. s tehdejším vykládáním filosofie na pruských universitách.

theta, anebo dokonce snad nazvati je vědeckými. Ale ostatně Hlasatel, jak známo, zanikl po třech ročnících (1806 nn.) a když 1818 zase byl obnoven, neudržel se přes tento ročník. Jiný orgán, s aspiracemi opravdu vyššími, Preslův »Krok« stihl podobný zcela osud. »Časopis Českého Musea«, jenž nejdéle vytrval, v prvních létech nechtěl býti odborným, vědeckým časopisem, ale přece postupným vývojem stal se *téměř* jediným orgánem, kde bylo možno uveřejniti pak odbornější pojednání filosofické. Vedlé tohoto časopisu sice i jiné periodické listy a sborníky sem tam přijímaly pojednání filosofická — jmenuji jen: Vlastimila, Květy, Českou Včelu, Hronku, Přítele mládeže, zejména také Časopis pro katolické duchovenstvo (zvláště do let 1837) —, ale jednak programem svým celkovým, jednak zřetelem k čtenářstvu nuceny byly uveřejňovati takové práce více jen jaksi výminkou. Se vzpomenutými okolnostmi souvisí mimo jiné na př. i jistá častá vlastnost článků filosofických ve vzpomenutých listech uveřejněných, že totiž zůstávají nedokončeny! Ostatně vinu toho někdy má *censura,* další to překážka vzniku a rozvoje filosofie české; neboť censura, resp. »revisijní úřad« počínal si za oněch dob s úžasnou úzkoprsostí[1]) a nejedno tehdejší dílo (anebo i pokračování článku) děkuje jemu, že zůstalo v rukopise (po případě se po čase ztratilo).

Konečně však nezapomeňme na jednu ještě překážku, jistě překážku z nejmocnějších, totiž *obecenstvo, čtenářstvo,* k němuž se měl auktor filosofického spisu tehdá obraceti. Nemusím široce zajisté dokazovat, že čtenářstva, které by bylo *mohlo* a *si žádalo* čísti české nějaké spisy vpravdě filosofické, bylo velice poskrovnu, a nepatrný onen hlouček zasvěcenců a pravých přátel filosofie ovšem nelákal žádného z nakladatelů soukromých, aby odvážil se vydávati odbornější práci filosofickou v jazyku českém.

Jaký byl následek všech těchto překážek, lze snadno odhadnouti a ráz, povaha prvních českých plodů filosofických v té době zřejmě to hlásá. Jsou to spisy, jež dnes sotva bychom odvážili se řadit do filosofie v přesnějším smyslu, spisy populární, spíše mravoučné, paedagogické, moralisující a k nábožnosti nabádající, krátce: spíše poučné a zábavné, než filosofické. Auktorové jejich — velmi pestrá směs; především kněží, učitelé, knihovní a tiskárenští úředníci, a dilettanti, kteří dovedli psáti po případě o čemkoli (n. př. Tomsa). Práce jejich — ve shodě s nepatrným honorováním — není právě namahavá: šmahem jsou to překlady z němčiny, překlady často i podlé tehdejšího měřítka ubohé. A originály překladů těch? Jak. Frid. Feddersen, Rud. Zach. Becker, Petr J. Müller, K. v. Eckarthausen, Jak. Glatz, F. A. Krummacher, C. F. Gelet, A. Kotzebue atd. — zvláště však *J. H. Campe* a *Chr. G. Salzmann.* Jak tito oba dva filanthropističtí auktorové se těšili tehdá i u nás oblibě, toho jen některé doklady: Již r. 1792 přeložil Campeho »Sittenbüchlein für Kinder« známý *Jan Rulík* s nadpisem »Cvičení dítek jednoho každého stavu atd.«, a v předmluvě

[1]) Srv. na př., co vyloženo svrchu ve příčině předmluvy k Hynovu Dušesloví.

poznamenává, že »knížka německá, kterou pan Kampe, tento nejvěrnější učitel dítek, sepsal, již množstvíkrát jak v cizině, tak *i zde v Praze* v německém jazyce na světlo vyšla«. Touž knížku přeložil pak (1806) *Kramerius* a touž také *Filip Neděle* (Knížka mravů pro děti, asi r. 1808, nikoli 1820, jak myslí Jungmann), jenž nad to domníval se, že »ponejprv do češtiny« ji překládá. Podobně *dvakrát* krátce po sobě, přeloženo bylo do češtiny Campovo Dušesloví, o čemž ještě promluvíme později, a překlady z Campových spisů pro mládež a paedagogických prací jeho vyplňují hojně stránek »Přítele mládeže« Zieglerova anebo aspoň jsou vzorem pro články Windyšovy, Dundrův atd. v témže časopise vyšlé.[1]) A pokud týče se Salzmanna, odkazujeme ke zprávě *Norb. Waňka* (předmluvy k Račince strana VIII.), že »*i v Čechách má své vroucí ctitele.* Pan Vincenc Formánek, nynější ouřední aktuár panství Českého Dubu, a pan Jan Nep. Salaba, podstarší statku Michle, dali Salzmannův obraz vypodobniti a v železe vylíti.« A také i z něho záhy počalo se překládati: *Kramerius* přeložil »Sebastian Kluge's Lebensgeschichte« již r. 1803 (»Dobrá rada v potřebě« atd.) a téhož roku *Václ. Pavlovský* z »Moralisches Elementarbuch« upravil »Počátkové mravů«; dvakráte přeložen v uvedeném období »Ernst Haberfeld« Salzmannův (jednou od Aug. Jiř. Suchánka r. 1815, po druhé — neznámo od koho — v rukopise zachováno), dvakráte také jeho »Joseph Schwarzmantel« (jednou od Suchánka [anonymně] 1815 a podruhé od V. Rozuma 1853); zvláště pak *Norbert Waněk* byl neunavný v zčešťování spisů tohoto paedagoga-filosofa, přeloživ roku 1824 »Račinku« (Krebsbüchlein) a »Blahovida« (= Erster Unterricht in der Sittenlehre), r. 1826 »Bohuslava (= »Heinrich Gottschalk« atd.) a r. 1837 »Wojtěcha Krasila«[2]) (= Conrad Kiefer).

Kdežto tedy auktorové »nižšího řádu« překládali dílka populárnější a tendencí mravoučnou vyznačená, intelligentnější spisovatelé a ve filosofii rozhled větší mající překládali i z jiných literatur, především klassických, a překlady své ukládali ve vzpomenutých časopisech. Překlady byly vybírány z klassiků zvláště: z Cicerona, Horatia, Seneky; z Platona (Faidros-Palacký, Faidon-Štúr), Theofrasta (Charaktery), M. Aurelia, Lukiana, ba i Kebetův tak řeč. πίναξ přeložen. Z jiných literatur pak ze sv. Augustina, z Boileau Fenélona (Telemach), Mme de Staël, z Herdera, Mendelssohna, z Bacona, Younga, Dugalda Stewarta (nedok.), Silvia Pellico; také již *počátky* s vydáváním starších památek filosofických (Komenský, Pernštejnské vychovatelství atd.) v době před Hynovým Dušeslovím učiněny.

Když pak k podnětu především Jungmannovu započato se skládáním učebnic z rozmanitých odborů vědních, pracováno bylo stejným způsobem.

Ant. Marek,[3]) jak podotčeno již, vzdělal ve své »Umnici« r. 1820 Kiese-

[1]) O tom, že Campův Kolumbus a zvláště Robinson mladší (asi 9krát!) byl přeložen, nemusím se zvláště zmiňovati.

[2]) Vydán již po smrti Vaňkově V. Štulcem.

[3]) O článcích, jež dříve uveřejnil v Hromádkových »Prvotinách«, srv. *Jakubce* na uv. místě str. 178.

wetterovo kompendium logiky, a když pak přepracoval ji a spolu se »základní filosofií« a s metafysikou ji vydal v »Novočeské bibl.« 1844, přibral k tomu W. T. Kruga »System der theoretischen Philosophie« a Jos N. Jägera »Anfangsgründe der Metaphysik.« Ostatně myšlénka »Malé Encyklopaedie« vůbec byla pojata zcela podle vzoru *C. P. Funkeho*: »Bildungsbibliothek für Nichtstudierende.« (Vídeň 1817 n.), a Hyna pracuje o svém »Dušesloví« způsobem, jak bylo výše vylíčeno, nijak se nevymykal z okruhu většiny pracovníků tehdejších na poli filosofie, ani nedopustil se tím, že kompiloval z 5—6 pramenů, něčeho tehdá nezvyklého; ba hledíme-li k počtu knih, jichž při práci své užíval, i sem tam k volnějšímu jich přebírání, Hyna jest do jisté míry *nad* skladateli podobných kompendií z oboru filosofie.

Jen musíme ihned dodati, není Hyna však nad *všemi* pracovníky této doby. Již mezi jeho předchůdci jsou někteří, kteří ani prostě nepřekládají ani nekompilují, ale vlastní plody, ovšem na studium filosofů cizích se opírající, podávají. Jenže zase zvláštní náhodou žádný z těchto originálnějších spisovatelů neuplatnil se vlivem na vrstevníky své a mimo to v periodě, o které jednáme, tito muži aspoň fakticky publikují jen články větší menší porůznu v časopisech, především ovšem Musejníku.

Mezi ně náleží *K. S. Amerling*, později proslulý u nás »naturfilosof«; tehdá však — mimo věci z odborné přírodovědy, jež tuto se nás netýkají — publikoval z oboru filosofie jen asi 4 pojednání, z nichž hlavní dvě (»Zprávy o duchovním životě nynějších časů« v Čas. Č. Mus. 1837—1839. a »Člověk veliká pohádka« ve Vlastimilu 1840 ve všech 4 svazcích) probírají celou řadu věcí do filosofie nenáležejících a mimo to obě zůstala nedokončena. Nicméně již i v nich záliba spisovatelova pro názory naturfilosofické Schellinga, Okena, Linka a j. jest patrna.[1])

Jiný originálnější pracovník, jehož činnost filosofická také rozvíjí se teprve po době, o níž jednáme, (po r. 1844), jest *Matouš Fr. Klácel.* V periodě naší Klácel napsal řadu článků filosofických (v Čas. Č. Mus. 1841, 1842, 1843), majících již vlastnosti pozdějších spisů téhož auktora — náklonnost k theoretickému hloubání, rhetorické pathos, protkávání výkladů hojně citáty z Goetha, Schillera, Rückerta atd. —, ale celkem přece jen málo obsažných. Významnější než ony články byla Klácelova publikace podle myšlenek a hlavních názorů učitele jeho na filosofickém ústavu v Litomyšli, piaristy *Bonifáce Buzka*, sepsaná: »Mostek aneb sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záležeti má. Z mladého věku a pro mladý věk.« (V Olomouci 1842). Předmětem hlavním spisu jsou výklady o absolutném ideálnu (»zorné samosobné«), o povaze jeho, vyvýšenosti jeho nade vším ostatním, o druzích resp. zjevech jeho v rozličných oborech duševní činnosti člověka se vyskytujících atd. Praktické ceny dodal spisku tomu přídavkem, obsahujícím (v abecedním pořádku) »soustavné vyložení

[1]) Naturfilosofický jest zvláště celý poslední oddíl »Zpráv o duchovním životě«, nadepsaný »Tvarozpyt čili morfologie«.

důležitějších slov pro mladíky, připravující se k filosofii.« Jest tím podán u nás první filosofický slovníček, mající spolu býti jakýmsi »úvodem do studia filosofie.« Také jeho »Počátky vědeckého (?) mluvnictví českého« (v Brně 1843) i »Básně lyrické« (1836) obsahují sem tam zrnko, originálnější spekulaci filosofickou Klácelovu charakterisující.

Další originalnější pracovníci ve filosofii tehdá u nás byli *Palacký* a *Purkyně*, jenže oba pozdějším povoláním jinam než ke vzdělávání filosofie byli vedeni. Žádný z nich ovšem nenapsal nic soustavnějšího z oboru filosofického. *Palacký*, jak známo, zprvu věnovati se chtěl filosofii a velmi vážně obíral se v létech 1816 až asi 1830 aesthetikou; také vskutku části krasovědy své uveřejnil (v Kroku 1821 a Čas. Č. Mus. 1827, 1829), ale dílo zůstalo torsem. Z aesthetických oněch studií také vyšel záslužný »přehled dějin krasovědy a její literatury« (v Kroku 1823) a zajímavý článek o původu komičnosti a tragičnosti (v Čas. Č. Mus. 1830.)[1]) Práce ty vesměs prozrazují, kterak Palacký opravdu byl duch filosofický a kterak dovedl se povznésti na podkladě širokého studia a rozhledu v rozličných literaturách k vlastnímu, samostatnému hloubání filosofickému. A byl si také potřebnosti úsilí takového plně vědom. »Mé snažení největší bylo by poučiti příkladem, že nám potřebí již jednou mysleti, mluviti a konati slovansky, odhodícím nezdárné slabikáře německé,« píše v dopise ke Kollárovi r. 1820 (Č. Č. M. 1879 str. 381).

A podobně samostatným myslitelem a pracovníkem filosofickým jevil se již v období, o které nám jde, *Jan Ev. Purkyně.* Povolání jeho vlastní, fysiologie, přirozeně vedlo jej k řešení otázek fysiologickopsychologických, z nichž podal nedokončené »Pojednání přírodoslovné o mluvě lidské« (Krok 1840) a pak pozoruhodné dva články o našem nazírání prostorovém, o kterých hnedle více promluvíme, vedlo jej však také v okruh naturfilosofie, k níž — také již v této době — máme od něho doklad v aforistickém »Všeducha prosloví« (v Kroku 1822).

Za nejpřednějšího z tehdejších filosofů českých již od vrstevníků pokládán byl — a tuším právem — *Vincenc Zahradník*, známý skladatel bájek. Zahradník, jako dříve uvedené originálnější hlavy filosofické, odsuzoval otrocké lpění na vzorech německých a prosté překládání jich do jazyka českého. Jasně to pověděl, když v aforismu nadepsaném »Komenský Čechům« v »Zábavných hodinách«[2]) praví: »Pište věci *nové* starobylou Češtinou: *nepřekládejte tak mnoho.* Máte české hlavy, česká srdce bohatá: *nepřekládejte tak mnoho.* Proste, miláčkové, v smysl dáno

[1]) O »krasovědných myšlenkách«, které zůstaly v rukopise, jakož vůbec o studiích Palackého aesthetických viz důležitou studii prof. *Hostinského* v »Památníku na oslavu 100. naroz. Palackého« (v Praze 1898) str. 367—390. O Palackého názorech psychologických, aesthetických a filosofických srv. práce *L. Čecha*, zvl. »Palacký jako filosof« (Osvěta XV., 1885, 1053—1073) a »Palacký jako aesthetik« (v »Památníku« strana 391—442).

[2]) V Květech 1834, str. 425.

bude vám, *nepřekládejte tak mnoho. Vlastní plody těší, oslavují Stvořitele: nepřekládejte tak mnoho!«* A sám vskutku také od počátku byl pamětliv tohoto příkazu, i litovati jest velice osudu, který jako by byl pronásledoval činnost literární jeho; neboť kdyby byla vyšla jeho pojednání, zvláště z ethiky, oblíbeného to oboru Zahradníkova, u nás by nemohla zůstati bez dobrého vlivu na následující spisy. Vskutku také první originální pojednání, jímž se česká filosofie může vykázati,[1]) jest *Zahradníkovo »Rozjímání o některých stránkách praktické filosofie«*, uveřejněné v »Hlasateli Českém« již r. 1818, ale zůstalo (bezpochyby pro zastavení časopisu onoho) — nedokončeno. Jiná práce: *»Filosofická jednání o vnitřní a zevnitřní povaze ctnosti«* nebyla uveřejněna pro zákaz censury, i vyšla z ní jen část (7 odstavců) »O vnitřní povaze ctnosti« (v Časop. pro kat. duchovenstvo IX. 1836, 532—561). Podobně pěkně a soustavně zpracovaná logika Zahradníkova, *»Počátkové umění myslitelství«* zůstala v rukopise a nad to i poslední jeho část (asi třetina) se ztratila. Neméně jest želeti ztráty *»Dušesloví«*, které Zahradník r. 1836 sepsal a do tisku W. Špinkovi odevzdal, kdež se do dnes nevysvětleným způsobem ztratilo. A tak tiskem jest od Zahradníka známo jen několik článků, vesměs skoro v Časopise pro kat. duchov. uveřejněných, a pak dosti velký počet recensí (tamže) a drobnůstek. Podlé toho, co nám dosud od něho jest zachováno, jsem pevně přesvědčen, že »Dušesloví« jeho nepoměrně nad Hynovo vynikalo a že by, kdyby bylo došlo k jeho vytištění, sotva as Sbor Musejní byl chtěl po něm připustiti Hynovu knihu do Malé Encyklopaedie.

Když však nehledíme k tomuto ztracenému dílu, můžeme klidně říci, že Hynovo Dušesloví v řadě prací psychologických, česky vyšlých, znamená *skutečný, třebas jen relativní pokrok.* Vyšly před prací Hynovou pokusy o jakous takous soustavu psychologie; ale nad ty vyniká »Dušesloví zkušebné« jak obsahem, uceleností, tak i použitím více pramenů. Vyšly také před prací Hynovou články z oboru psychologie, daleko hlubší obsahem a daleko samostatnější, ale nad ně ovšem vyniká dílo Hynovo tím, že zpracovává obecnou nauku psychologickou *celou,* ne jen některou snad partii nebo otázku z ní. Proberme v krátkosti to, co do Hynova kompendia bylo v nové době českým jazykem psáno z psychologie, aby pravdivost těchto vět vysvitla co nejzřetelněji.

Neodvažuji se tvrditi, který článek či práce má první místo (chronologicky) v této řadě; snad další zkoumání ukáže nám některý jiný plod jakožto nejstarší psychologickou práci českou, právě jako snad řada prací o níž dále promluvíme, některým článkem nebo pojednáním později se ještě doplní. Pokud dnes mi známo a *pokud mohu některé ty články do psychologie zařaditi*, první místo náleží článečku *Jana Nejedlého* (v Hlasateli II., 1, 137—143 z r. 1807), nadepsanému »Snové aneb zdání ve spaní

[1]) To poznal již *Krecar*, Počátky novočeské literatury filosofické (Liter. listy X. 1889, str. 67).

Nejedlý již dříve v Hlasateli s oblibou patrnou uveřejňoval vypravování, anekdoty a p. o podivuhodných snech a tušeních,[1]) o neobyčejných a abnormních zjevech ze života duševního,[2]) připojuje po každé stručný zcela poukaz nebo rationalní vysvětlení jich. Také u uvedeného článku hlavní část vyplňuje vypravování o snech, které zdánlivě se vyplnily, a ovšem neopomíjí naznačiti, kterak proroctví taková jsou jen zdánlivá. V úvodě k tomu však podává jakousi theorii vzniku snů: »Duše jako duchovní moc nemůže nikdy přestat činiti (= činna býti) a jest pravděpodobné, že nám se i v nejtvrdším spaní zdá, ačkoli sobě těch snů povědomi nejsme; neb jest třeba pohnutí a popuzení, aby ta zvířecí spousta docela tiše nestála . . . Kdyby pak také duch pořáde činil, přece nemůže toho, v čem svou činnost okazuje, z ničeho učiniti, ale musí materialu k tomu odjinud nabýti. Příčina tedy snů jsou zevnitřní účinkové; neb toť jsou obě jediné cesty, na kterých může věcí jak k snům, tak i pošetilému smýšlení nabyti. Zevnitřní příčiny jsou buď zvuk nebo chřest, neb nepohodlné ležení těla, neb sic něco, co člověk zkrz zevnitřní smysly cítí . . . Vnitřní příčiny snů pocházejí buď z nepříjemných čitedlností v těle aneb z účinnosti ducha.« I z tohoto krátkého citátu, tuším, jeví se svrchovaně pravděpodobno, že Nejedlý článek svůj přeložil z nějaké německé předlohy; arci při příliš obyčejné látce a obsahu není divu, že nedovedeme originál ustanoviti. Pro náš předmět stojí za srovnání s těmito hubenými výklady článku Nejedlého soustavnější daleko a úplnější výklad o snech a jejich povaze v Hynově spise str. 275—278.

Ale ještě v jiné příčině jest pozoruhodný článek Nejedlého; ukazuje nám, jaké bylo tehdejší laické nazírání na vlastní předmět psychologie. Potvrzuje nám to shoda mezi článkem Nejedlého a následujícím vymezením oboru psychologie, které nalézáme v článku *Františka Tomsy,* chronologicky předešlému blízkém (vyšel v Hlasateli III., 1808), označeném *»o povaze lidského těla«* a podle Funkeho pracovaném. V článku tom sem tam připojena jsou kratičká rozumování psychologická, a mezi nimi čteme také tento výrok, klassický jak obsahem tak formou: »Tu mezuje fysiologie s psychologií; *psychologie pak vlastně o znamenitých snech a předpovídáních, o povýšenějších nemocech duše mnohých snářů a náměsíčníků . . . a o podobných tam náležejících věcech vysvětluje.«*

O něco málo dříve, než článek Tomsův, začalo vycházeti (také v »Hlasateli« III., 1808, str. 163—191) pojednání *»Přednosti člověka nad zvířaty.«* Spisovatel, označený *W. M—r* (M. Millauer?), ukazuje nejprve

[1]) Viz články Nejedlého v »Hlasateli«: »O předcítění« [= o předtuše] (I., 1806, 640—643), »Dva podivní snové« (I., 1806, 307—311) »Tři umírající dávají svým vzdáleným příbuzným zprávu o své smrti« (I., 297—302), »Zjevení se děda« (I., 462-465), »Nadpřirozená vidění« (II., 1807, 96—98), »Měsíčníci neb náměsíčníci« (II., 88—95), »Znamenitá historie o náměsíčníku« (II., 616—637).

[2]) Srv. články v »Hlasateli« I., str. 80, 81 nn., II, 207—216, 601—612, III. 156—159.

v úvodě, že ve »vnitřním zřízení tělesných částek není hrubě znamenitého rozdílu« mezi člověkem a zvířetem, za to však vytýká jako přednosti člověka: přímou postavu, schopnosti jeho ducha, rozum především, a řeč. Po úvodě následuje kapitola první o »přirozeném běhu života neb fysická historie člověka od narození až k jeho smrti«, po čemž přidán jest odstavec »Pěkně o člověku narozeném píše Plinius v knize VII., kapitole I.« a (od redakce asi připojený) dodatek: »Též pěkně života lidského bídy vypisuje Amos Komenský v cvičeních se v pobožnosti« a — článek zůstal nedokončen.

Zcela různí se od těchto prvních psychologických (cum grano salis) pokusů jak originálností, tak hloubkou článek *Palackého* »*Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech*« (v Preslově Kroku I., 2, 1821, str. 127—141), jenž měl býti úvodem k aesthetice chystané; neboť na psychologii zakládal Palacký svoji krasovědu. Maje tudíž jednati o krasocitu, byl nucen předeslati výklad o citu vůbec a Palacký nepřestal jen na této nutné věci, nýbrž vyložil tu povšechné názory své o filosofii a psychologii vůbec. Stručně [1]) můžeme stanoviti učení psychologické jeho tak, že Palacký hájí theorii citu, jíž díme idiogenetická, pokládaje cit — ale v nejširším slova toho smyslu! — za základní třídu jevů psychických, ba za základ duševní bytosti lidské vůbec. V jevech psychických, zamítaje nauku o jakýchsi »mohutnostech« duševních, stanoví si tři základní třídy, citelnost, poznávajicnost a snaživost, které však nejsou, leč rozličné *formy*, pod nimiž jediná a nedílná jistota ducha vychází v úkaz. Když totiž hledíme na ducha jakožto sama v sobě působícího, nazýváme činnost tuto citem, když jakožto na působícího do předmětenstva, nazýváme ji vůlí, a konečně když patříme na ducha jakožto pojímajícího v sebe předmětenstvo, mluvíme o poznávajicnosti, o rozumu. Podlé toho, zdali ve sporu podmětnosti a předmětnosti vítězí ta či ona, rozdělujeme city na nelibé a libé. Proniká-li cit tělo, jest to cit tělesný, pakli ducha, duševní a duševní cit jest buď »přízkumný« — cit pravdy — anebo příkonavý — svědomí — aneb cit pokrasný čili krasocit. [2])

Ale následovníků podobně originálních a promyslivších otázky psychologie, Palacký neměl. Za to v letech 1823 n. zastihujeme *první nástin psychologie*, sepsaný s neustálým zřením k applikaci její ve vychování a vyučování. V Zieglerově »Příteli mládeže« (I., 1823, 2, 72—87; 3, 57—69; 4, 63—90 a II., 1824, 1, 14—43; 3, 48—70 a 4, 16—38) vycházelo po dvě léta *Pojednání o přirozených schopnostech lidských* a některých výtečných pravidlech, pro učitele a vychovatele, na těchto schopnostech založených.« Auktor udán není (snad M. S. Patrčka anebo Ziegler sám); podle všeho jest to překlad z němčiny, ale originál dosud nepodařilo se

[1]) Více viz ve svrchu citovaných článcích *L. Čecha* a také Krecarově »České literatuře aesthetické (Prog. gymn. Slanského 1893—4, str. 7 nn.)

[2]) Na konci článku, jenž později pojat do sborníku »Radhošť« I. svaz., připojen v Kroku na str. 140 n. seznam »nových terminů filosofických s výkladem jich.«

mi zjistiti. Po krátkém úvodu o důležitosti vědomostí psychologických právě pro učitele probírají se »hlavní a základní schopnosti, z kterých mnohé jiné vyplývají a původ svůj berou«, totiž schopnost poznávací (»schopnost poznání« neb »představení« čili »poznávajicnost«), schopnost citu a schopnost chtění aneb žádosti. V prvním oddílu, o poznávavosti, postupně jedná se o paměti a vzpomenutí, obraznosti, rozumu a jeho »působení« (pochopení věcí, souzení) důvtip, ostrovtip; uzavírání (či »schopnost zavírací«). V oddílu o »citedlnosti« po výkladu o ponětí citu vůbec, rozdělují se city podle »*povahy*« (příjemné, nepříjemné, smíšené), »*předmětu*« v tělesné — duchovní a tyto zase v city mravní (»nábožní a soucity«) a city z umění pěkného a z pravdy (»citové sliční« a »vznešení«), podle *síly* (ostří, tupí citové), *zřejmosti* (světlí, temní), *trvání* (stálí, nestálí) a podle *jistoty* (jistí a nejistí citové); podle tohoto rozdělení pak se jednotlivé skupiny probírají. Poměrně nejrozsáhleji jak při paedagogickém cíli celého pojednání ostatně jest přirozeno — sepsán jest třetí oddíl, o »žádostech a pravidlech vychovávání a cvičení na nich založených«. Zase tu po výkladu, odkud temení žádosti, podán rozvrh jich podlé *pramene* (přirozené, nabyté), podlé *příčiny působení* (prospěch a povinnost, a tu zase podlé prospěchu buď vlastního nebo cizího; v prvním případě budou směřovati k tělu nebo duchu vlastnímu, v druhém týkati se lidí nebo tvorů jiných), dále podlé *povahy* a *trvání* (náklonnost, žádostivost, »puzení« t. j. pud), konečně podlé *síly* (»zjitření« libé, nelibé, smíšené, a náruživosti tělesné i rozumu). Partie o pudech (»puzeních«), vášních (»zjitření«) jsou podrobněji vylíčeny, ke konci v každém z uvedených oddílů — nejrozsáhleji arci zase při třetím — podávají se pokyny, rady a pravidla paedagogická, jak jisté ušlechtilé stránky duševní u dítek možná a třeba podporovat, a jak vlastnostem nepěkným a vadám brániti anebo aspoň čeliti. Terminologie Markovy překladatel se sice všude nedrží, ale respektuje ji (I., 1 str. 82).

Hned roku následujícího započal vycházeti v témže »Příteli mládeže« druhý poněkud soustavný nákres psychologie. Jest to dotčený již svrchu překlad knížky *Joach. Jindř. Campeho:* »Kleine Seelenlehre für Kinder« (5. vyd. v Brunšvíku 1799), ačkoli tu jako překlad není označen, tím méně jako překlad z Campeho, nýbrž nadpis prostě zní: »*Dušesloví aneb učení o duši (Psychologia).*« Překladatel, opět nepodepsaný, překládal dosti slovně, ale nevázal se v označení osob rozmlouvajících na svůj originál. Campeho knížka totiž vykládá v několika rozmluvách mezi otcem a 7 dětmi, základní poznatky o smyslech a počitcích, o představách, citech, žádostech, vášních a chtění způsobem snad až příliš populárním. Rozmlouvající dítky jsou: Johannes, Diederich, Nikolas, Gottlieb, Matthias a Ferdinand, český překladatel má místo nich: Víta, Libína, Hostivíta (někdy Miromila), Jaroslava, Vojtěcha, aniž by se vázal příliš na úlohy, které by měly podle originalu pokaždé určitému dítěti připadnouti.

Když tak asi polovice překladu byla uveřejněna, vyšel roku 1826 v Praze pojednou překlad celé téže knížky: »*Dušesloví neb krátké učení*

o duši pro dítky, kteréž sepsal J. G. Kampe a zčeštil *Norbert Waněk,* úředník cís. král. Pražské knihárny a cís. král. gubernialní translator český«. Druhý tento překlad jest mnohem doslovnější (resp. otročtější), přidržuje se v rozdělení úloh mezi děti (Jan, Václav, Norbert, Bohumil, Matěj, František) úplně originálu a jako originál, opatřen jest na konci 16 rytinami. Překlad první, v Příteli mládeže, však přes to nezůstal nedokončen, nýbrž po jisté přestávce pokračováno v něm r. 1827 a 1828 dokončen. [1]) Již tato okolnost mimo různosti ve způsobu překládání ukazuje, že nelze si mysliti, že by snad Waněk byl auktorem obou překladů a že by snad jen byl uspíšil zvláštní vydání celého dílka; jisto jest, že přeložena byla tato Campeova psychologie dvakráte, poprve snad Zieglerem samým.

Několik drobtů psychologických po té nalezáme v stati *Antonína Jana Jungmanna »Člověkosloví čili Anthropologie«* (v Kroku II, 2, 266—312, 1827 II, 3, 393—419, 1828 a II, 4, 521—533, 1831). Jsou tu obsaženy výklady o smyslech, o pohybech člověka, o letorách (»žlučec, studenec, krvec, mokrec«) (str. 417 nn.) a zvláště o duševních zjevech rozličného věku; avšak, ač to bylo zajisté na blízku, Hyna v podobné své stati II. dílu nepoužil výkladů Jungmannových a, zdá se, ani jich neznal.

V chronologickém pořadí by teď následovati mělo *Dušesloví Zahradníkovo* (1836), ale, jak řečeno, neznámo i, kam rukopis z knihtiskárny Spinkovy se poděl. Mám za to, že nejspíše přešel do rukou důvěrného přítele Zahradníkova, J. Valeriána Jirsíka, pozdějšího biskupa Budějovického, a snad v jeho rukopisné pozůstalosti by se nalezl, ač li vůbec není již zničen.

Co potom z psychologie uveřejněno bylo v Květech (roku 1838) od Podlipského, Štorcha anebo v České Včele (1838 a 1840) od Fr. Douchy, jsou drobnůstky bezvýznamné jak obsahem tak rozsahem. Teprve články *Jana Ev. Purkyně: »O idealnosti prostoru zrakového«* (Časop. Č. Mus. XI., 1837, str. 191—201) a *»Další psychologické bádání o prostorozoru«* (Čas. Č. Mus. XIV., 1840, 355—375) zasluhují zase bedlivějšího povšimnutí. S hlediska idealistické filosofie i Purkyně rozlišuje prostor objektivní (»předmětný«, »výsobní«, »věcní«) od prostoru subjektivního či ideálního (»podmětného«, »ousobného«, »myslního«). První jest »vněmyslný, samosobný, prostobytný, původní«, opravdivý, nemůže býti klamem (»mamem«), jest od našich vnitřních »vlad« nezávislý, nesmírný a bezkonečný, druhý jest jen jeho obrazem, jeho »zjevením« a nezřídka mámivý, toliko na naší vnitřní činnosti závislý, »úmyslový«, a v něm »jen okončenost směrná a nanejvýš nepřeměrlivost nekonečná, vždy však nedovršená, se představuje.« V každém názoru malebném, v opětování smyslových podání obrazotvorném, v podobiznách snových a konečně v obrazích, jakými se slepému prozřevšímu předměty z počátku představují, — Purkyně myslí na

[1]) Překlad uveřejněn v těchto dílech a svazcích: III., 1825, 3, 11—24; 4, 17—41; IV., 1826, 1, 12—27; 2, 90—93; 3, 23—25; V., 1827, 3, 53—62; 4, 60—79 a VI., 1828, 1, 35—49.

pozorování vykonaná na slepci, jemuž Cheselden operací zrak navrátil — činný jest pouze prostor úmyslový čili ousobní, t. j. prostor, jenž »má jestost svou toliko v obytu podmětném«. Naproti tomu nelze říci, že by prostor zrakový, t. j. prostor, jak jej zastihujeme ve vnímání zrakovém, zhola jen byl podmětný a docela nic předmětného v sobě nechoval. Názor zrakový jest produkt obapolného vlivu ousoby (= subjektu) i výsobnosti (objektů); k němu dochází jednak působením předmětů na smyslové organy naše, jednak povahou organů těch (»strojností smyslovou«). Že vskutku oba faktory tu jsou činny, dokládá Purkyně následujícím poukazem: Zdálo by se, že při každém mrknutí (a zavření) oka, tma by musila nastoupiti, předměty, na které patříme, že by na okamžik pokaždé měly zmizeti, tak že naše zírání by bylo nutně ustavičným takovým zatmíváním přerušováno. Ale není tomu tak, nýbrž v každou dobu obraz předmětenstva zíraného zůstává v celé své opravdivosti a živosti v našem názoru, takže »světlo vnitřní se světlem zevnitřním jakoby se střídalo« (str. 195). Zkrátka prý »při každém pohledu na předměty v prostoru postavené právě oučinnost fantasie naší působí« (193) A co okázal o prostoru zrakovém, že totiž v podstatě své jest ideálním či subjektivním (»ousobným«), to dokazuje (v druhém z obou článků) i o prostoru sluchu, hmatu, chuti, čichu, počitků tělových (»čutí«) a ostatních smyslů vůbec. Důkaz pro to hledá Purkyně pokaždé z povahy prostoru, jak se jeví u představ sluchových, hmatových, pohybových atd. ve snu anebo klamových tak řeč. stavech člověka vůbec. Prostorozor však není u všech smyslů, tím méně u všech jedinců stejný. Nabytí rozsáhlejšího prostorozoru záleží toliko na libovolné »prostorostavné« pohyblivosti našich údů a těla našeho. Kdyby čidla byla úplně nehybná a rovněž i tělo naše, nemohli bychom si volný prostor předmětný utvořiti, nýbrž pak by počitky toliko »času dobami uplývaly«. Proto také dokonalost prostorozoru není původně snad ve smyslech vštípena, nýbrž jen se získává a povlovně dosahuje. Odtud, proč mezi jednotlivci jsou rozmanité stupně v dokonalosti, resp. nedokonalosti prostorozoru.

Avšak pouze pomocí pohybů by subjekt nemohl si vytvořiti názoru prostorového, kdyby »v pocitech samých prvopočátečně cosi prostorového obsaženo nebylo jako prvek nebo látka jeho názorního vytvořování«. Nám nemožno uvědomiti si počitek leč v prostoru a v počitku samém tedy jest spolu původně dán i prvek prostorového nazírání. Třebas pak prvek tento prostorový byl skrovný, přece »v umu« může zbuditi názor prostoru vůbec, prostoru neurčitého, nesmírného, však »čistě vidinného, nesmyslového, jenž bezkonečnou oborou pocit živě přítomný v sobě zavírá. Tento ideální prostoru nesmír každou času dobou k skutečnému pocitu připojen, každý jednotlivý pocit i pocitů nahrnutí v sobě obsahuje.« Pamětí pak, pamětí *prostorovou*[1]) počitky v čase uplývající, sdružovány jsou v názory, jí po-

[1]) »Paměť prostorová, dí Purkyně (str. 371), »různí se původně od vůbec známé paměti představovací, jenž toliko pozdnější odrážkou jest názorů smyslových. Ona paměť smyslová prostorotvorná jest věru pamětí, to jest, pojímajícím nástrojem a jako

čitky minulé udržují se jako stále přítomné, současné, a jimi prostor předmětní se vyplňuje. Paměť prostorová panuje zvláště v smyslu zrakovém a hmatovém a v představách jim odpovídajících.«

Po těchto Purkyňových pojednáních, hloubkou filosofickou vskutku vynikajících, uvésti možno z psychologických prací českých několik článků *Mat. Fr. Klácela*, vesměs v Časopise Čes. Musea uveřejněných. Z nich bezvýznamný jest článek: »Tlak, puzení, svévolnost, náboženství« (1842, 337 – 345) a málo důležitý, aspoň s hlediska psychologického, jest i »O smrti« (1843, str. 329—347). V článku »O libosti a smíchu v postupu« (1841, str. 363—422) určuje se smích jako zvláštní výraz (»vyjevení«) nenadálé libosti, libost (= slastný cit) pak jest prý »určitedlnost toho, co se líbí.« Ostatní část pojednání obírá se jednotlivými druhy libosti a jejich významem, jakož i otázkou, jak se smích při nich dostavuje; část ta, jakési filosofické essay o komičnosti, spíše do aesthetiky než do psychologie náleží. A tak zbývá stručně se zmíniti o článku Klácelově »O citu a rozumu« (1843, str. 53—92), v němž metafysická spekulace v duchu idealistické filosofie (Hegelovské) namnoze nastupuje na místo klidné, psychologické úvahy. Když auktor v úvodních odstavcích odmítl řeči o rozporu mezi citem a rozumem jako jalové, vykládá, že cit, jakožto neurčitost ducha musí přejíti ve smysl. »Cit jest jako černomodré nebe, smysly poseté po něm hvězdy, cit jest životní síla ve stromu, smysly jsou květy, cit jest proud, smysly jsou vlny« (!) Obecnost citu rozpadá se tedy v jisté množství smyslů, každý smysl zase ve své rozdíly a v rozličnost pudů neb chtíčů. Avšak jednotlivý vid, sluch, čich, pud atd., jako každé jednotlivé tělo v přírodě, zajde, umře, rozplyne se zase v cit, ale tento cit druhý jest jiný, nežli onen cit počátečný. Tento cit druhý, »tuto noc, toto moře, schovávající v lůnu svém všechny přítoky smyslové« jmenujeme — *mysl*. Mysl jest svět, myšlénky věci; poměry a vztahy myšlének budou tytéž tedy jako vztahy věcí, totiž: *a)* vztahy zevnější — na tomto stupni mysl jmenuje se pamět; *b)* vztahy myšlének podlé příbuzenství — obraznost; *c)* pronikání myšlének a splynutí v obecnost, »jakož nápodobně plamínky sejmou se v jeden plamen, stroje v jeden život a všechno v jeden svět neb světlo. Toto světlo rozlučující teprve člověka od přírody, ducha od předmětstva jest povědomost sebe samého čili *svědomí* [= sebevědomí]. Člověk zvěděv o sobě, postaví se proti jinému a zkouší sebe, že jest jiný, a toť zevrubní strana svědomí čili *samovolnost (svévolnost).*« Jednota pak oné vědomosti sebe a samovolnosti jest *rozum*; vtělení či narození vědomosti sebe jest *slovo*, vtělení samovolnosti *skutek*. Soustava slov jest *řeč*, soustava skutků čili veřejné se chování dle mravů, obyčejů, způsobů je

tvořidlem, jímž se pocity uplývající srážejí. Vůbec ve filosofických a dušeslovních pojednáních ani zmínka se nečiní o této prvotní názorní paměti, čehož příčina zvláště v srostitosti, sbornosti a nerozdílné celosti názoru smyslového, v jeho zdánlivé bezprostřední činnosti, a odtud pocházející temné vědomosti se nachází, ježto nám zbraňují všechny doby jeho konání sobě svědomiti.«

způsobnost neb mrav. Řeč a mrav jest produkt více rozumů v jisté společnosti (»obci«) se vyskytujících a potomci z tohoto pokladu, jež generace nastřádaly a zbudovaly, čerpají. Povědomost této obecnosti sluje *svědomí κατ᾽ ἐξοχήν* a poněvadž člověk povinen jest uskutečňovati pojem člověka, proto má se stávati vždy obecnějším t. j. ze sebe, ze soběctví vystupovati. Rozdíly osobní a zvláštní se pak víc a více »smazují« až na hrobě sobectví se zrodí svoboda, věda, právo a náboženství. »Kořen a vršek, střed a obvod, jádro a obduží vší snahy člověčí jest náboženství; onoť jest cit, rozum, umění, věda, život, krátce vší duchovnosti mír a jednota, a tedy církev jedna, svatá, všeobecná jest ideál konečného občanstva, království boží v člověčenstvu, oč každodenně prosíme.«

Není třeba zvláště připomínat, že výklady Klácelovy tuto dotčené jsou sice snad zajímavé, a zvláště také jsou pozoruhodny tím, kterak pozdější apoštol »vesměrnosti« v nich již jaksi se ohlašuje, ale pro psychologii vědeckou že nejen jsou bezvýznamny, ba ani v řadě českých pracovníků na poli psychologie neznamenaly nějaký opravdový pokrok.

A po těchto předchůdcích a za takovéhoto ovzduší vystoupil *Hyna* se svým »Dušeslovím zkušebným«, střízlivou to příručkou či učebnicí psychologie (jak bychom v jistém smyslu aspoň mohli říci), soustavně (aspoň v I. díle) zpracovanou. Vystoupil jaksi znenadání; kdežto všichni, kdo pracovali ať jako překladatelé pouzí ať jako originálnější myslitelé ve filosofii, byli již známi před napsáním většího nějakého díla nebo i pojednání dřívějšími nějakými překlady, články a pod. z filosofie, Hyna před publikací »Dušesloví« svého nenapsal ničeho z oboru filosofie. Že by se zanášel studiem psychologickým, jistě ani širšímu kruhu tehdejších vlastenců, spisovatelsky činných, nebylo známo.

Nenadále ohlásil se dosti objemnou knihou filosofickou a pak — zase se odmlčel úplně. Chápeme, že události v první kapitole vylíčené, obtíže totiž s vydáním knihy a pak ostrá, přece však spravedlivá kritika Čuprova, nenadchly Hynu k dalšímu pracování v tomto oboru. Avšak ducha v pravdě filosofického a pro psychologii zaujatého by byly přece jen neodstrašily, nezabránily, aby byl dále tak či onak filosofii se nevěnoval, anebo aspoň, aby u něho v jiné nějaké činnosti filosofický zájem, vzdělání a názor nebyl se obrážel. Avšak v tom právě to vězí: Hyna nebyl duch filosofický. Svědomitě zabral se do studia psychologických *knih* a podle několika knih zkompiloval svou psychologii. Nicméně popříti nelze, že přece měl myšlénku všecko jednotící, že nepočínal si ve svém eklekticismu bez jednotného názoru základního, jemuž podroboval a přizpůsoboval, cokoli odkudkoli vyňal. Názor ten byla filosofie Jacobiovská; pravím: Jacobiovská, nikoli filosofie Jacobiho, poněvadž názor svůj nepřejal od tohoto filosofa sama, nýbrž od jeho žáka a od filosofů, kteří více méně k Jacobimu se přiklonili, a pak poněvadž jej modifikoval ještě více v duchu křesťanství. I mezi těmi několika předchůdci v práci psychologické u nás jsou, jak řečeno již, někteří, kteří daleko nad Hynu vynikají filosofickou

hloubkou vzdělání i myšlení, nicméně v řadě *publikovaných* děl, *soustavněji celou* psychologii v nové době česky spracovavších, dílo Hynovo znamená pokrok, a možno říci: »Dušesloví zkušebné« Hynovo není sice v přesném smyslu »první českou psychologií,« avšak *první pokus o soustavnou příručku psychologie jazykem českým, na širším podkladě zbudovanou.*

Zbývala by otázka, *zdali* a *jaký* vliv měla práce Hynova na naše pozdější pracovníky v psychologii. Mám-li pověděti krátce mínění své o tom, vlivu takového nedovedu konstatovati. Leda ještě u nejbližšího auktora učebnice psychologické, u Ign. Hanuše, bylo by možná najíti vliv Hynova Dušesloví, ale jen negativní. U pozdějších, trvám, lze konstatovati jen prosté nerespektování knihy Hynovy. A nelze se tomu diviti; kdyby i jiných příčin nebylo, to, že opanoval pak na dlouho u nás v psychologii Herbartovský směr a to na daleko lepších základech a daleko lepším porozumění soustavy Herbartovy, nežli bylo možno postihnouti Hynovi, spočívající, již samo sebou stačilo, aby nebyl zřetel obracen ke knize Hynově. A tak kniha Hynova záhy »náležela historii«, jenže i historie starala se o ni pramálo, celkem pokládajíc ji Čuprovou kritikou za odbytou a uvádějíc ji leda za jakousi předzvěst Herbartovské psychologie u nás. Doufám, že vysvitlo z této studie, že *Hynovo »Dušesloví zkušebné« jest jak reflex zasáhnutí k nám filosofie Jacobiho, tak i reflex ustupování téže filosofie blížícímu se, vítěznému Herbartismu.*

Nepatrné to byly počátky a nesamostatné až příliš, v nichž vznikala filosofie a psychologie česká. Kdybychom absolutním měřítkem chtěli posuzovati, co vykonal na př. Hyna svým »Duešslovím zkušebným«, dlouho snad bychom hledali dosti přísný výraz odsouzení celé jeho práce. Avšak i na tento nízký stupeň bylo nutno jedenkrát vstoupiti, aby se mohlo výše. A spravedlivé, rozvážné posouzení neodsoudí Hynova výkonu šmahem, nýbrž vynasnaží se pochopiti jeho práci jako právě počátek, první ucelenější pokus v oboru, jenž tehdá tak málo u nás byl znám a jenž jazykem naším *soustavně a v tom rozsahu* před tím vůbec nebyl spracován.

Ukazatel jmen a věcí.

(Důležitější místa vyznačena jsou ležatými číslicemi).

Aenesidemus (Schulzův): *42*.
Amerling K. S. *121*.
Aristoteles 92, 99, 100.
Associační theorie 90 n., 92 n.
Augustin sv. 120.

Bacon 120.
Baer 57.
Bardili 53.
Becker R. Z. 119.
Beneke 41, 80, 84.
Bezděka Frant. 10.
Bibliotéka, Novočeská 118, 121.
Blouznění 108.
Bolzano 118.
Boileau 120.
Browne 65.
Bůh 101.
Burdach K. Friedr. 56, *57-58*, 69, 109,
pramen Hynův: *58—62*.
Buzek 118, 121.

Campe J. H. 119 120, 126, 127.
Carus 37.
Censura 3, 9, *11*, *119*.
Cit, citelnost, citlivost 84, *95 nn.*, 100, 113, 129
temnost citů 51.
citlivost smyslová 51 n.
» nadsmyslná 55 n., *106 n.*
» chorobná 67.
Cornova 118.

Čech L. 122, 125.
Čejka Jan Jos. *3*, *4*, 5, 6, 11, 16, 24, 28, 32, 58; kritika Čejkova *11—15*.

Čelakovský 27.
Čin 103, 104.
Činnost duševní: třídění 82, 85;
poměr k mohutnostem 84.
» nadsmyslová *54 nn.*, *99 nn.*
Čití 41, 87.
» vyšší 102.
Čupr Frant. 2, 5, 10, 28, *29*, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 41, 45, 50, 54, 55, 57, 68, 69, 71, 72, 80, 81, 84, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 104, 112, 116, 130, 131.
kritika jeho *29—30*.
hodnota kritiky té: 31—32.
Descartes 100.
Dítě viz Psychologie.
Doucha Frant. 127.
Dundr J. Alex. 120.
Durdík Jos. 2, 72, 110.
Duše (jako zásada): 36.

Ebert 25.
Eckarthausen, K. v. 119.
Encyklopaedie, Malá 1, 3, 4, 118, 121, 123.
Eschenmayer 38.
Exner 29, 32, 34, 35, 37, 41, 46, 70, 71, 118. srv. i »*Herbartovci*« a »*Herbartovské přednášky*«.

Falckenberg 2, 41.
Feddersen J. F. 119.
Fenélon 120.
Fichte 47.
Fischer Kuno 41, 63.
Franck 70.

Fries Jak. Friedr. 56, 57, 61. *63—64*, 65, 66, 67, 68, *70*, 87, 103, 110, 111, 118; pramen Hynův *63*, *64—65*, 70, 87.
Funke C. P., 121, 124.

Garve 118.
Gellert C. F. 119.
Glatz Jak. 119.
Goethe 121.

Hanuš Ign. 71, 72, 112, 131.
Hegel 32, 118, 129.
Heinecken 65, 109.
Herbart 32, 37, 41, 70, 80, 84, 90, 118.
Herbartismus, Herbartovci 23, 33, 37, 40, 70, 72, 83, 90, 110, 118, 131.
Herbartovská psychologie 23, 29, 34, 41, 45, 51, 52, 79, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 118, 131.
Herbartovské přednášky universitní (Exnerovy): 29, 35, 39, 40, 41, 45, 46, 50. 51, 57, 70, 73, 79, 81, 86, 89, 94.
Herder 120.
Hoffbauer, J. Ch. 67.
Hostinský Ot. IV. 122.
Hyna: životopis 1.
  spisy 1.
Hynovo *Duševědí*:
  původní název 3.
  dedikace 5, 6, 10.
  předmluva 5, 6, 10—11.
  historie vydání jeho 2—33.
  honorář za ně 25.
  literatura o něm 2.
  prameny jeho 34—77.
  nepůvodnost 31,
  kontaminace 35, 68 n.
  hodnota 131.
  poměr k předchůdcům 123—130.
  ráz Jacobiovský 72 nn.
  změny v něm pro kritiku Čejkovu 12—15
  změny v něm pro stížnost Hynovu 15—24.
  rejstřík 24.
  Rozbor věcný jeho 78—111.
  disposice 40, 80—82.
  způsob citování 34, 51, 68
  polemika Hynova 81, 96.
  pojetí psychologie 78—80.
Hypnosa 65, 109.

Chmela Jos. 4, 15, 18, 24, 25, 112, 114.
Chmelenský 26.
Chtění 103, 104.

Jacobiho filosofie: 15, *42 n.*, 47, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 79, 94, 101, 118, 130. 131.
Jäger Jos. N.: 31, 121.
Jakubec Jan: 31, 33, 112, 120.
Jirsík J Valerián: 127.
Jungmann Antonín: 115, *127*.
Jungmann Josef: 1, 2, 3, 4, 10, 11, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 47, 68, 112, 120 dopisy k Hynovi: 5, 6—10, 25.

Kampe viz Campe.
Kant, Kantovská nauka: 15, 42, 43, 46, 47, 54, 63, 64, 70, 73, 80, 83, 94, 110, 118.
Kebes 120.
Kiesewetter: 39, 46, 67, 118, 121.
Klácel Mat. Fr. 28, 112, 114, 115, *121 n.*, *129 n.*
Klassifikace viz třídění.
Kollár 122.
Komenský 120, 125.
Konavost 103.
Köppen 72.
Kotzebue 119.
Koubek 6, 25.
Kramerius 120
Krecar A.: 1, 2, 73, 112, 125.
Kritika česká v létech 40tých: 26, 31; úsilí ji zdokonaliti v ČČM. 26—27, 32, srv. i: Čejka, Čupr, Chmelenský, Palacký, Šafařík, Vrťátko.
Krug W. T., 9, 11, 31, 40, *46—47* 48. 49, 50, 57, 69, 118, 121;
 - pramen Hynův: *48—50*.
Krummacher F. A. 119.

Leibnizo-Wolffovská filosofie: 41, 83.
Letora *67*, *110*, 127.
Likawetz 71.
Lichtenfels Joh. v.: 15, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41. 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 62, 67, 70. *70—72*, 73, 74, 79, 83, 84, *85*, 86, 87, 94, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 110.
 — rod jeho 71.
 — přednášky universitní: *73 n.*, spisy *62 n.* *72*.
Link: 121.
Listy vyměněné v Duševědí 24.

Logická partie v Dušesloví *46—50, 94. n.*
Lukianos: 120.

Maasz 55.
Magnetisování 109.
Malá Encyklopaedie: 1, 3, 4, 118, 121, 123.
Marcus Aurelius 120.
Marek Ant.: 2, 4, 6, 7, 9, 11, 24 31, 33, *46*, 47, 51, 100, 113, 114, 115, 116, *12o n.*, 126.
Marton: 47.
Meissner: 118.
Meister: 34.
Mendelssohn: 120.
Mesmer: 109.
Mohutnosti duševní: 42, *82 nn.*, 85. 92, 113, 125; poměr k činnostem duševním: 84.
Müller Joannes: 57.
» Petr J.: 119.
Musil: 112.
Myslivost (= um): *22 n.*, 45, 50, 93, 94, 114; srv. i »um«.

Nadchnutí 108, 114
Nadsmyslno 101.
Nahlowsky Jos.: 71.
Náruživost: 55, 105 n.
Názor 20, 87.
Neděle Filip: 120.
Neduhy duševné 65 nn., 109 n.
Nejedlý Jan 118, *123—124.*
Noack: 70
Novočeská bibliotéka: 118, 121.

Obnovivost: 20, 45, 46, 92 nn.
Obraznost: 20, 45, 93.
Obrazotvornost: 20, 21, 45, 93.
Oken 121.
Ošklivení: 97, 114.

Palacký Fr. Lad. 6, 10, 11, 26, 27, 31, 32, 83, 112, 120, *122, 125*; usiloval o zdokonalení kritiky: *26—27.*
Paměť: 20, 45, 93.
— prostorová: 127.
Patrčka M. S.: 125.
Pavlovský Václ.: 120.
Peithner viz: Lichtenfels.
Pellico, Silvio: 120.
Pernštejnské vychovatelství: 120.
Písmo: 75, 110, 111.
Platner: 63.
Platon: 42, 120.
Plinius: 125.
Počitky: 41, 89.
Podlipský: 127.
Pojímavost (ponímavost): 17, 18, 19, 21, 45, 100, 114.
Povaha: 104.
Poznávavost: 23, 94, 113.
Prostorozor 127 n.
Představivost (představlivost) 84. *86*, 113.
— smyslová 41 nn.
— nadsmyslná 54, 102.
— chorobná 65 – 66.
Překážky vzniku filosofie české 117—119.
Psychologie differentiální 111.
— dítěte 61 n., *109.*
— individualní 111.
— věku 61 n., 109.
— vlohová 84.
— zvířete 57; srv. i: »zvíře«.
Psychologické pojmy základní: 85.
Pud *53, 97 nn.*, 100, 104.
Purkyně Jan Ev. *122, 127—129.*

Reinhard F. V. *42*, 47.
Reinhold: *42.*
Rejstřík spisu Hynova: 24.
Rembold: 71, 72.
Reprodukce představ: 91.
Rozsudnost: 17, 18, 19, 21, 45, 53, 100, 114; srv i: »Logická partie«!
Rozum: 17, 19, 20, 94, 98, 102, 129; srv. i »um«.
Rückert: 121.
Rudolphi: 65.
Rulík: 119.

Řeč: 67, *74—76*, 98, 110, 129.

Sailer: 34, 54.
Salat 70, 72, 118.
Salzmann Chr. G.: 119, 120.
Seibt Jdř.: 118.
Sen: *62 n.*, 109.
Schelling: 47, 57, 70, 118, 121.
Schiller: 121.
Schulze G. E.: 34, 39, 40, *41—43*, 44, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 74, 75, 83, 86, 96, 99, 100, 106, 110, 111; Aenesidemus: *42*; rozličná vydání Anthropologie psychické 74—77.
Schwippel Vojt. 71.
Skutek, čin: 103, 104, 129.
Smetana Aug.: 71.

Smysly: 43 n., 45.
Snaha, snaživost: 84, *97 nn.*, 113.
— smyslová 52 nn.
— nadsmyslná 54 n., 102 n.
— chorobná 67.
Soudnost: 17, 18, 19, 21, 45, 53, 100; srv. i: »Logická partie«
Soustava nervová: *60 n.*, 108, 109.
Spánek: 62 n. 109.
Spirk Ant.: 71.
Staël, Mme de: 120.
Staněk Václ.: 7.
Stewart, Dugald: 120.
Stieglitz: 65.
Suchánek Aug. Jiří: 120.
Svědomí: 102.
Svoboda Vladimír: 89.
Svoboda vůle, svobodnost: 103, 105.

Šafařík: 3, 4, 27; dobré zdání o Hynově spisu: *3 n.*; soud o kritice 27.
Šálenství: 108.
Štorch: 127.
Štulc V.: 120.
Štúr: 120.

Terminologie: 103 *112—116*; kolísání Hynovo v ní: 99, 113, 114.
Theofrastos: 120.
Tieftrunk: *2*, *3*, 4, 26.
Tomek: 27.
Tomsa: 119, 124.
Třeštivost: 108.
Třídění činnosti umové: 18.
— jevů duševních: 82, 85.
— věd: 95.

Überweg: 41, 57.
Um: 5, 8, *15—19*, 23, *94*, 100, 115, 128; klasifikace jeho činností: 18; srv. i »Rozum«, »Myslivost«.
Úmysl: 103 n.

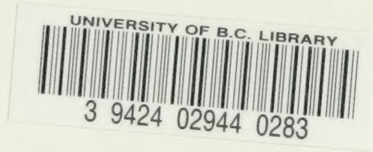
Valentin: 57.
Vášeň: 56, 107.
Vida: 23, 24, 93, 101, *102*.
Vidina: 23, 24, *93*, 114.
Vinařický K.: 27.
Vinohorský: *28*.
Vloha nadsmyslná: 103.
Vocel: 27 29.
Volnočinnost: 98.
— nadsmyslná: 103.
Vrťátko A. J.: *28*.
Vůle: 103 104, 113.
Vychování: 101.

Wagner: 57.
Waněk Norb.: 120, 127.
Weiller, Caj. v.: 70, 72, 118
Windelband: 41, 42.
Windyš: 120.
Wolff: 73, 96, 99, 116.
Wurzbach: 70, 71.

Young: 120.

Zába G.: 2.
Zahradník Vinc.: 115, *122 n.* *127*.
Zanícení: 108, 114.
Zelený V.: 1.
Ziegler J. Liboslav: 120, 125, 127.
Zoopsychologie: 57; srv.: »Zvíře«.
Zvěd: 86, 116.
Zvíře (s hlediska psychologie): 16, *19—22*, *99—100*, 101, 124 n.; srv. Psychologie zvířete.

Žádost, žádostivost viz· »Snaha«.

UNIVERSITY OF B.C. LIBRARY
3 9424 02944 0283